

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

В.О. ІВАНУНІК, В.Г. ЯВКІН

АТРАКТИВНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ТЕРИТОРІЙ

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки, молоді та
спорту України як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Чернівці

Чернівецький національний університет
2012

УДК 338.485+911.3:338.483.1

ББК 65.549.758

I - 229

Гриф надано

Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України

(Лист № 1/11 - 16536 від 24 жовтня 2012 р.)

Рецензенти:

Любіцева О.О., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри країнознавства та туризму Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Євдокименко В.К., доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Буковинського державного фінансово-економічного університету;

Заставецька О.В., доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії України і туризму Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Іванунік В.О., Явкін В.Г.

I - 229 Атрактивність рекреаційно-туристичних територій : Навч. посіб. / Іванунік В.О., Явкін В.Г. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 248 с.

ISBN 978-966-423-259-0

У навчальному посібнику розглядаються питання рекреаційно-туристичної атрактивності території, а саме оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів та економіко-природничих можливостей для ефективної диверсифікації, збалансованого розвитку галузі. Подано аналіз теоретичних і методичних аспектів дослідження рекреаційно-туристичних ресурсів, що демонструє модель оцінки рекреаційно-туристичної атрактивності території, яка визначає сучасний рівень розвитку та дає прогноз перспектив освоєння зазначених ресурсних можливостей.

Для фахівців, викладачів і студентів туристичної галузі.

УДК 338.485+911.3:338.483.1

ББК 65.549.758

ISBN 978-966-423-259-0

© Іванунік В.О., Явкін В.Г., 2012

© Чернівецький національний університет, 2012

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ	8
---	----------

§ 1.1. Еволюція уявлень про рекреаційні та туристичні ресурси	8
§ 1.2. Особливості методичних підходів до структурної .. будови рекреаційно-туристичних ресурсів	13
§ 1.3. Сучасні трактування рекреаційно-туристичної атрактивності територій	19
§ 1.4. Інтегральна оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів як основи атрактивності території	23

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ПРИРОДНОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ	35
---	-----------

§ 2.1. Основоположні методичні передумови та методика оцінювання природних рекреаційно-туристичних ресурсів	35
§ 2.2. Оцінка природних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області	46
2.2.1. Лісові рекреаційно-туристичні ресурси ...	46
2.2.2. Водні рекреаційно-туристичні ресурси	48
2.2.3. Орографічні рекреаційно-туристичні ресурси	50
2.2.4. Територіальні особливості комфортності клімату	52
2.2.5. Кліматичні рекреаційно-туристичні умови	65
2.2.6. Рекреаційно-туристичні ресурси природно-заповідного фонду	69
2.2.7. Бальнеологічні рекреаційно-туристичні ресурси	71
2.2.8. Спелеоресурси	74
§ 2.3. Атрактивність природних рекреаційно- туристичних ресурсів	77

РОЗДІЛ 3. ПРИРОДНА РЕКРЕАЦІЙНА МІСТКІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ.....	82
§ 3.1. Методологічні підходи до визначення природної рекреаційної місткості території	82
§ 3.2. Оцінка природної рекреаційної місткості території	89
РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ТА ОЦІНКИ АТРАКТИВНОСТІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ.....	97
§ 4.1. Методичні передумови дослідження історико- культурних рекреаційно-туристичних ресурсів	97
§ 4.2. Оцінка атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів	100
РОЗДІЛ 5. АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ.....	119
§ 5.1. Оптимізація методичних підходів до оцінки соціально-економічних рекреаційно- туристичних ресурсів	119
§ 5.2. Стан та оцінка рівня розвитку соціально- економічних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області	126
5.2.1. Матеріально-технічна база закладів розміщення	128
5.2.2. Інфраструктура транспортних шляхів сполучення	139
5.2.3. Інфраструктура закладів громадського харчування.....	143
5.2.4. Торговельна інфраструктура	148
§ 5.3. Атрактивність соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів	150

РОЗДІЛ 6. ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ.....	158
§ 6.1. Комплексна атрактивність рекреаційно-туристичних ресурсів території	158
§ 6.2. Атрактивний потенціал розбудови закладів розміщення та громадського харчування в межах природної місткості	166
§ 6.3. Особливості поширення цінових пропозицій земель рекреаційно-туристичного призначення.....	177
§ 6.4. Вартість землі в контексті економіко-природничої атрактивності території	185
§ 6.5. Економіко-природнича атрактивність території	191
§ 6.6. Просторовий аналіз основних складових рекреаційно-туристичної атрактивності території.....	197
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	202
ДОДАТКИ.....	225
Додаток А	225
Додаток Б.....	233
Додаток В	235
Додаток Д	238
Додаток Е	242
Додаток Ж	244

ПЕРЕДМОВА

Активний розвиток наукових досліджень у галузі рекреації та туризму стимулює використання методологічних положень суміжних галузей знань, формування оригінальних методик оцінки перспектив споживання рекреаційно-туристичних ресурсів.

В основу уявляє про ресурсний потенціал території прийнято закладати можливості системи суб'єктивних і речових факторів – розміщення продуктивних сил.

Привабливість (атрактивність) рекреаційно-туристичних ресурсів формується споживчою вартістю структурних груп природних, історико-культурних, соціально-економічних компонентів та рівнем розвитку комплексу пропозиції послуг.

У процесі розвитку ринку рекреаційно-туристичних послуг відбувається розширене відтворення додаткового продукту – надлишку, що вимагає залучення додаткових засобів виробництва, насамперед земельних, трудових ресурсів та вдосконалення інфраструктури.

Дослідження перспектив виникнення нових чи вдосконалення попередніх дестинацій у методології регіональних досліджень іноді називають економічною діагностикою. На наш погляд, цей напрям суттєво підсилюється врахуванням позицій концепції сталого розвитку, завперш визначенням природної рекреаційної місткості території.

Рекреаційно-туристична сфера, як вагома складова національної економіки, набуває дедалі більшого значення та стрімко інтегрується у світову туристичну індустрію. Її розвиток впливає на більшість секторів економіки, а особливо на будівництво, транспорт, комунікативну сферу, торгівлю, які є найбільш перспективними напрямками структурної переорієнтації економіки держави та розподілу зайнятості в ній.

Важливою передумовою ефективного розвитку галузі на певній території є передусім інтегральна оцінка комплексу рекреаційно-туристичних ресурсів, структура яких зазначена вище. Питання їх раціонального використання особливо важливе в рамках процесу соціально-економічного розвитку окремих регіонів, інвестиційної привабливості, відновлення

історико-культурної спадщини та, передусім, економічного освоєння цих ресурсів у майбутньому.

Безперервно зростаючий вплив глобалізаційних процесів, залучення дедалі більшої кількості людей до рекреаційно-туристичної сфери зумовлюють постійне розширення територій, тією чи іншою мірою охоплених рекреаційно-туристичною діяльністю. Надзвичайно швидкими темпами розвивається процес інтенсифікації використання території, що веде до підвищення рівня впливу, в тому числі й рекреантів (туристів), на природні комплекси.

Загалом хаотичний ринковий процес їх освоєння не завжди збігається з об'єктивною оцінкою споживчої привабливості, що не забезпечує раціонального використання території. Саме цим викликана нагальна потреба у визначенні рівня атрактивності рекреаційно-туристичних територій.

У ході проведення дослідження ми послуговувалися відомими напрацюваннями вітчизняних та іноземних науковців.

Автори щиро вдячні професорам В.О. Джаману, В.К. Євдокименку та О.О. Любіцевій за конструктивні поради, а також професору В.П. Руденку за доброзичливість і підтримку при здійсненні дослідження.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ОЦІНКИ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

§ 1.1. Еволюція уявлень про рекреаційні та туристичні ресурси

Для комплексного розвитку територій, в тому числі й рекреаційно-туристичної галузі, спрямованої на формування умов, що поліпшують якість життя населення, особливе значення має наявність рекреаційно-туристичних ресурсів та їх раціональне освоєння на певній території.

Перш за все для об'єктивної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів окремо взятої території виокремимо їх складові. Категорії „туристичні ресурси” та „рекреаційні ресурси” не мають однозначного тлумачення. Для системного вивчення цих категорій важливо використати еволюційний підхід, який відображає зміну уявлень про дане поняття в процесі історичного розвитку.

На початку 70-х років XX століття П.В. Зачиняєв та Н.С. Фалькович зауважували, що „в основі туризму лежить величезне різноманіття світу, його природних ландшафтів, рекреаційних ресурсів, багатств, які створені руками людини, багатолічність самого людства та прагнення людей пізнати цей світ і самих себе в ньому” [71, с. 32].

У 80-х роках М.С. Мироненко та І.Т. Твердохлебов, розкриваючи зміст рекреаційних ресурсів, не тільки виділяють компоненти природного середовища та об'єкти антропогенної діяльності, але й вказують на низку конкретних особливостей, завдяки яким вони можуть бути використані для планування та організації різних видів і форм рекреаційних занять. Ці автори вважають, що зміст категорії „рекреаційні ресурси” тотожний поняттю „туристичні ресурси”, тому що „за своїм змістом тривала рекреація збігається з таким ємним поняттям, як туризм” [145, с. 11].

Найближче до розуміння туристичних ресурсів як ресурсів економічної діяльності визначення Всесвітньої туристичної організації (WTO). Туристичні ресурси визначаються як такі, що характеризують пропозицію туристичного продукту (природні й енергетичні багатства; інституціональні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти; різні блага та послуги, транспорт і устаткування, що складають специфіку інфраструктури туризму) та його попит (людський фактор, економічна та фінансова діяльність, соціальні аспекти) [121; 271].

Надалі ресурси туристичної галузі розглядались лише з точки зору їх споживання. Так, у працях А. Буркатта і С. Медлика початку 90-х років до туристичних відносять такі ресурси: природні, культурні, архітектурні та історичні пам'ятки, технологічні можливості, які „можуть привабити туриста і підштовхнути його здійснити подорожі” [125, с. 10], а також засоби розміщення, ресторани, закусочні, різні види транспорту.

У середині 90-х років минулого століття В.Г. Гуляєв доповнює існуючі тлумачення туристичних ресурсів шляхом уведення нового поняття – „туристичний продукт” і вважає, що „під туристичними ресурсами слід розуміти сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, які можуть використовуватись для створення туристичного продукту” [45, с. 17].

У Законі України „Про туризм” зазначено, що „туристичними ресурсами України є пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності” [70]. На нашу думку, дане визначення неповне, оскільки не враховує всієї різноманітності напрямків використання цих ресурсів. У цьому ж Законі є й інша інтерпретація туристичних ресурсів. Вони тлумачаться як “сукупність природно-кліматичних, оздоровчих, історико-культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів відповідної території, які задовольняють різноманітні потреби туриста” [269].

Споживчий підхід до туристичних ресурсів зустрічається у Й.В. Зоріна та В.А. Квартальнова, які виділяють такі узагальнюючі показники туристичних ресурсів: рекреаційні, природні лікувальні, туристичні інформаційні, туристичні трудові. На думку цих дослідників, до рекреаційних ресурсів належить частина туристичних ресурсів, яка являє собою природні та антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, артефакти, що мають комфортні властивості та споживчу вартість для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей у фіксований час за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей. Природні лікувальні ресурси автори визначають як „рекреаційні ресурси, призначені для лікування та відпочинку населення, які належать до особливих охоронних природних об'єктів і територій, що мають свої особливості у використанні та охороні” [74, с. 212]. Таке тлумачення поняття рекреаційних ресурсів відображає маркетингову складову ведення бізнесу, яка ґрунтується на визначенні потреб цільового ринку.

Залишається проблема співвідношення категорій „рекреаційні” та „туристичні ресурси”. Існують діаметрально протилежні точки зору. Так, якщо у В.А. Квартальнова та Й.В. Зоріна рекреаційні ресурси є елементом туристичних ресурсів, то Ю.С. Путрик і В.В. Свешников [175] розглядають рекреаційні ресурси як більш загальне поняття, а туристичні ресурси – лише як їх складову. З погляду І.В. Давиденко [50], існують туристичні продукти, які не можна віднести до рекреаційних ресурсів, наприклад екстремальний туризм. Тому вважаємо, що туризм і туристичні ресурси – більш ємні поняття, ніж рекреація та рекреаційні ресурси. Через це рекреаційні ресурси слід розглядати як об'єкти, що можуть задовольняти рекреаційні потреби туристів: відпочинок і відновлення здоров'я. Цієї думки дотримувався і М.П. Крачило – він вважав, що туристичні ресурси мають ширші можливості, ніж рекреаційні, для задоволення потреб населення, серед яких, наприклад, спортивний азарт та паломництво [112; 114]. Тобто однозначного рішення у вказаному протиріччі не існує: в залежності від мети дослідження співвідношення понять „туристичні” та „рекреаційні” ресурси змінюються.

Можна констатувати, що туризм і рекреація – тісно пов’язані категорії. Туризм (від французького *tourisme*) – подорож, що поєднує відпочинок з елементами спорту й пізнавальними завданнями [25]. “Туризм – просторове явище, що полягає у виїздах за межі місця основного проживання під час відпустки і канікул, а також у святкові дні з метою відпочинку, пізнавальними цілями та для занять улюбленою справою” [133, с. 6].

Рекреація (від лат. *recreatio* відновлення) – відновлення сил, відпочинок у вільний час, за межами постійного місця проживання [132]. Лаконічність визначення дозволяє нам застосовувати цю категорію до широкого спектра суспільно-господарської діяльності. У французькій мові слово “*recreation*” означає дозвілля, відпочинок, зміну дій, не пов’язаних із трудовою діяльністю, і, що суттєво, – характеризує простір, де відбуваються ці дії. Потрібно зазначити, що саме завдяки французам це слово стало загальновживаним [25].

Представники радянської наукової школи дослідження дали різні за змістом, але однакові за суттю дефініції рекреації. М.С. Нудельман, зокрема, стверджує, що “рекреація – це процес відтворення фізичних, духовних і нервово-психічних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях (зонах, ділянках)” [157, с. 7].

Долішній М.І. [52] розглядає рекреацію як галузь економіки, де відбуваються процеси освоєння територій для відпочинку, лікування, туризму, ігрових форм дозвілля, націлених на оздоровлення, розвагу, вдосконалення і розвиток особистості.

Найширше розуміння рекреації, на наш погляд, дали В.К. Мамутов та А.Й. Амоша, визначивши її як “суспільне явище, яке відображає відношення з приводу відтворення і розвитку життєвих сил людини” [183, с. 6].

Алаєв Э.Б. вбачає взаємозв’язок терміноелемента “рекреаційний” із соціальним та природним, проте відмежовується від такого важливого терміна для рекреації, як “ресурсний” [3].

Цілком очевидно, що туризм і рекреація виконують ідентичні функції (оздоровчі, лікувальні, пізнавальні, спортивні, виховні), за винятком професійно-ділової функції, яка стосується тільки туризму.

Отже, спільним для туризму і рекреації є те, що вони мають на меті відпочинок, удосконалення та розвиток особистості в неробочий час і пов'язані з тимчасовою зміною місця проживання. Відрізняє їх те, що рекреаційна діяльність можлива і без тимчасової зміни місця проживання (лікування у профілакторіях, заняття у спортзалах, відвідування театрів, музеїв тощо), а туристична подорож може здійснюватися і в робочий час (діловий туризм). Тобто ці два поняття охоплюють весь процес відновлення фізичних і психічних сил людини у просторі та часі.

Рекреація і туризм – це поняття, обсяги яких майже збігаються або часто суміщаються, містять як спільні, так і відмінні елементи. Враховуючи, що, на відміну від поняття “рекреація”, поняття “туризм” відносно (оскільки будь-який вид туризму у відповідний момент часу та на відповідній території може трансформуватися у вид рекреації), програма співвідношень між цими поняттями буде значно ширшою – від повного збігу до цілковитої відмінності. Крім того, одне з понять може бути складовою іншого і навпаки.

Тоді зрозуміло, що виникає необхідність застосовувати термін “рекреаційно-туристичні ресурси” (РТР) як сукупність понять.

З точки зору дослідження проблематики галузі, виходимо з методології комплексного тлумачення поняття „рекреаційно-туристичних ресурсів”, що не тільки задовольняють біологічні й соціальні потреби людей, але й являють собою ресурсний потенціал економічної діяльності. Така інтерпретація зумовлена виникненням ринку та пов'язаних із ним законів ринкової економіки. Рекреаційно-туристичні ресурси слід розглядати як із позицій попиту, тобто туристів, так і пропозиції, тобто підприємств, що виробляють і здійснюють реалізацію туристичного продукту.

§ 1.2. Особливості методичних підходів до структурної будови рекреаційно-туристичних ресурсів

Необхідною умовою розвитку рекреаційно-туристичної галузі є наявність та розподіл рекреаційно-туристичних ресурсів. На витоках наукових досліджень курортної та рекреаційно-туристичної діяльності не існувало комплексного поняття РТР, лише використовувались терміни “умови рекреаційної діяльності”, “лікувальні фактори”, “об’єкти туризму та екскурсій” [8; 224]. Характерною рисою цих понять було те, що вони насамперед визначали якісний бік можливостей організації відпочинку, корисності використання того чи іншого фактору. Довгий час не було зіставлення понять “рекреаційні умови” та “рекреаційно-туристичні фактори” з ресурсною базою. Л.М. Черчик пояснює це двома причинами: по-перше, незвичайністю характеристик об’єктів, що розглядаються як РТР; по-друге, тим, що сфера рекреаційно-туристичного обслуговування не відносилась більшістю дослідників до системи господарства. Саме розвиток рекреаційно-туристичної сфери як повноцінної галузі економіки поставив перед наукою питання про необхідність чіткого формулювання поняття рекреаційно-туристичних ресурсів [224]. **Однак основною відмінністю РТР від інших ресурсів є їх комплексність.** Більшість авторів при визначенні поняття РТР мають схожі позиції, але існують і деякі відмінності.

Так, Л.А. Багрова [8] визначає рекреаційно-туристичні ресурси як синтез природних, природно-технічних і соціально-економічних геосистем та їх елементи, які можуть бути використані при існуючих матеріально-технічних можливостях для організації розвитку галузі.

Іншої думки дотримується М.І. Долішній [95], зазначаючи, що РТР – це ресурси, які використовуються з метою профілактики, терапії і медичної реабілітації хворих, оздоровлення та задоволення пізнавальних потреб населення на курортах, туристичних центрах і рекреаційно-туристичних територіях.

Бейдик О.О. [11] тлумачить рекреаційно-туристичні ресурси як об’єкти та явища природного, природно-

антропогенного, соціально-економічного походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність.

Виходячи з наведених вище думок, спробуємо сформулювати власне узагальнене поняття рекреаційно-туристичних ресурсів. **РТР – гармонійне поєднання окремих компонентів природного середовища, об'єктів історико-культурної спадщини, матеріально-технічної бази та соціально-економічної інфраструктури, які забезпечуються відповідної кваліфікації трудовими ресурсами, що в комплексі задовольнятиме рекреаційно-туристичні потреби та приваблювати споживачів на окремо взятій території.**

Зауважимо, що вагомий внесок у розвиток теоретичних засад рекреаційно-туристичних ресурсів зробили науковці Інституту географії Академії наук СРСР, зокрема, Л.А. Багрова, Ю.А. Веденін, Й.В. Зорін, К.П. Мирошніченко, Л.І. Мухіна, Н.С. Казанська, Н.В. Козлов, В.С. Преображенський, Л.С. Філіпович, І.П. Чалая та ін.), які вперше розробили загальну концепцію аналізу територіальної організації відпочинку як системного явища, виявили фактори, що його формують, оцінили стан та перспективи, використання РТР у СРСР [7; 8; 22; 74; 146; 150; 151; 167; 168; 169; 170; 178; 211].

Дослідженням рекреаційно-туристичного забезпечення території присвячені праці А.Й. Амоші, О.О. Бейдика, Л.С. Гринів, Т.Н. Дементьєвої, М.І. Долішнього, А.Н. Ігнатенка, П.В. Жука, М.П. Крачила, В.К. Євдокименка, В.С. Кравціва, С.П. Кузика, В.К. Мамутова, В.І. Мацоли, та багатьох інших [11; 40; 52; 60; 65; 66; 95; 109; 110; 112; 114; 115; 119; 120; 140; 141; 180; 183; 203].

Проблеми моделювання та розробки прогнозів для раціонального використання РТР вивчали М.Я. Лемешев, Н.В. Чепурних, О.А. Щербина, Н.П. Юріна. Вони використовували економіко-математичне моделювання для прогнозування розвитку рекреаційно-туристичних систем та вивчення попиту на РТР, запропонували методичні підходи до

оцінки соціально-економічної ефективності рекреаційно-туристичної діяльності [128; 129; 130].

Освоєння та оптимізацію РТР для регіонального використання досліджують в Інституті регіональних досліджень НАНУ такі науковці, як М.І. Долішній, Л.С. Гринів, В.С. Кравців, С.П. Кузик [41; 52; 95; 109; 110; 120; 157; 158]. Зокрема, ними обґрунтовані концептуальні основи перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери в Західній Україні, принципи формування та шляхи реалізації рекреаційно-туристичної політики в Карпатському регіоні.

Науковці Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень, як-от Б.В. Буркинський, О.В. Живицький, М.І. Мелешкін, В.Н. Степанов, С.К. Харичков [18; 62; 63; 220], вивчали економіко-екологічні проблеми та особливості освоєння природних РТР Причорномор'я і Приазов'я.

У структурі РТР О.О. Бейдик [11] виділяє дві складові: природну та соціально-економічну (історико-культурні ресурси), хоча подана ним структура РТР має як змішані, так і одноособові ресурсні елементи.

Сучасна рекреаційно-туристична діяльність (РТД) – це форма взаємодії суспільства і природи, тому в основу комплексної структури РТР покладено поєднання природних, господарських, трудових ресурсів і зв'язків між ними, які утворюють функціональну систему рекреаційно-туристичної сфери [224].

М.І. Долішній [95], у структурі РТР виділяє три типи рекреаційно-туристичних ресурсів: **природні, історико-культурні, соціально-економічні**, такої ж думки дотримується й більшість дослідників [8; 40; 109; 141; 162; 179].

С.І. Дорогунцов [53] визначив природні РТР як компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для рекреаційно-туристичної діяльності властивостями і служать чи можуть служити матеріальною основою для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення. До них належать такі природні компоненти: ліси, акваторії морів, річки та озера,

кліматичні ресурси, мінеральні води та грязі, рибальські та мисливські угіддя.

За О.О. Бейдиком [11], природні РТР – об’єкти та явища натурального походження, залученні у сферу рекреації та туризму.

В.О. Калитюк [94] поділяє природні РТР на: первісні, які знаходяться в природному стані; окультурені в результаті спорудження різноманітних технічних засобів; штучні – водосховища, насаджені лісові масиви і т. п.

Рекреаційно-туристична сфера має яскраво виражену природно-ресурсну орієнтацію. Згідно з В.К. Євдокименком [60], природні РТР визначають її територіальну організацію, напрямки спеціалізації, що формують рекреаційно-туристичні потоки, рівень ефективності роботи рекреаційно-туристичних закладів.

Другою групою РТР є історико-культурні. До них належать: пам’ятки культури і архітектури; природні пам’ятки садово-паркового мистецтва; музеї (краєзнавчі, художні, літературні, музеї-виставки); театри; пам’ятні історичні та меморіальні місця; високоестетичні сучасні архітектурні ансамблі, будівлі [130].

Так, О.О. Бейдик [11], ототожнює історико-культурні РТР із російським “достопримечательности” або англійською “places of interest” та поділяє їх на природні та антропогені (пов’язані з діяльністю людини).

За Л.А. Багровою [8], до історико-культурних РТР можна віднести лише ті, які виступають засобом задоволення рекреаційно-туристичних потреб певної кількості людей протягом певного проміжку часу.

Основними характеристиками історико-культурних РТР є їх цінність, атрактивність, пізнавальний потенціал. За ступенем цінності історико-культурні РТР поділяються на ресурси світового, загальнодержавного, регіонального (виділяються рідше) та місцевого значення. Атрактивність ресурсів – це комплексний показник, який одночасно відображає якість та обсяги їхньої привабливості. Пізнавальний потенціал історико-культурних РТР, на думку В.С. Кравціва [109], – це затрата часу на пізнання історико-культурного об’єкта у задоволенні власних

потреб. Чим більше часу потрібно на пізнання, тим вищий пізнавальний потенціал, який є частиною атрактивності. Тобто це пізнавальний потенціал плюс можливість задоволення соціально-побутових потреб до, під час і після пізнання історико-культурного об'єкта.

Соціально-економічні РТР включають матеріально-технічну базу (МТБ) рекреації та туризму, частину матеріального виробництва, яка забезпечує рекреантів, об'єкти рекреаційної інфраструктури, зайняті в рекреаційно-туристичному господарстві трудові ресурси [162].

Деякі науковці вживають термін “соціально-економічні рекреаційно-туристичні фактори”. Так, Н.С. Мироненко та І.Т. Твердохлебов, визначаючи фактори, що впливають на територіальну організацію рекреаційних систем, особливе місце відводять соціально-економічним, які умовно поділяють на дві групи: перші породжують потребу в організації РТД, другі забезпечують можливість організації відпочинку [179].

На сьогоднішній день соціально-економічні РТР поділяють на три основні підгрупи: **МТБ рекреації та туризму, допоміжну інфраструктуру та трудові ресурси**. Такий розподіл визнається багатьма дослідниками, як найбільш об'єктивний і досконалий [94; 95; 109; 110; 112; 140; 162].

Зазначимо, що, за класифікацією А.А. Кузнецов та Н.В. Волкова [121], трудові ресурси в туризмі поділяють на: місцеве населення зайняте в рекреаційно-туристичній галузі; тимчасові сезонні працівники (місцеві, приїжджі); навчальні та науково-проектні туристичні заклади; органи управління туризмом (комітети, департаменти, управління туризму).

Проаналізувавши різноманітні підходи до класифікацій РТР, пропонуємо узагальнену, розширену та доповнену структуру основних видів рекреаційно-туристичних ресурсів. Вона включає в себе три складові: природну, істотко-культурну та соціально-економічну (див. рис. 1.1).

Відміностями цієї структури є те, що, наприклад, у природних РТР виділяються геоморфологічні ресурси, які доцільно поділити на орографічні та спелеоресурси, а серед ресурсів природно-заповідного фонду окремо виділено фауністичні й рослинні. В межах історико-культурних РТР наведемо загальну структуру об'єктів та розгорнуту – класів, що використовуємо з методики С.П. Кузика [109].

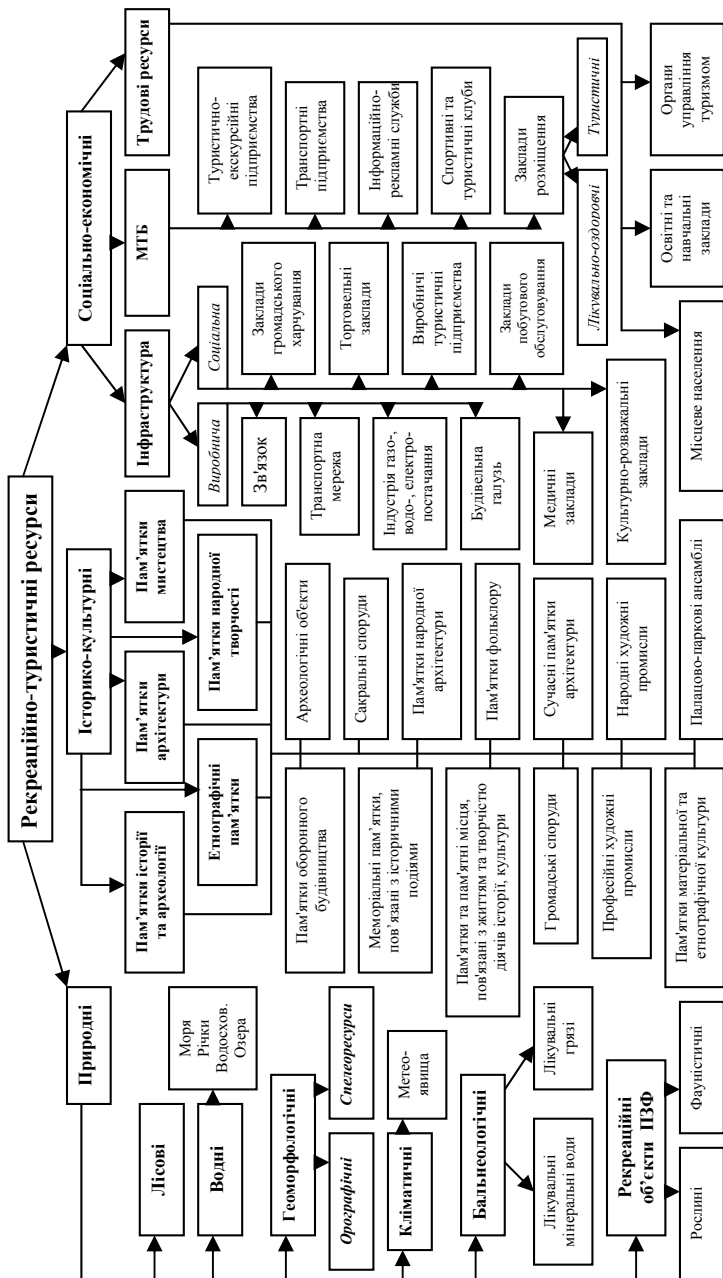

Рис. 1.1. Структура рекреаційно-туристичних ресурсів

§ 1.3. Сучасні трактування рекреаційно-туристичної атрактивності території

Надзвичайно важливою характеристикою рекреаційно-туристичних ресурсів є їх атрактивність – інтегральний показник, який комплексно враховує всі сторони приваблюючої здатності ресурсу й відображає як кількісні, так і якісні характеристики РТР.

Атрактивність (від *лат. attraction* – притягувати), (від французького слова “*attraction*”, яке означає те, що приваблює, спокушає, має притягальну силу – атракціон) – принада, краса, те що приваблює людину [25].

У світовій практиці оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів за показником атрактивності здійснюється диверсифіковано.

На думку W. Freyer (Dresden), атрактивність – це показник здатності певного виду ресурсів привабити туристів до конкретного об’єкта на певний проміжок часу з конкретною потребою або їх комплексом [243].

Одні РТР приваблюють відпочиваючих більшою мірою, інші – меншою. Така властивість рекреаційних ресурсів, як вважає M.G. Lieb (München), називається популярним (приваблюючим) потенціалом, основним критерієм якого є кількість туристів, які відвідали конкретний об’єкт рекреаційно-туристичної інфраструктури (пляж, набережну, ресторан, готель, історичну пам’ятку та ін.) за рік [255].

Згідно з визначеннями О.Д. Короля, атрактивність РТР можна оцінювати за показниками приваблюючої та пропускну здатності. Оцінка цього показника здійснюється за такими критеріями: екзотичність, унікальність, естетичність, міфічність, комфортність. Існуюча методика оцінки атрактивності використовує умовні показники (бали). При дослідженні потенціалу рекреаційних ресурсів доцільно перейти від “балів” до “осіб”. Оцінка атрактивності в натуральних одиницях – трансформація балів у реальну вартість рекреаційно-туристичних послуг [105].

У праці G.E. Swerisson (The world's resources of tourism) [262] наведені фактори привабливості світових туристичних

ресурсів, які, за його ж спостереженнями, майже незмінні вже протягом двадцяти років (відхилення від норм складало в різні роки від 0,4 % до 1,2 %). Дані висновки автор зробив після власних досліджень на основі статистичної інформації, отриманої від чотирьох туристичних концернів Європи, які в сумі займають майже 22 % європейського туристичного ринку (TUI (Німеччина) – 13,1 %, My Travel (Великобританія) – 4,8 %, Grupo Iberostar (Іспанія) – 2,3 %, Club Med (Франція) – 1,6 %) [242].

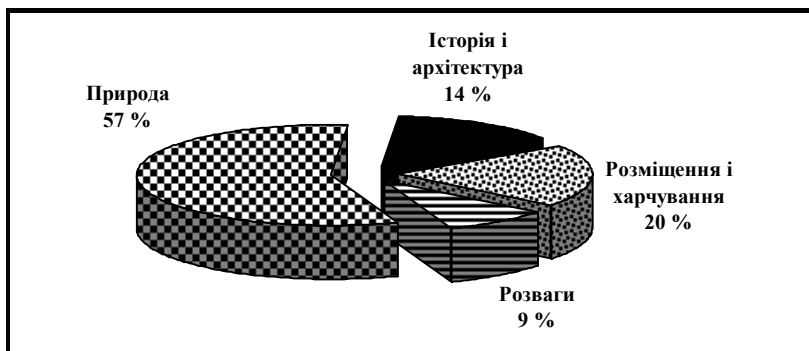

Рис. 1.2. Фактори атрактивності складових туристичного попиту [262]

Автор вказує й на те, що серед всіх факторів привабливості основним джерелом задоволення туристичних потреб у майбутньому залишатиметься природний потенціал, як незмінний, сталий компонент для розвитку туристичної індустрії [262].

На думку О.І. Гулич [44], загальний обсяг світових рекреаційних ресурсів не може бути визначений повністю якісно або кількісно. Для оцінки світових рекреаційних ресурсів насамперед треба враховувати географічне положення, особливості клімату та ландшафту, вартість природних ресурсів та розвиток світової економіки. Найбільш привабливими, на її ж думку, є такі рекреаційні ресурси: узбережжя теплих морів; узбережжя річок, озер та водосховищ; лісові масиви; передгірська місцевість; історичні міста; міста-курорти;

релігійно-культові комплекси; давні міста, фортифікаційні споруди.

Рекреаційно-туристичний ресурси за своєю суттю – це комплексний ресурс і гармонійне поєднання окремих компонентів РТР на певній окремій території і визначає рівень їх атрактивності [109].

О.В. Музиченко [205] вважає, що приваблива (атрактивна) туристична місцевість – це територія, яка має потенціал РТР, сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму та рекреації, доступну і достовірну інформацію про неї, що в комплексі повині відповідати сучасним вимогам та потребам туристів і забезпечували досягнення максимально можливого соціально-економічного ефекту.

У своїй монографії Л.М. Черчик [224] визначила рівень розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України за економічними, екологічними, соціальними та природо-ресурсними показниками. Згідно з результатами її досліджень, Чернівецька область за індексом розвитку природокористування займає четверте місце після Одеської, Закарпатської, Івано-Франківської областей. За її ж оцінками, область найбільш придатна для розвитку спортивного туризму, а особливо для гірськолижного.

Незважаючи на те, що рекреаційно-туристична діяльність потребує значних як природних, так і економічних ресурсів, слід також враховувати і якість навколишнього середовища, де буде проводитись ця діяльність. На чому, зокрема, наголошують Б.В. Буркинський, С.К. Степанов, С.К. Харичков [18; 220]. Вони вважають, що використання РТР сприятиме виникненню екологічного ефекту в разі підвищення якості довкілля, шляхом запровадження природоохоронних заходів та раціонального і бережливого використання ресурсів, у цьому зацікавлена індустрія туризму та рекреації.

Сприятливі кліматичні умови та чисте довкілля визначають добру потенційну прибутковість туристичній індустрії, менш сприятливі умови будуть приваблювати менше відпочиваючих, а отже, приносити менший прибуток. На думку Susan A. Weston [261], надмірна експлуатація природних РТР у

процесі туристичної діяльності (порушення норм допустимого рекреаційного навантаження) в майбутньому знижуватиме первину природну атрактивність території. За її оцінками, на відтворення привабливого рекреаційно-туристичного середовища потрібно в 5 разів більше часу (залежно від ландшафту), ніж на його деградацію.

Інтерпретація терміна “привабливість” (атрактивність) території для використання її в рекреаційно-туристичній сфері в різних дослідників обмежена певною кількістю факторів від географічного положення до криміногенної ситуації. Основою атрактивності є природно-ресурсний блок, економічний – його якісним доповненням, а соціальний, політичний, етнічний та інші – вже другорядними. Такої думки дотримується Adam Lous у своїй публікації “The economic development tourism in the south-east Asia” [238].

Для РТР характерна національно-просторова і часова відмінність. П.В. Жук та В.С. Кравців [66] вважають, що атрактивні властивості даних ресурсів насамперед є проявом контрасту між звичайним середовищем мешкання людини і тим природно-культурним, в якому особа перебуває на відпочинку чи оздоровленні. По-друге, атрактивна територія – це поєднання двох і більше природних середовищ.

За визначеннями В.Н. Archer [239], найбільш атрактивна територія та, де поєднано кілька груп факторів, а особливо природних (гори – море – ліс плюс сприятлива погода); культурного середовища (визначні історичні об’єкти та культово-релігійні споруди); високого рівня сервісу (проживання – обслуговування – великий вибір розваг і додаткових послуг). У роботі зазначено, що територій із таким комплексом атрактивних факторів у світі не багато. Найбільше їх в Європі, зокрема в середземноморських країнах.

Дослідивши та проаналізувавши думки як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, сформулюємо визначення “рекреаційно-туристичної атрактивності території” як комплексної атрактивної здатності РТР приваблювати споживачів, з одного боку, та привабливі економіко-природничі умови для інвестування і розвитку відповідної територій, що

створюють відповідне комфортне середовище для здійснення рекреаційно-туристичної діяльності, – з іншого. Вважаємо, що **первинна привабливість регіону залежить від сукупного різноманіття певної кількості природних РТР. Вторинна атрактивність (загальна) – якість розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури на базі природної складової та рівень доступності до неї.**

§ 1.4. Інтегральна оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів як основи атрактивності території

Оцінка рекреаційно-туристичних ресурсів є необхідною передумовою організації рекреаційно-туристичного господарства та планування перспектив його розвитку. На етапі дослідження нами не виявлено єдиної універсальної методики оцінки РТР у комплексі (природні, історико-культурні, соціально-економічні ресурси). Це насамперед зумовлено складністю зведення до єдиного “знаменника” таких різних компонентів РТР. Але це не єдина проблема при оцінці РТР, існують також суперечності в поєднанні окремих компонентів одного виду РТР. Хоча спроби оцінки окремих видів РТР досить поширені в науковій літературі.

Питання комплексної (інтегральної) оцінки докладно розглядається в зарубіжній літературі. Насамперед слід назвати досвід Великобританії [141; 201]. Тут на загально національному рівні визначені так звані найкрасивіші території, яким надано відповідний статус. Такі території виділені на основі бальної оцінки природного середовища, де враховано горизонтальне й вертикальне розчленування території, лісистість, віковий і природний склад лісів, наявність водоймищ, кліматичні умови, заболоченість території, антропогенні зміни. Крім цього, врахований такий фактор, як наявність пам’яток історії та культури. Звичайно, такі території не можна повністю віднести до рекреаційних, бо не враховані бальнеологічні ресурси, внаслідок чого такі відомі курорти, як Бат, Блекпул, Істборн, Лемінгтон та ін., залишилися поза

межами даних територій. Основними “найкрасивішим територіями” є райони узбережжя від Лувра до Плімута з найбільш відомим курортом Брайтоном, який називають “англійською Рив’єрою”, та південно-західне узбережжя (приморська рівнина півострова Корнуолл) – “корнуолльською Рив’єрою”. Щороку ці території відвідують близько 20 млн. чоловік, тобто майже 40 % населення Великобританії. Подібні території офіційно затверджені і в інших країнах [140; 142].

Досвід Польщі з цього питання [246; 256; 263; 264; 266] базується на виділенні за характером природних умов приморських, приозерних, низовинних, горбогірних і гірських природних комплексів. Оцінка РТР проводилася за комплексом природних умов, які включають характер рельєфу, лісистість, водойми, кліматичні умови, природоохоронні об’єкти, пам’ятки історії та культури, бальнеологічні ресурси, опірність до антропогенного навантаження. Позитивною рисою такого підходу є врахування багатьох природних та соціальних факторів, обґрунтування норм рекреаційної місткості в залежності від природних умов. Істотний недолік оцінки РТР – охоплення занадто великих за площею територій без врахування внутрішньотериторіальних відмінностей, що призводить у деяких випадках до схематизму й надмірного узагальнення. Особливо великого значення польські науковці надають національним пам’яткам, як одним із найважливіших РТР. Аналогічні підходи до оцінки РТР прийняті також у Чехії та Словаччині [256, 263].

Спроба узагальненої оцінки РТР є і у вітчизняних науковців, проте ці спроби залишаються багато в чому дискусійними та суперечливими.

В радянській науці методика оцінки рекреаційних територій ґрунтуються на визначенні ступеня сприятливості природного середовища для рекреаційних потреб та стійкості природних комплексів до впливу рекреантів і оптимального навантаження на природу [167].

До основних факторів, які визначають ступінь придатності території для потреб рекреації та туризму, на думку В.С. Преображенського, Е.Г. Шеффера, А. Пальма, Т.Ю. Притули та

інших [167; 172], належать: естетичні якості, доступність, забезпеченість питною водою та інші фактори, які дозволяють використовувати територію для різних видів відпочинку. При цьому автори вважають, що оцінка естетичних якостей повинна бути різною для вододільних і долинних ландшафтів.

Л.А. Багрова та П.Д. Подгорецкий [8] виділяють три основні напрямки оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів:

- *лікувально-оздоровчий*, який визначає ступінь функціональної придатності ресурсів для санаторно-курортного лікування, відпочинку й туризму. Оцінка проводиться на основі природно-кліматичних, санітарно-гігієнічних, господарських і містобудівельних факторів;
- *емоційно-естетичний*, який характеризує ступінь емоційно-психологічної придатності ландшафту території і сприяє лікувально-оздоровчому процесу. В цьому випадку оцінка проводиться на основі факторів виразності й натуральності ландшафту, співмірності побудови з природним середовищем, збереженості природи і т. д.;
- *культурно-пізнавальному*, який визначає ступінь привабливості території для різних видів туризму та рекреації. В основу оцінки покладено оригінальність поєднання елементів природи, історико-художньої цінності пам'яток, науково-технічної новизни споруд і т. д.

Спільним для перелічених методик оцінки РТР є те, що вони враховують тільки природні умови й досить суб'єктивно, особливо при ранжуванні важливості факторів. Такий підхід умовно можна назвати географічним. Його цінність полягає в урахуванні природних умов рекреаційно-туристичних територій, які відіграють суттєву роль у задоволенні рекреаційних потреб.

Але на сучасному етапі група вчених з Росії, а саме М.А. Жукова, В.В. Покишевський, В.Б. Нефьодова, С.Ю. Смірнова [64], для розрахунку рекреаційно-туристичного потенціалу регіонів виділяють пріоритетні типи та напрямки розвитку туризму. За допомогою спеціальних експертних методів і шкал вони оцінили основні параметри регіону, що характеризують його рекреаційно-туристичну привабливість, а

також фактори, які впливають на рівень складності його відвідування (географічна і ландшафтна привабливість, кліматична і екологічна ситуація, доступність для масового туризму, розвиток рекреаційно-туристичної інфраструктури). В результаті інтегрування всіх параметрів було отримано рекреаційно-туристичний потенціал регіону – умовну величину, що визначає за умови вкладення інвестицій ступінь атрактивності даного регіону для туристів з урахуванням їх комплексних потреб у туристичних продуктах різного виду.

Вони пропонують для оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів такі показники: ємності природно-рекреаційних ресурсів (млн. люд.-год/рік); ємність пізнавальних рекреаційно-туристичних ресурсів (млн. люд.-днів/рік); туристичне навантаження на природні комплекси (люд./км²). На нашу думку, ці показники більш придатні для рекреаційного районування території країни чи регіону, тому що вони мало відображають економічну сутність туристичних ресурсів як товару в ринкових відносинах.

Найбільш поширені в Україні оцінки рекреаційного потенціалу у відсотках до інтегрального природного-ресурсного потенціалу країни чи регіону або відносно загальнодержавного індексу даного ресурсу, запропоновані В.П. Руденком [191].

І.М. Петренко [164] для оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів використовує показник „єдиночасної рекреаційної ємності території”. На основі цього підходу було здійснено вартісну оцінку рекреаційного потенціалу Київської міської агломерації з урахуванням зростання продуктивності праці, заробітної плати, національного доходу внаслідок отримання рекреаційних послуг. За його підрахунками, сумарна вартісна оцінка природно-рекреаційного потенціалу Київської міської агломерації складає 4539,9 млн. грн./рік.

В умовах ринкової економіки використання РТР можливе із застосуванням механізму концесійних відносин. Алгоритм розрахунку концесійного платежу розроблено В.В. Шмагіною [227]. Концесійний платіж здійснюється на основі вартісної оцінки рекреаційно-туристичного потенціалу. Але в цьому

алгоритмі не з'ясовані обмеження прав користувачів ресурсів залежно від їх правового статусу.

На думку І.В. Давиденко [48], необхідність економічної оцінки РТР диктується появою правових механізмів оцінки нерухомості, інтелектуальної власності, бізнесу та інших об'єктів, тобто для будь-яких видів і типів рекреаційно-туристичних ресурсів повинна бути встановлена їх ринкова вартість. Об'єктивно визначена ціна ресурсу та податок на нього може не тільки збільшити доходи до бюджету, а й у певних випадках виступити інструментом соціального захисту власника, в тому числі й держави.

Економічна оцінка рекреаційних ресурсів являє собою вартісний вимір їх суспільної цінності. У процесі ринкових відносин питання оцінки саме природних рекреаційних ресурсів висувається на перший план. Завдання такої оцінки – відобразити економічний ефект, який “дають” суспільству природні РТР, як домінанта атрактивності в період їх експлуатації.

Взагалі ж у сучасній науці нагромадився великий досвід економічної оцінки природних, у тому числі рекреаційно-туристичних ресурсів, економічна оцінка яких залишається складною й недостатньо розробленою. Проте, очевидно, будучи одним із видів природних багатств, РТР повинні оцінюватися, виходячи із загальнометодологічних підходів до оцінки природних ресурсів. При цьому необхідно враховувати особливості природних РТР, специфіку рекреаційного обслуговування як галузі природокористування в невиробничій сфері.

Доцільність економічної оцінки природних ресурсів у колишньому Радянському Союзі, а отже, і в Україні була визначена лише в 60-х роках. До цього існувала концепція безкоштовності використання природних ресурсів. Ця концепція базувалася на тому, що, оскільки природні ресурси не є об'єктом купівлі-продажу, немає необхідності визначати їх вартість. І тільки на початку 70-х років, коли були вичерпані деякі види природних ресурсів, з'явилась затратна концепція економічної оцінки природних ресурсів, відповідно до якої

О.Г. Струмилін [182] запропонував визначати вартісну оцінку природних ресурсів за затратами на їх освоєння й підтримання придатного для експлуатації середовища. Однак ця концепція незабаром була піддана справедливій критиці В.С. Німчиновим [153] і К.Г. Гофманом [39].

У середині 70-х років з'явилась “результатна” концепція економічної оцінки природних ресурсів [29, 210]. Послідовники цієї концепції С.Д. Черемушкіна, М.І. Віленський [26] вважали, що оцінку природних ресурсів можна визначити, виходячи з вартості продукції, виробленої на основі їх використання. Пізніше з'явилося ґрунтовніше трактування цієї концепції. На їх думку, економічну оцінку природних рекреаційних ресурсів можна визначити шляхом вирахування поточних затрат із вартості продукту, виробленого на базі використання цих ресурсів.

Такі науковці, як В.Н. Герасимович та А.А. Голуб [138], підкреслюють, що оцінка природних ресурсів за вартістю продукту не зовсім коректна у зв'язку з різним значенням часового використання природних і матеріально-трудових ресурсів, які беруть участь у створенні вартості продукту, виробленого на тій чи іншій ділянці.

Дещо пізніше в економічній літературі з'явилися методичні підходи до оцінки природних ресурсів, які базуються на поєднанні затратної і результатної концепцій. На думку Є. Карнаухової та М. Лойтера [182], при проведенні економічної оцінки природних ресурсів необхідно враховувати ефект від їх споживання та затрат на освоєння.

Слід наголосити, що жодна з розглянутих оцінок природних ресурсів не може повністю відобразити ту цінність, яку має для суспільства той чи інший природний ресурс. Тільки діалектичне поєднання (а не просте підсумовування) затратного і результативного аспектів оцінки природних ресурсів дозволить правильно їх оцінити [39].

Найбільш успішно поєднує результатну й затратну концепції рентна концепція економічної оцінки природних ресурсів, в основі якої – визначення економічної ренти. Будучи характеристикою природних ресурсів, рента одночасно виражає

суспільно необхідні затрати. Вперше ці питання вивчав В.В. Новожилов [156], який довів, що в основі оцінок ресурсів, розрахованих за результатами їх експлуатації, фактично лежать затрати праці, які є формою їх вираження. Ним було доведено, що при оптимальному плануванні оцінки ресурсів відповідають суспільно необхідним затратам на їх експлуатацію. Ці положення знайшли подальший розвиток у працях Т.М. Бабія, В.Н. Герасимовича, А.А. Голуба, К.Г. Гофмана, Л.С. Гринів, О.В. Живицького, П.В. Жука, В.М. Кислого, А.І. Медяної, М.С. Нудельмана, Ю.В. Сухотіна, А.І. Тарасова та інших. [39; 40; 41; 61; 62; 65; 66; 97; 101; 157; 158; 182; 210].

На основі застосування рентного підходу розроблено ряд методик оцінки природних РТР. Значну цінність мають методичні напрацювання В.М. Кислого [97], М.С. Нудельмана [157; 158], Л.С. Гринів [40]. Остання запропонувала розрахунок диференціальної ренти експлуатації курорту.

Економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів, запропонована О.В. Живицьким, Т.М. Бабієм та А.І. Медяною [61; 62], проводиться на прикладі пляжних територій. Згідно з цією методикою, економічна оцінка природних рекреаційних ресурсів здійснюється в розрізі трьох показників: вартості валової продукції, грн.; окупності затрат, грн. на 1 грн. затрат; диференціального прибутку, грн./м² площі пляжу. Ця методика викликає зацікавлення для практики господарювання, управління пляжними територіями, вдосконалення фінансових відносин при їх експлуатації, що особливо важливо в умовах ринкової економіки.

При узагальненій оцінці РТР, на думку В.Г. Гуляева [46], слід виходити з припущення, що вони мають такі параметри, як потенційну ємність та споживчу ємність, яка визначається за формулою

$$R_p = R_o - \sum_{i=1}^m K_i, \quad (1.1)$$

де, R_p – споживча ємність; R_o – потенційна ємність; K_i – значення прийнятих обмежень споживання ресурсу, що змінюється від 1 до m .

За визначенням автора, споживча ємність – це обсяг ресурсу, доступного до споживання протягом певного періоду. Аналогом споживчої ємності ресурсу може бути його економічна продуктивність.

Щоб об'єктивно оцінити рекреаційно-туристичний потенціал регіону, на думку І.В. Давиденко [49], слід створити “єдиний кадастр рекреаційно-туристичних ресурсів” та провести їх паспортизацію. Роль єдиного кадастру та кадастрової оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів, як економічних механізмів забезпечення їх раціонального використання і відтворення, зростає в умовах ринкових відносин, які супроводжуються приватизацією, оподаткуванням, формуванням ринкової ціни туристичного продукту.

Проте, незважаючи на наявність значних наукових розробок, сьогодні ще не вирішені до кінця та в багатьох випадках залишаються дискусійними питання методології вартісної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів, щоб носила комплексний характер і яку однаковою мірою можна було застосовувати як із метою оцінювання ступеня привабливості для туристів, так і для інвесторів.

Якщо питанням оцінки природних РТР приділено достатньо уваги в науковій літературі, то оцінка історико-культурних залишається практично не розробленою. У світовій практиці прийнята якісна оцінка історико-культурних пам'яток, які в залежності від художнього та історичного значення, стану збереження та унікальності розподіляються на 7 груп, причому найвищим балом оцінені історико-культурні об'єкти світового значення. Всього таких об'єктів, узятих на облік ЮНЕСКО, нараховується кілька сотень. На основі рекомендацій ЮНЕСКО в окремих країнах розроблені власні оціночні критерії історико-культурної спадщини. В колишньому СРСР існував поділ історико-культурних об'єктів на пам'ятки загальносоюзного, республіканського та місцевого значень. Формально всі вони перебували під охороною держави [140; 141].

Серед науковців, які займалися оцінкою історико-культурних РТР, слід виділити праці О.О. Бейдика,

В.С. Кравціва, С.П. Кузика, В.І. Мацолі, Н.Ф. Полінової [11; 109; 117; 140; 141; 165].

Відзначимо методику розроблену під керівництвом В.С. Кравціва та С.П. Кузика [109], яка, на наш погляд, об'єктивна й містить конструктивні пропозиції. Автори здійснюють оцінку історико-культурних об'єктів на основі визначення їх рекреаційного значення, а також ступеня придатності та доступності їх для організації культурно-пізнавальних занять. Отже, вони досліджують не вартість конкретного історико-культурного об'єкта, а визначають його пізнавальну цінність, необхідну для організації рекреаційно-туристичної діяльності. Сутність даної методики полягає в тому, що оціночні бали і шкали побудовані на розділенні компонентів, які складають окремі блоки історико-культурних ресурсів відповідно до їх важливості й тривалості часу, необхідного на їх огляд. Чим довший час огляду, тим вища пізнавальна цінність об'єкта.

Недоліком даної методики є ігнорування художніх та історичних цінностей та поєднання різних за сутністю історико-культурних об'єктів.

Складність оцінки соціально-економічних РТР пов'язана з тим, що в умовах ринкової економіки практично не існує єдиної системи підприємств рекреаційно-туристичної індустрії. Це автономні, самостійні підприємства з високим ступенем диверсифікації діяльності, де рекреаційно-туристична діяльність у ряді випадків не основна. Це стосується транспортних підприємств, підприємств громадського харчування, організацій сфери дозвілля, побуту, сервісу та, частково, засобів розміщення, які взаємодіють з організаторами рекреаційно-туристичної діяльності в частині надання послуг. Інфраструктура в ринковій економіці набула статусу об'єктів, що обслуговують рекреацію та туризм у тому числі. Визначення меж інфраструктури для рекреації та туризму має умовний характер, що вносить в оцінку певну диспропорційність і дублювання.

Суперечливість та неоднозначність досліджень, що стосуються оцінки РТР, пов'язана з тим, що економічний підхід базується на оцінюванні саме природних ресурсів і меншою

мірою, природних умов території. Хоча географічний підхід передбачає якісну оцінку рекреаційно-туристичних територій на основі оцінки природних умов. Водночас не враховується соціально-економічний фактор та історико-культурна цінність об'єктів певної території, як комплексної складової РТР.

Проблема дослідження привабливості (атрактивності) територіальних можливостей та оцінки РТР інтенсивно актуалізується в сенсі розвитку рекреаційно-туристичного комплексу та визначення порівняльних переваг окремих територій на наявність, організацію та використання РТР у тісному взаємозв'язку з економічними, соціальними, екологічними факторами, для перспектив розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Тому розроблена та запропонована модель комплексної оцінки привабливості рекреаційно-туристичної території, в комплексі з інтегральною оцінкою атрактивності РТР та обмеженими можливостями існуючих рекреаційних площ, природної місткості, а також у поєднанні з економічно доречними й обґрунтованими показниками вартості землі та потенціалом розбудови готельно-ресторанного господарства.

Результатом є визначення комплексної величини атрактивності території для розвитку туризму та рекреації на базі існуючих економіко-природничих та ресурсних можливостей, що дасть змогу встановити рівень переваги окремих територій для рекреаційно-туристичної спеціалізації.

Підсумовуючи вищесказане, на сьогодні модель оцінки рекреаційно-туристичної атрактивності території для розвитку галузі є лише формуючим основоположним принциповим підходом. На нашу думку, **не лише сукупність природних, історико-культурних та соціально-економічних компонентів РТР дозволить дати комплексну оцінку атрактивності рекреаційно-туристичної території – необхідно поєднати її з оцінкою економіко-природничої атрактивності**, що особливо важливо в умовах ринкової економіки та конкурентної боротьби за споживача рекреаційно-туристичного продукту як з точки зору привабливості для туристів, так і для інвесторів.

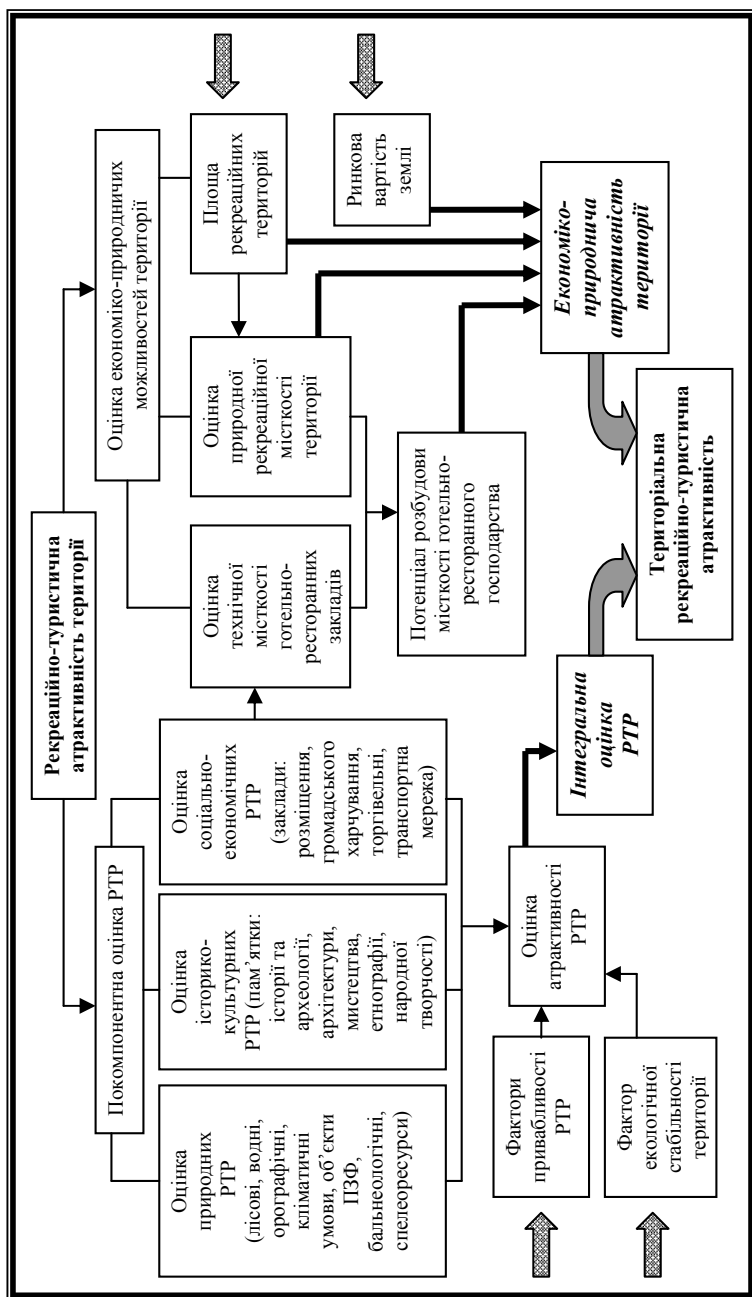

Рис. 1.3. Блок-схема моделі оцінки рекреаційно-туристичної атрактивності території

Питання та завдання для самоперевірки

1. *Охарактеризуйте основні еволюційні етапи поняття рекреації та рекреаційних ресурсів.*
2. *Охарактеризуйте основні еволюційні етапи поняття туризм та туристичні ресурси.*
3. *Проаналізуйте основні відмінності та спільні ознаки понять рекреаційні та туристичні ресурси.*
4. *Дайте оцінку узагальненому поняттю рекреаційно-туристичних ресурсів.*
5. *Дайте визначення поняттю природних РТР та характеристику їх структурних особливостей.*
6. *Охарактеризуйте історико-культурні РТР, поняття та структурну будову.*
7. *Дайте визначення поняттю соціально-економічних РТР та наведіть характеристику їх структурної будови.*
8. *Сучасна структура рекреаційно-туристичних ресурсів та її значення для аналізу ресурсних можливостей території.*
9. *Охарактеризуйте міжнародний досвід комплексної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів.*
10. *Дайте характеристику еволюції економічних концепцій щодо оцінки РТР.*
11. *Яке значення має економічна оцінка природних рекреаційно-туристичних ресурсів, запропонована О.В. Живицьким?*

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ПРИРОДНОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

§ 2.1. Основоположні методичні передумови та методика оцінювання природних рекреаційно-туристичних ресурсів

Важливою складовою ефективного функціонування рекреаційно-туристичної сфери є наявність природних рекреаційно-туристичних ресурсів – природних і природно-техногенних геосистем, тіл, явищ природи, які мають комфортні властивості і їх можна використовувати для організації рекреаційно-туристичної діяльності протягом певного часу [95; 162]. Природні рекреаційно-туристичні ресурси (ПРТР) мають лікувальні й оздоровчі властивості багатоцільового призначення (лісові масиви, поверхневі води, лікувально-кліматичні зони), рекреаційні властивості гірських та передгірних ландшафтів, заповідних територій і лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит) [113; 140; 211; 224].

Головною умовою при дослідженні та оцінці ПРТР є те, що їх окремі компоненти, взаємодіючи між собою, створюють неповторне природне середовище, в якому людина реалізує свої потреби у відпочинку, оздоровленні та пізнанні. На думку Л.С. Гринів [40], чим різноманітніше поєднання ресурсів, тим привабливішою буде територія для рекреаційно-туристичної діяльності і тим складніше є питання її дослідження.

Проблема методології оцінки природних РТР – найбільш складна й дискусійна в сучасних галузевих дослідженнях. Вивчення праць науковців, які займалися цією проблематикою, показує, що системного підходу до оцінки стану та перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери, який надавав би повну та достовірну інформацію, поки що немає [11; 40; 95; 109; 110; 114; 145; 170; 179; 191]. Відсутня також єдина система показників, які б дали можливість визначити тенденції розвитку

рекреаційно-туристичної діяльності, зокрема перспектив використання ПРТР, враховуючи особливості їх просторового розміщення, доцільності та можливостей експлуатації для задоволення рекреаційно-туристичних потреб.

Оцінювання природних явищ процесів та окремих елементів – це складний і не до кінця вивчений процес, якому присвячена ще поки що молода наука, що займається вимірюванням якості геосистем, – геокваліметрія [34]. Рекреаційно-туристичне оцінювання підлягає її законам, але має ряд особливостей, а саме: проблема вивчення рівнів оцінки; різноманітність життєвих обставин, що теж вимагають оцінки; проблема переходу від виміру властивостей об'єкта до їх оцінки; проблеми, пов'язані зі специфікою методик оцінювання природних і соціально-економічних умов рекреаційно-туристичної діяльності та форм вираження оцінки [169; 179].

За оцінками В.С. Преображенського [170], на етапі узагальнення й висновків, що впливають із матеріалів вивчення РТР, об'єктами оцінки можуть виступати природне середовище, територіальна рекреаційна система (ТРС), окремі її підсистеми, елементи підсистем. Предметом дослідження при рекреаційно-туристичному оцінюванні є не об'єкти оцінки самі по собі, а їх взаємозв'язки, методи визначення соціальної та економічної ефективності використання ресурсів.

Оцінювання може відбуватися з різних позицій: як із позиції організаторів рекреаційно-туристичної діяльності, так і з позиції відпочиваючого (туриста, рекреанта). При цьому висуваються принципово різні вимоги. Необхідність оцінки з позицій відпочиваючих виникає у зв'язку з вибором для відпочинку певного місця. Вибір зумовлюється тривалістю відпочинку, смаками, фізіологічними особливостями індивіда, станом здоров'я, матеріальними можливостями, транспортною доступністю. Оцінка з позицій організаторів відпочинку пов'язана з проектуванням нових ТРС чи реконструкцією старих, необхідністю вибору території, типу рекреаційної системи. Організатор (інвестор) рекреаційно-туристичної діяльності повинен враховувати умови відпочинку різних груп людей на великих територіях і на значний проміжок часу, з

широким набором різноманітних занять, послуг і закладів обслуговування. В обох позиціях визначається так звана ідеальна модель [224].

Сьогодні та в майбутньому актуальні є як оцінка окремих видів РТР, так і комплексна оцінка території, на якій вони зосереджені.

У рекреаційній географії склались три основних типи оцінки природних РТР: медико-біологічна (фізіологічна), психолого-естетична, технологічна [179].

Медико-біологічна оцінка відображає вплив природних факторів на організм людини. Розроблено ряд методик, що дозволяють оцінити комплекс кліматичних факторів з урахуванням їх впливу на стан організму людини. Якщо на певній території планується організація спортивно-оздоровчої, туристичної, екскурсійної діяльності, то необхідно провести її *психолого-естетичну оцінку*. В основу *технологічної оцінки* покладені природні рекреаційні ресурси, можливість інженерно-будівельного освоєння території з урахуванням і транспортних комунікацій, і бази виробничої інфраструктури.

Оцінці території для використання в цілях рекреації та туризму присвячено багато досліджень у різних галузях науки. Оцінка РТР здійснена в класичних працях О.О. Мінца [144], М.С. Мироненка, І.Т. Твердохлебова [145; 179], Ю.А. Веденина [22; 23], К.П. Мірошніченка [146]. Зауважимо, що двоє останніх за методикою рекреаційного бонітування природних провінцій розробили систему градації і дали оцінку всім рекреаційним провінціям СРСР.

Зазначимо також, що естетичні аспекти оцінки природної складової рекреаційно-туристичних ресурсів детально розглянуто в наукових працях В.С. Преображенського [169; 170], Л.А. Багрової, Н.В. Багрова [7; 8], В.М. Кривошеева [33]. Питання оцінки природних естетичних ресурсів (останні трактуються як навколишнє природне середовище, що викликає у людини, яка його спостерігає, естетичне задоволення, як-от пейзажі – видимі одиниці природної сукупності) розкриті в праці Ж.І. Бучко [20], де значна увага приділяється питанням екології та естетики ландшафту. Варто також відзначити роботи

по оцінці пейзажної різноманітності природних комплексів М. Клауса і В. Рейнгарда [211].

Дослідженням територіальної структури, класифікації, районування природних рекреаційно-туристичних ресурсів займалися такі вчені, як В.С. Преображенський [169; 170], М.С. Мироненко, І.Т. Твердохлебов [145; 179], В.П. Руденко [191], М.І. Долішній [95], М.П. Крачило [114], В.С. Кравців [109; 110], Л.С. Гринів [40], В.І. Мацола [141], О.О. Бейдик [11].

Питання класифікації природних РТР розробляється багатьма науковцями [11; 40; 95; 109; 114; 145; 170; 179]. Так, В.І. Мацола [124] класифікує їх за групами: бальнеологічні; лісові; рекреаційно-туристичні ресурси природно-заповідного фонду; кліматичні; водні; спалеоресурси рекреаційно-туристичного призначення. Л.М. Черчик подає іншу класифікацію природних РТР (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Компонентна структура природних
рекреаційно-туристичних ресурсів [224]

Компоненти	Підкомпоненти 1-го порядку	Підкомпоненти 2-го порядку
Загальні РТР	Кліматичні	Середньорічна температура, швидкість вітру, тривалість купально-пляжного періоду, товщина снігового покриву
	Ландшафтні	Гірські масиви, лісо-озерні, степові, печери, урочища
	Водні	Річки, озера, водосховища, ставки
	Лісові	Рекреаційного призначення, водоохоронні, ґрунтоохоронні, захисні
	Фауністичні	Тваринний світ, орнітологічне та іхтіорізнманіття
Спеціальні РТР	Мінеральні	Мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, соляні шахти

Відповідно до даного розподілу, чітко виділяються основні функціональні типи природних РТР: лікувальний, оздоровчий, спортивний, пізнавальний.

За іншою класифікацією природні РТР поділяються на дві групи: до першої належать так звані спеціальні або лікувальні – це мінеральні води, грязі та озокерит санаторно-курортного лікування, до другої – ландшафтні (комплексні), водні, кліматичні, лісові [35].

Серед досліджень, які спрямовані на оцінку ландшафтних комплексів для рекреаційно-туристичної діяльності, слід виділити працю Л.І. Мухіної [151]. Концепція ландшафтного підходу до вивчення ресурсної основи туристично-рекреаційної галузі вміло розкривається в праці С.В. Дутчак “Туристично-рекреаційні ресурси ландшафтів” [54]. Заслуговує на увагу й дослідження В.П. Стаускаса [207], в якому розроблені критерії оцінки ландшафту при плануванні зон відпочинку. В. Рейнгард [211] розглянув понад 20 методів рекреаційної оцінки ландшафту і прийшов до висновку, що в основу оцінки повинні бути покладені дослідження різних видів місткості території: технологічної або пропускнуї здатності; економічні та екологічні норми навантаження на ландшафти; фінансові можливості території.

Економічні аспекти вивчення рекреаційно-туристичних ресурсів докладно висвітлені у працях О.О. Мінца [144], Е.А. Котлярова [107], В.К. Євдокименка [60; 110], В.П. Руденка [191], М.І. Долішнього [52; 95], О.М. Ігнатенка [180], В.С. Кравціва [109; 110], О.В. Живицького [62], Л.С. Гринів [40], В.І. Мацоли [141], О.І. Гулич [44].

У науковій літературі природні рекреаційно-туристичні ресурси розглядають крізь призму потенціалу природних рекреаційних ресурсів [66]. На початку 90-х років В.П. Руденком проведена економічна оцінка ПРП України [191]. В ній оцінка рекреаційних ресурсів здійснювалась через грошову вартість вільного часу, який витрачається рекреантами для відпочинку на природі з урахуванням рекреаційної цінності території. Економічна оцінка вільного часу зводилась до розрахунку вартості збільшення однієї години робочого часу у сфері матеріального виробництва й визначалась як відношення величини валового суспільного продукту до загальної кількості населення країни, яке використало рекреаційні ресурси.

За його оцінками, найбільше рекреаційних ресурсів зосереджено в двох регіонах: АР Крим – 18,7 % та Карпатському регіоні – 19 % потенціалу природних рекреаційних ресурсів України. Потенціал природних рекреаційних ресурсів Чернівецької області відносно природних рекреаційних ресурсів України складає 1,87 %, а Карпатського регіону – 9,8 % відповідно. Частка природно-рекреаційних ресурсів у структурі ПРП області складає 13,7 %.

Таблиця 2.2

Потенціал природних рекреаційних ресурсів
регіонів та областей України [191]

Адміністративні одиниці	Сумарний природно-ресурсний потенціал, % від сумарного по Україні	Потенціал природних рекреаційних ресурсів, % від сумарного ПРП регіону (області)	Потенціал природних рекреаційних ресурсів, % від сумарного природно-рекреаційного потенціалу України	Потенціал природних рекреаційних ресурсів, % від сумарного природно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону
Львівська обл.	3,7	14,3	5,57	29,3
Закарпатська обл.	2,5	28,6	7,53	39,7
Чернівецька обл.	1,3	13,7	1,87	9,8
Івано-Франківська область	2,2	17,4	4,03	21,2
Карпатський регіон	9,7	18,5	19,0	100
АР Крим	6,0	29,6	18,69	-
Україна	100	9,5	100	-

У структурі рекреаційно-туристичних ресурсів значне місце займає природна складова, вивченню якої значну увагу приділяє В.П. Руденко [192]. Одним із найбільш дієвих загальнонаукових методів дослідження ПРП є його системно-структурний аналіз. Базуючись на економічній оцінці сукупної продуктивності природних ресурсів, системно-структурний аналіз уможливорює проникнення в глибини “структурності” суспільно-територіальних комплексів – головної ланки в системі природокористування [192]. Компонентна структура природно-

ресурсного потенціалу дає змогу простежити пропорції як у середині виду, так і між видами природних ресурсів, що склалися в регіоні у результаті еволюції надр та розвитку суспільства. Її аналіз дозволяє визначити перспективні напрями становлення галузей спеціалізації економіки як країни в цілому, так і її окремого регіону.

Таблиця 2.3

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу
Чернівецької області [191]

Адміністративні одиниці	Потенціал ресурсів, %						Потенціал природних рекреаційних ресурсів, % від сумарного природно- рекреаційного потенціалу області
	Мінеральних	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Природних рекреаційних	
Вижницький район	2,4	30,2	23,7	34,0	0,1	9,6	5,8
Герцаївський район	0,3	11,8	44,0	6,8	0,1	37,0	16,1
Глибоцький район	0,2	16,9	38,7	12,5	0,1	31,6	17,3
Заставнівський район	12,2	14,2	63,7	3,7	0,3	5,9	4,1
Кельменецький район	4,3	7,4	80,3	3,0	0,1	4,9	2,8
Кіцманський район	1,5	7,2	78,9	4,6	1,3	6,5	3,6
Новоселицький район	0,9	5,4	74,4	0,9	0,3	18,1	14,7
Путильський район	-	59,5	7,1	26,2	-	7,2	5,2
Сокирянський район	26,3	5,4	58,2	5,6	0,2	4,3	3,6
Сторожинецький р-н.	0,4	29,4	32,6	29,9	0,1	7,6	5,8
Хотинський район	1,5	11,5	68,7	0,9	0,2	7,2	3,8
м. Чернівці	4,8	8,4	10,0	4,1	-	72,7	17,2
Чернівецька область	5,2	18,3	50,0	12,6	0,2	13,7	100

Основна частина (майже 2/3) природного рекреаційного потенціалу області, за оцінками В.П. Руденка [191], сконцентрована в південно-східних районах області (Новоселицький, Герцаївський, Глибоцький) та м. Чернівцях. В інших районах області природно-рекреаційний потенціал розподілений приблизно рівномірно.

Рентний підхід до оцінки природних РТР пропонується О.В. Живицьким, Т.М. Бабієм, А.І. Медяною [61; 62], а також

В.М. Кислим [97], М.С. Нудельманом [157], Л.С. Гринів [40], П.В. Жуком [65]. Останній розглядає такий підхід як виконання основних завдань в оцінці, а саме кількісне визначення природно-ресурсних можливостей регіону в наданні рекреаційно-туристичних послуг та оцінку можливого економічного ефекту.

При оцінці окремих територій, як апробація методичних підходів нами проведена оцінка ПРТР адміністративних районів Чернівецької області за допомогою бальних шкал. А також ми визначимо рівень їх атрактивності, – якісний критерій оцінки.

Необхідно зазначити, що бальний метод недосконалий і застосовується у випадках, коли неможливо оцінити певне явище або стан за допомогою сумірних величин чи показників, подати результат у вигляді формули. Однак на практиці цей метод застосовувався і для оцінки РТР [183]. Так, С.П. Кузик та Д.Л. Олесневич досліджували міжнародний досвід регіональних підходів до оцінки РТР [118]. У своїй науковій праці С.П. Кузик оцінив туристичну придатність рекреаційних територій, враховуючи як соціально-економічні, так і природні фактори, де за основу бралась п'ятибальна шкала для оцінки кожного з компонентів [120].

При картографічному аналізі територіальних особливостей розміщення рекреаційних ресурсів (С.П. Кузик, В.С. Грицевич, З.О. Шаблій [116]) на одному з етапів обчислення також використовували бальний метод оцінки рекреаційних ресурсів, який дозволяє оцінити кількісні параметри туристичного потенціалу з урахуванням певних його якісних характеристик.

Більшість районів Чернівецької області мають атрактивні для рекреації і туризму природні ресурси, що очікувано повинно підтвердити й результати оцінки ПРТР регіону, для проведення якої був розроблений та застосований власний метод, із новими критеріями оцінки кожного виду ресурсу окремо та поєднання оцінок у сумарну величину. Дана методика включає в себе деякі окремі методичні напрацювання таких науковців, як Ю.П. Гуменюк [47], А.Б. Гайдук [31], М.І. Долішній [52], С.П. Кузик [120] та ін. Так, із метою визначення найбільш

перспективних територій пріоритетного розвитку туризму А.Б. Гайдук [30] пропонує застосовувати оціночні критерії та бальні шкали, що визначають якісні та кількісні параметри для таких груп природних ресурсів: бальнеологічні, лісові, водні ресурси, природно-заповідні об'єкти.

Розробка методики була проведена з огляду на те, що в економічній та економіко-географічній літературі бракує методик комплексної оцінки РТР. Застосований метод не вимагає складних розрахунків і однаковою мірою може бути поєднаний із методами оцінки історико-культурних та соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів. Нами визнано першочерговість оцінки природних РТР, оскільки вони найбільшою мірою визначають рекреаційно-туристичну атрактивність території.

У межах природних РТР М.І. Долішній [52; 95] виділяє такі елементи, як ліси, ріки, озера, рельєф поверхні, кліматичні умови, заповідні території, печери, мінеральні води та грязі. Методика їх дослідження базується на обробці картографічних, статистичних та бібліографічних матеріалів.

Беручи до уваги взаємозалежність важливості та рангу рекреаційних ресурсів, що найбільшою мірою спонукають ті чи інші адміністративні райони до розвитку туристичної діяльності, окремим рисам надано оціночну шкалу. Пропонуємо оцінювати кожен групу ресурсів (окрім спелеоресурсів) за стобальною шкалою. Широкий діапазон шкали дозволяє більш точно оцінювати ресурси, а вимірювання саме у 100 балах робить оцінку порівнянню зі шкалою у відсотках.

Застосовано такі критерії оцінки для основних компонентів природних РТР:

- Ліси. 1 бал за 1 % залісненої території у відношенні до загальної території району. Максимум 100 балів за повністю заліснений район.
- Водойми. Річки, за кожен кілометр річки, що протікає територією адміністративного району, встановлюється 1 бал. Оцінці підлягають лише ті річки, що мають рекреаційно-туристичне значення та придатні для окремих видів водного спорту й

відпочинку. Озера, ставки, водосховища – 10 балів, якщо площа водного дзеркала займає 1 % території адміністративного району. Максимум 100 балів.

- Рельєф території. Рівнинна – 1-30 балів, макс. 30 балів за перепад висот до 200 м. Пагорби – 31-70, макс. 70 балів за перепад висот від 201 м до 700 м. Гори – 71-100, макс. 100 балів за перепад висот від 701 м і вище. За умови наявності на території району кількох форм рельєфу, що сумарно перевищують 100 балів, район отримує максимум 100 балів.
- Клімат, кількість сприятливих (комфортних) днів для відпочинку та туризму в літній і зимовий періоди, 1 день – 0,5 бала. Максимум 100 балів.
- Пам'ятки природи ПЗФ, 10 балів за 1 % заповідної території у відношенні до загальної території району. Максимум 100 балів.
- Лікувальні мінеральні води. Оцінюються лише лікувальні мінеральні води з встановленими бальнеологічними властивостями, за категоріями оцінки якості: 10 балів за 1 м³ добового дебіту категорії А; 1 бал за 1 м³ добового дебіту категорії В; 0,1 бала за 1 м³ добового дебіту категорії С₁. Максимум 100 балів.
- Печери. 1 бал за 100 м печерних прохідних ходів. Кілометраж печер присвоюється лише тому району, на території якого є вхід до них. Максимум 20 балів.

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих природних компонентів у сумарну бальну величину ПРТР, яку в розрізі районів пропонуємо обчислювати за формулою

$$R_i = \sum_{i=1}^m r_i, \quad (2.1)$$

де, R_i – сумарна оцінка ПРТР i -го району; m – кількість видів ресурсів; r_i – кількість балів, присвоєна i -му району;

Зазначимо, що оціночні критерії для кожного виду природного ресурсу були вибрані відповідно до специфіки даних ресурсів (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Розподіл балів для оцінки природних РТР

Вид ресурсу	Максимальна кількість балів
Лісові	100
Водні	100
Орографічні	100
Кліматичні	100
Об'єкти ПЗФ	100
Бальнеологічні	100
Спелеоресурси	20
ПРТР (R_{max})	620

Підсумком дослідів є визначення якісних характеристик (параметрів) атрактивності природних РТР території Чернівецької області. Для зручності оцінювання (зіставлення й порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття “коефіцієнт атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів” (Kn_i), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ПРТР окремого району до максимально можливої кількості балів, що визначається за формулою

$$Kn_i = \frac{R_i}{R_{max}} , \quad (2.2)$$

де, Kn_i – коефіцієнт атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів i -го району; R_i – сумарна оцінка природних РТР i -го району; R_{max} – максимально можлива сума балів оцінки природних РТР.

Застосуємо дану методику на прикладі комплексу природних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області. Ми дамо оцінку наявним кількісним показникам окремих груп природних РТР, що уможливить визначення якісного стану (атрактивності) їх у комплексі на окремо взятій території.

§ 2.2. Оцінка природних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

2.2.1. Лісові рекреаційно-туристичні ресурси

Одними із найважливіших компонентів природних РТР є ліси. Вони мають високі санітарно-гігієнічні та естетичні властивості і створюють комфортне середовище для відпочинку людини. Майже 50 % всіх відпочиваючих віддають перевагу відпочинку в лісі або частково пов'язаному з лісом. У Карпатському регіоні їх частка зростає до 75 % [194].

В Україні площа земель лісового фонду складає 10,8 млн. га, вкритих лісом – 9,4 млн. га, лісистістю 15,6 %, що майже втричі менше, ніж у східній Європі, де лісистість сягає 43,2 % [32]. Чернівецька область порівняно багата лісовою рослинністю. Площа земель лісового фонду області складає 258,6 тис. га, вкриті лісом – 239,7 тис. га, лісистість 30 % [72]. Територіальне розміщення лісів області вкрай нерівномірне. Основна їх частина знаходиться в горах та передгір'ї Буковинських Карпат (Путильський, Вижицький та Сторожинецький райони), де лісистість коливається від 45 до 60 %. Найменше лісовкритих площ у зоні Прут-Дністровського межиріччя, де лісистість у залежності від району коливається в межах 3 – 15 % [197].

Для рекреаційно-туристичних потреб можуть використовуватися всі ліси, крім лісів заповідних територій. Проте основне навантаження припадає на ліси рекреаційного призначення, до яких належать:

- міські ліси та лісопарки;
- ліси зелених зон (приміські лісопарки і зони відпочинку);
- ділянки лісу в радіусі 1 км. навколо санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, туристичних баз та інших лікувальних, туристичних та оздоровчих закладів;
- ліси природно-заповідного фонду, на території яких дозволена рекреаційно-туристична діяльність [194].

Для цілей рекреації та туризму можуть бути використані майже всі ліси першої групи, які виконують переважно захисні, водоохоронні та санітарно-гігієнічні функції, загальна площа яких в області в 2007 році склала 79708 га, а також опосередковано ліси II групи (господарська експлуатація) загальною площею 170572 га, які не відносять до рекреаційних. Однак вони можуть мати сприятливі умови і мікроклімат, а отже, мають використовуватися з цією метою [72].

Найінтенсивніше в рекреаційно-туристичних цілях в області використовуються ліси, що мають санітарно-гігієнічне оздоровче призначення, зокрема, ліси зелених зон навколо населених пунктів і промислових підприємств, загальна площа яких сягає 5375 га [72].

Для бальної оцінки лісових ресурсів нами був прийнятий показник лісистості території як критерій оцінки лісових ПРТР.

Таблиця 2.5

Бальна оцінка лісових рекреаційно-туристичних ресурсів
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Загальна площа, га	Площа лісу, га	Лісистість, %	Бальна оцінка (макс. 100)
Вижницький район	90350,0	50486,2	55,8	55,8
Герцаївський район	30871,0	4265,7	13,8	13,8
Глибоцький район	67355,0	21869,3	32,5	32,5
Заставнівський район	61923,0	9258,4	14,6	14,6
Кельменецький район	67017,0	5582,2	8,3	8,3
Кіцманський район	60846,5	7583,1	12,5	12,5
Новоселицький район	73799,0	2908,3	3,9	3,9
Путильський район	87798,0	55010,0	62,7	62,7
Сокирянський район	66797,0	13892,0	20,8	20,8
Сторожинецький район	115985,0	51974,2	44,8	44,8
Хотинський район	71592,0	17623,2	24,6	24,6
м. Чернівці	15245,5	2375,2	15,6	15,6
Чернівецька область	809579,0	242827,7	30,0	-

Примітка. Таблиця 2.5 розрахована на базі річного звіту департаменту земельних ресурсів Чернівецької облдержадміністрації [72]

Поширення лісів територією області пов'язане насамперед із висотною поясною, тобто в районах із горбогірною та гірською місцевістю площа лісу і її похідна, лісистість, збільшуються з висотою.

Найважливішим об'єктом рекреації в області з точки зору рекреаційних лісових потреб, а особливо для міських жителів, є ліси приміської зеленої зони м. Чернівці розташовані на площі у 2500 га в межах лісопаркової частини [72].

2.2.2. Водні рекреаційно-туристичні ресурси

До водних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області належать ріки, водосховища, озера, ставки, придатні для організації водних видів рекреаційно-туристичної діяльності, а також водоспади, що цікаві як атрактивні об'єкти. Водні РТР області сформувались на основі особливостей рельєфу і надзвичайно різноманітні.

В області 75 річок довжиною понад 10 км. Пересічна густота річкової мережі $0,9 \text{ км/км}^2$ [36]. Придатними для рекреаційно-туристичного використання є великі річки Дністер (друга за величиною ріка України), Прут, Сірет і Черемош. Загальна довжина придатних для РТД річок складає 575 км (р. Сірет придатна лише на протязі 77 км, умовно починаючи від смт. Берегомет). Кожна з цих річок має особливий водний "характер", що зумовлює контрастність і поліфункціональність річок області для потреб рекреації та туризму.

На відміну від річок, площинні водні об'єкти поділяються на штучні (водосховища, ставки) та природні (озера). Так, р. Дністер протікає на території області на протязі 292 км, через Заставнівський, Хотинський, Кельменецький, Сокирянський райони, плавно переходить у Дністровське водосховище, яке лежить у межах трьох останніх і належить до великих (об'ємом більше 100 млн. м^3), та Буферне – середнє, об'ємом 31 млн. м^3 [106]. Саме Дністровське водосховище з його параметрами в майбутньому повинно стати потужним об'єктом водно-туристичної рекреації.

Таблиця 2.6

Бальна оцінка водних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області¹

Адміністративні одиниці	Довжини річок, км				Бальна оцінка річок	Ставки, озера			Бальна оцінка озер, ставків	Водосховища			Сумарна бальна оцінка водних ресурсів (макс. 100)	
	Дністер	Прут	Сірет	Черемош		Сумарна довжина річок	Кількість	Площа водної поверхні, га		Частка від площі району	Кількість	Площа водної поверхні, га		Частка від площі району
Вижницький район	-	-	38 ³	49	87	64,0	86	111,7	0,1	1,0	-	-	-	65,0
Герцаївський район	-	39	-	-	39	39,0	29	89,4	0,3	3,0	-	-	-	42,0
Глибоцький район	-	-	30	-	30	30,0	45	200,5	0,3	3,0	-	-	-	33,0
Заставнівський район	63	-	-	-	63	63,0	181	559,9	0,9	9,0	-	-	-	72,0
Кельменецький район	95	-	-	-	95	95,0	135	477,6	0,7	7,0	1	7520,0	11,2	100,0
Кіцманський район	-	27	-	5	32	32,0	146	1106,1	1,8	18,0	-	-	-	50,0
Новоселицький район	-	70	-	-	70	70,0	137	563,2	0,8	8,0	2	138,0	0,2	80,0
Путильський район	-	-	-	26	26	26,0	17	12,8	0,01	0,1	-	-	-	26,1
Сокирянський район	72	-	-	-	72	72,0	182	495,9	0,7	7,0	2	5941,0	8,9	100,0
Сторожинецький р-н.	-	-	32	-	32	32,0	87	284,4	0,2	2,0	-	-	-	34,0
Хотинський район	60	-	-	-	60	60,0	97	471,0	0,6	6,0	1	1330,0	1,8	84,0
м. Чернівці	-	11	-	-	11	11,0	8	21,7	0,1	1,0	-	-	-	12,0
Чернівецька область ²	290 1352	108 989	100 513	80 80	578	-	1150	4394,2	0,5	-	4	14929,0	-	-

Примітки:

¹ Таблиця 2.6 розрахована за матеріалами довідника водний фонд Чернівецької області [106].² У чисельнику – довжина в межах області, у знаменнику – загальна довжина.³ Для оцінки довжина р. Сірет взята від смт. Берегомет і далі до кордону району; становить 15 км.

Суперечлива ситуація для двох інших малих водосховищ (об'єм від 1 до 10 млн. м³) на р. Черлена та біля с. Костичани в Новоселицькому районі. За період експлуатації вони значно замулились і теперішні параметри не відповідають проектним, їх дедалі частіше відносять до ставків [106].

До рекреаційно-туристичної діяльності на ставках, яких в області нараховується понад тисячу, що складає 0,5 % площі регіону, можливий диференційований підхід. З одного боку, вона поєднується з рибним господарством, яке є домінантою, а з іншого – доповнюючим елементом, хоча іноді може здійснюватись одноосібно.

Для оцінки водних рекреаційно-туристичних ресурсів ми застосували диференційований підхід. Річки оцінюються за лінійними принципом (ті, які придатні для рекреаційно-туристичної діяльності), а озера, ставки та водосховища – за площинним; ставки й озера об'єднали в одну групу, оскільки останніх налічується незначна кількість (15 зальною площею 40 га) [106], хоча вони більше придатні як екскурсійні атрактивні об'єкти.

На території області є й водоспади, які ще називають водограї чи гуки. Надзвичайні за своєю красою й неповторністю, вони завжди приваблюватимуть численних туристів. Водоспади – це частина заповідних об'єктів зі статусом пам'яток природи або заказників, які апріорі мають високий ступінь атрактивності. Найбільше водоспадів у Путильському районі: “Буковинські водоспади”, “Сіручок” (с. Розтоки), “Кізя”, “Бисків” (с. Усть-Путиля), “Поркулин” (с. Сергії), “Гук Сучавський” (с. Шепіт). У Сторожинецькому – це “Королівський” водоспад біля с. Банитів-Підгірний і “Фалинський” (с. Фальків); в Заставнівському – “Василевські водоспади” (с. Василів), “Чорнопотоцький” та “Дорошовецький” [44; 283].

2.2.3. Орографічні рекреаційно-туристичні ресурси

Територія області має складний, контрастний і різновіковий характер поверхні. За особливостями рельєфу область поділяється на три частини: Прут-Дністровську

пластово-хвилясту рівнину, Передкарпатське горбисто-грядове передгір'я, Карпатське низькогір'я та середньогір'я [36].

Північну частину області займає рівнина Прут-Дністровського межиріччя, яка лежить у межах Подільської височини. Центральну частину рівнини займає Хотинська височина з максимальною висотою 515 м (г. Берда), а пересічні висоти сягають 300 – 350 м. Західну частину займає Заставнівська ерозійно-карстова рівнина, східну – Кельменецько-Сокирянська вододільна рівнина, тут поверхня розчленована мальовничими долинами річок, ярами та балками, на верхніх ярусах зустрічаються лагуно-морські міоценові тераси, що надає цій території додаткових атрактивних особливостей [171].

Передгірська частина складається з Прут-Сіретського міжріччя та Буковинського передгір'я. В середній смузі передгір'я виділяється Чернівецька височина з максимальною висотою 537 м (г. Цецино). В Буковинському підгір'ї висоти сягають уже понад 500 м. Близько 25 % території області займають Покутсько-Буковинські Карпати з пересічними висотами 900 – 1100 м, а найвищі вершини сягають понад 1500 м. Найбільшу цінність у рекреаційно-туристичному плані мають такі зони, як Середньогір'я Буковинських Скибових Карпат, східна частина Верховинських Карпат, “Буковинська полонина” [180].

Таблиця 2.7

Бальна оцінка орографічних рекреаційно-туристичних ресурсів

Адміністративні одиниці	Форма рельєфу	Бальна оцінка (макс. 100)
Вижиницький район	Гірська, Передгірська	100
Герцаївський район	Рівнинно-горбогірна	30
Глибоцький район	Рівнинно-горбогірна, Передгірська	50
Заставнівський район	Рівнинно-горбогірна	35
Кельменецький район	Рівнинно-горбогірна	35
Кіцманський район	Рівнинна	25
Новоселицький район	Рівнинна	20
Путильський район	Гірська	90
Сокирянський район	Рівнинно-горбогірна	35
Сторожинецький р-н.	Гірська, Передгірська	100
Хотинський район	Рівнинно-горбогірна	40
м. Чернівці	Рівнинно-горбогірна	40

Примітка. Таблиця 2.7 складена та розрахована за матеріалами [36; 152; 171; 180].

Найбільш контрастний і привабливий рельєф у Сторожинецькому та Вижницькому районах – він оцінений в 100 балів, менше отримав Путильський район за рахунок відсутності переходу з горбогір'я в гори. Хотинський, Заставнівський райони, завдяки каньйону р. Дністер і Хотинської височини, отримали від 35 до 40 балів. Хоча в цілому на невеликій території області перепад висот зумовлює контрастність поверхні, що позитивно впливає на можливості використання території для рекреації та туризму. Так, на відстані 120 км між м. Хотин та смт. Путила перепад висот складає понад 1000 м. Рельєф території області має значну атрактивну складову, яку доповнюють геологічні та геоморфологічні утворення: урочище “Протяте каміння”, скелі “Кам’яна багачка” та “Чорний Діл”, дністровські “стінки” біля сіл Василів і Звенячин, які мають чималу атрактивну цінність.

2.2.4. Територіальні особливості комфортності клімату

Для оцінки кліматичних ресурсів конкретної території, визначення її рекреаційно-туристичного потенціалу необхідно розрахувати низку кліматичних показників. Стан погоди в певний час року може бути охарактеризований відповідним класом погоди. В кліматології геофізичний рік поділяється на два сезони – зимовий та літній. Для визначення класів погод використовувалися щоденні дані спостережень над комплексом метеорологічних елементів, методом реєстрації місцевої погоди (погода доби) за 20-річний період. Усього використано 17 класів погоди [43; 229].

Якщо рік поділити на три періоди – холодний, теплий і перехідний, – то на теплу пору року (з квітня по жовтень включно) припадає дев’ять класів погоди: I – суховійно-посушлива; II – помірно-посушлива; III – безхмарна; IV – хмарна вдень; V – хмарна вночі; VI – похмура; VII – дощова; XVIII – вологотропічна; XVII – клас “духота”.

Елементами класу погоди в теплу пору року є середньодобова температура повітря, середньодобова відносна вологість повітря, стан неба, який визначається кількістю хмар

нижнього ярусу в денний та нічний періоди спостереження, опади, пружність водяної пари.

Перший клас погоди – суховійно-посушлива – за інтенсивністю поділяється на слабо-, помірно-, інтенсивно- і дуже інтенсивно посушливу. При безхмарному стані неба або хмарності вночі для цього класу погоди температура повинна бути меншою ніж 12,5 °С при вологості 21 - 40 %. При вологості 41 - 60 % суховійно-посушлива погода буде зустрічатися тільки за умов, коли температура повітря більша ніж 17,5 °С.

Другий клас погоди – помірно-посушлива – поділяється на помірно-посушливу та помірно-посушливу з вітром удень. Для помірно-посушливої погоди критерієм є температура повітря 22,5 °С при вологості 41- 60 % і безхмарному небі. Для помірно-посушливої з вітром удень критеріями при безхмарному стані неба є температура повітря від 12,5 °С до 22,4 °С при вологості 21 - 60 % і швидкості вітру 2 м/с та вище на висоті 2 м.

Основним показником для визначення *третього класу погоди* – безхмарної – є стан неба (хмарність). Цей клас погоди спостерігається при хмарності 5 балів і менше.

Головним показником, який характеризує *четвертий клас погоди* – хмарність удень – і п'ятий – хмарність уночі – є також стан неба. При IV класі погоди хмарність уночі може бути не більше 6 балів, а вдень вона повинна бути 6 балів і більше.

П'ятий клас погоди – хмарна вночі – характеризується хмарністю 6 - 10 балів уночі, менше 5 балів удень.

Похмура погода (*шостий клас*) визначається також, найперше, за допомогою показника хмарності, який повинен бути не меншим за 6 балів протягом доби.

Основним показником, за допомогою якого визначається дощовий клас погоди (*сьомий клас*), є наявність опадів протягом доби при хмарності, більшій за 5 балів.

Показниками, які визначають вологотропічний клас погоди (*XV клас*), є середньодобова температура повітря та середньодобове значення вологості повітря. Цей клас спостерігається при температурі повітря $\geq 22,5$ °С і відносній вологості 81 - 100 %.

Критеріями для визначення класу «задуха» (*XVII клас*) є

середньодобова температура повітря, більша ніж $20,5^{\circ}\text{C}$ і значення пружності водяної пари $\geq 18,8$ мбар.

На початку і в кінці теплої пори року, тобто на початку квітня і в кінці жовтня, зустрічаються ще два класи погоди: клас погоди із приморозками (*VIII клас*) і клас погоди з відлигою (потеплінням) (*IX клас*). Ці два класи погоди характерні для перехідного періоду.

Основними показниками для класу погоди з приморозками є додатна середньодобова температура повітря, додатна максимальна температура повітря та від'ємна мінімальна температура повітря.

Для класу погоди з відлигою основними показниками є додатна максимальна температура повітря, від'ємна середньодобова температура повітря і від'ємна мінімальна температура повітря.

На основі зроблених підрахунків складені графіки повторюваності (у відсотках) того чи іншого класу погоди для певного місяця пори року за двадцятирічний період на Прикарпатті. За 100 % прийнята загальна кількість днів у даному місяці за двадцятирічний період. Для кожного багаторічного місяця використано приблизно 600 спостережень по кожному метеоеlementу.

Використовуючи дані повторюваності тих чи інших класів погоди, побудовано графік структури клімату в погодах (див. рис. 2.1).

Найбільшу повторюваність у теплу пору року (особливо у вересні) має клас погоди «безхмарно». Показово, що цей клас погоди відіграв, безумовно, не останню роль для органічного світу, в тому числі й для людей. Для нього характерні прохолодні або навіть холодні з рососою і туманом ночі, теплі й жаркі дні. У вересні для цього класу характерні тумани радіаційного характеру. Мінімальна в теплу пору року кількість днів із безхмарною погодою припадає на середину теплої пори року – червень, липень.

Характерний для теплої пори року – також клас погоди «хмарна вдень». Інтенсивний розвиток хмарності переважно вертикального розвитку вдень призводить до того, що в

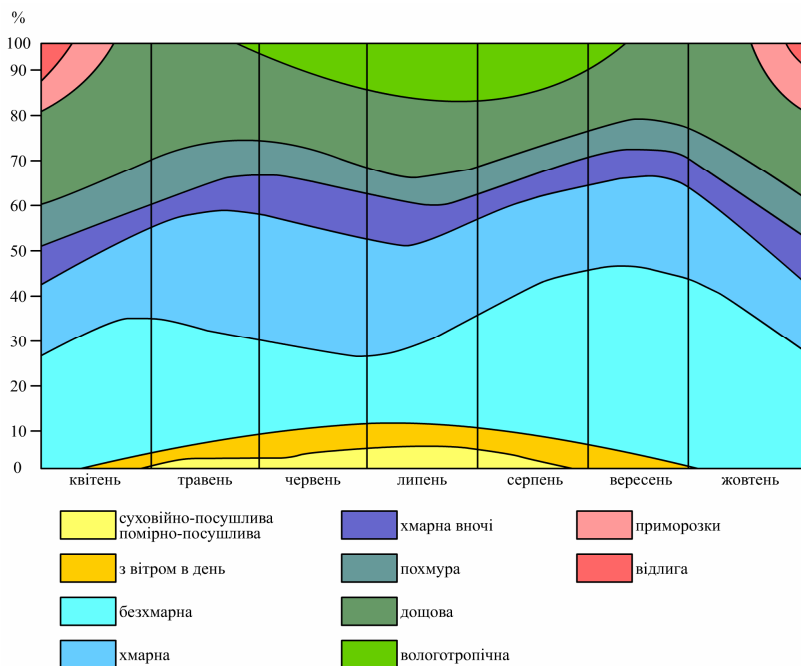

Рис. 2.1. Графік структури клімату в погодах (тепла пора року)

порівнянні з попереднім класом скорочується надходження прямої сонячної радіації, в тому числі й ультрафіолетової її складової, яка має позитивний вплив на людину. В цілому, при хмарній погоді вдень температура повітря знижується, почуття комфорту при прийомі повітряних ванн обмежується в часі. А в центральні літні місяці прогрівання ще достатньо інтенсивне завдяки розсіяній радіації. В цей період (червень – липень) наявність хмарності вдень в окремих випадках відіграє позитивну роль через те, що виключається можливість перегрівання при прийнятті повітряних ванн.

Відсутність хмар уночі призводить до інтенсивного випромінювання, зниження температури, особливо помітного перед сходом сонця.

Погода «хмарно вночі» має значно меншу повторюваність, ніж «хмарно вдень». Оскільки вдень, в період

сонячної активної діяльності й активних форм відпочинку людини, хмарність при цьому класі погоди або відсутня взагалі, або закриває небо не більше ніж наполовину, умови кліматотерапії в дні з цим класом погоди мало відрізняються від погоди «безхмарно».

Погода з дощем на досліджуваній території в теплий період спостерігається, на жаль, досить часто. Прийняття повітряних ванн у такі дні можливе лише на спеціально обладнаних терасах, температура повітря знижується, ускладнюється проведення екскурсій, прогулянок і т. ін.

Похмура погода має умови утворення, аналогічні дощовій. Часто дні з похмурою та дощовою погодою спостерігаються поряд. У цілому за сезон похмурі дні найчастіше бувають на початку літа.

Посушлива погода із хмарністю вночі – порівняно рідкісне явище. Посушливий клас погоди поділяється на підкласи: суховійно-посушлива та помірно-посушлива. Максимальна кількість днів із посушливим класом погоди спостерігається в липні. В окремі роки порівняно велика повторюваність посушливих днів спостерігається в червні і серпні. Проте бувають випадки, коли зазначена закономірність порушується [2; 10; 21].

Одним із підкласів посушливої погоди є помірно-посушлива з вітром.

На умови рекреації посушлива погода прямо не впливає. Очевидно, з погляду дії на організм людини дні з посушливою погодою можна об'єднати з безхмарною погодою. Однак інтенсивна та довготривала посушлива погода з вітром заважає диханню й погіршує самопочуття хворих, особливо із захворюваннями серця та легень.

Отже, в теплу пору року в Прикарпатті переважають класи погод, які сприяють відпочинку та кліматотерапії. Повторюваність негативних погод (із «духотою», інтенсивними суховіями) незначна і спостерігається не у всі місяці.

Холодний період. Холодним вважався період із листопада по березень. Для визначення класів погоди холодного періоду року використовувалися, насамперед, дані про температуру

повітря і вітер (див. рис. 2.2), оскільки ці метеоеlementи визначають умови охолодження в зимовий період. Порівняно високі температури в холодний період на досліджуваній території визначають появу в окремі дні класів погоди перехідного і навіть теплового періоду.

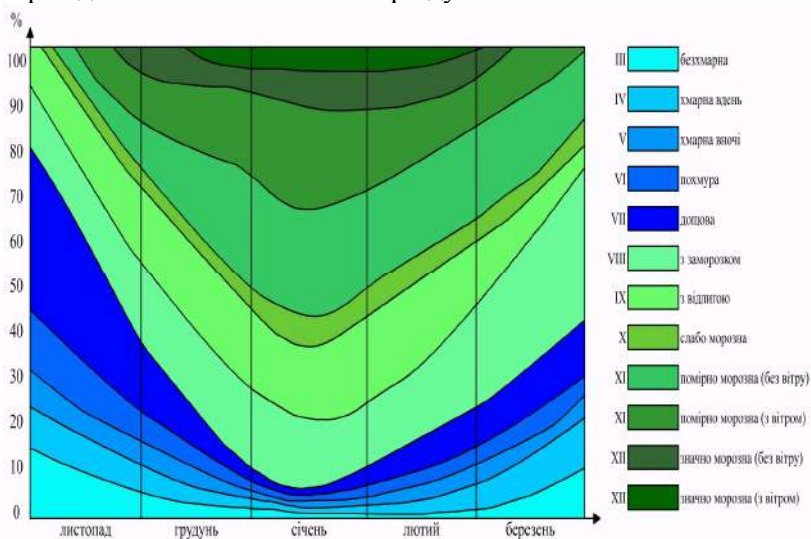

Рис. 2.2 Графік структури клімату в погодах (холодна пора року)

У кінці осені переважає похмура та дощова погода. У листопаді збільшується повторюваність шаруватих і шарувато-дощових хмар, тобто таких форм хмарності, які знаходяться низько над землею поверхнею, мають велику густину, погано пропускають сонячне проміння, сильно зменшують освітленість. Дуже часто з цих хмар випадають опади невеликої інтенсивності. У листопаді дощова погода спостерігається найчастіше з усіх місяців року (26,6 %), а в деякі роки повторюваність її досягає 50 % (1959, 1962 рр.). Однак бувають роки, коли в листопаді значну частину місяця панує безхмарна погода. Досить характерні для листопада погоди з переходом температур через 0°C складають 31 %. Поступово до кінця місяця збільшується повторюваність таких класів погод, які характеризують зимову погоду.

У грудні найбільш широко представлений клас помірно морозної погоди. Помірно морозна погода без вітру складає 24 %, з вітром – 10,8 %, тобто разом 34,8 %. У порівнянні з листопадом збільшується повторюваність дуже морозної погоди. Однак характерною залишається погода із заморозками і відлигами (відповідно 17 % і 19,4 %). В один із найхолодніших років (1963 р.) зимові класи погоди складали в грудні 80%. У найтепліші роки (наприклад, 1960-й р.) зимові класи погоди складали в цьому місяці лише 2 %.

Зима на досліджуваній території м'яка, але січень найхолодніший, тому закономірно, що зимові класи погоди повторюються в 62 % випадків, із зимових класів найбільш чітко виражені клас помірно морозної погоди – він складає 24,7 % без вітру і 21,5 % з вітром. Дуже морозна погода має меншу повторюваність (11 %). Зауважимо, що бувають роки, коли дуже морозна погода складає досить високий процент повторюваності, а зниження середньодобової температури повітря до -10°C і нижче відносилось до несприятливих явищ природи. Довготривале збереження таких температур, особливо в поєднанні з іншими несприятливими метеорологічними явищами, негативно впливає на роботу комунального господарства і транспорту, потребує теплішого одягу, заважає займатися фізкультурою і спортом, робить дисконфортним перебування на відкритому повітрі.

У лютому в цілому погоду продовжують визначати зимові класи погоди, проте загальна повторюваність класів погод, характерних для теплої пори року, збільшуються в порівнянні з січнем і складає 16 %. Зростає і повторюваність погод перехідного періоду.

У березні в порівнянні із зимовими місяцями чітко простежується збільшення безхмарної погоди, повторюваність її в середньому складає 8 %, в окремі роки вона досягає третини всіх днів. Найбільш характерні для березня погоди перехідного періоду – з відлигами і приморозками [19].

Отже, в період з листопада по березень у цілому більшу повторюваність мають класи погод перехідного періоду, зрідка в період відлиг формуються погоди, характерні для теплої пори року. Власне холодні погоди (X, XI, XII класи) переважають

тільки в центральні зимові місяці. Це створює в цілому сприятливі умови для перебування відпочиваючих на відкритому повітрі. А погоди з відлигою заважають розвитку зимових видів спорту.

На практиці найбільше поширення дістали комплексні показники, які відбивають тепловий стан людини, оскільки клімат і погода впливають, перш за все, на термічний режим організму і його функціональна діяльність суттєво залежить від умов теплообміну з навколишнім середовищем [213].

Тепловий стан людини визначається її фізіологічними показниками, фізичним навантаженням, теплозахисними властивостями одєжі, а найбільше – комплексом метеорологічних чинників, основними з яких є температура і вологість повітря, швидкість вітру і сонячна радіація. Їхня інтегральна дія не дорівнює простій сумі дії зазначених складових. Багатовіковий досвід і спостереження підтверджують, що найбільш значущі для організму людини термічні умови навколишнього середовища [51].

Методологія дослідження рекреаційної комфортності клімату побудована на біофізичних та геофізичних процесах, що відбуваються при взаємодії людини та оточуючого повітря чи в певний момент оточуючої її води. В межах цієї методології сформовані методи, в основу яких закладені рівняння балансу тепла, що водночас обмежені тепловими відчуттями людини. Нами використовуються 3 методи в межах цієї ж методології для рекреаційної оцінки, наприклад, території Дністровського водосховища: метод комплексних оцінок розрахункових еквівалентно-ефективних температур, метод теплового балансу організму людини та клімато-фізіологічний метод визначення рекреаційного типу погоди.

Метод комплексних оцінок розрахункових ефективних температур (еквівалентно-ефективна температура ЕЕТ, нормальна еквівалентно-ефективна температура НЕЕТ, радіаційно-еквівалентно-ефективна температура РЕЕТ) розроблений Б.А. Айзенштатом [161]. Цей метод використовується для характеристики кліматичних умов будь-якої сфери діяльності і життя людини із застосуванням об'єктивних

фізіологічних показників її теплового стану. Вплив погоди на людину цим методом через тепловідчуття визначається по сполученню температури, вологості повітря та швидкості вітру.

Повторюваність ЕЕТ за градаціями по своїй суті являє собою повторюваність повітряних ванн (умов аеротерапії) за повітряно-тепловими умовами. У зоні комфорту зовнішні умови не вимагають підвищених вимог до термоадаптаційних механізмів, що створює можливість для широкого проведення повітряних ванн. За тривалістю періоду, протягом якого спостерігається зона комфорту, можна набутися уявлення про кліматолікувальні ресурси місцевості [161].

Розраховані значення ЕЕТ використовують при проведенні кліматотерапевтичних процедур. Доведено, що термоадаптаційні можливості хворих людей порівняно зі здоровими знижені, комфортні умови тепловідчуття у них зсунуті у бік більш високих значень ЕЕТ. РЕЕТ можна використовувати для оцінки метеорологічних умов геліотерапії. Величина РЕЕТ характеризує й оптимальні дозування сонячної енергії [161].

Досліджені ефективні температури території Дністровського водосховища, зображені на рис. 2.3. [206], показують можливість проведення кліматотерапевтичних процедур, аеро- та геліотерапії, як для здорових людей, так і для хворих із певними формами захворювань.

Наступним методом оцінки теплового стану людини, що перебуває під впливом комплексу метеорологічних факторів, є метод теплового балансу організму. Цей метод дозволяє кількісно оцінювати сумарні втрати тепла організмом або ж надходження тепла до організму, що виражені у відповідних теплових або енергетичних одиницях [147].

Розрахунок складового теплового балансу тіла людини виконаний на основі методики Б.А. Айзенштата [212], де як критерій теплового навантаження взята величина FLE, рівна сумарному надходженню тепла до організму за рахунок впливу зовнішніх факторів і теплопродукції. Отже, FLE є кількісною характеристикою теплового навантаження на організм людини.

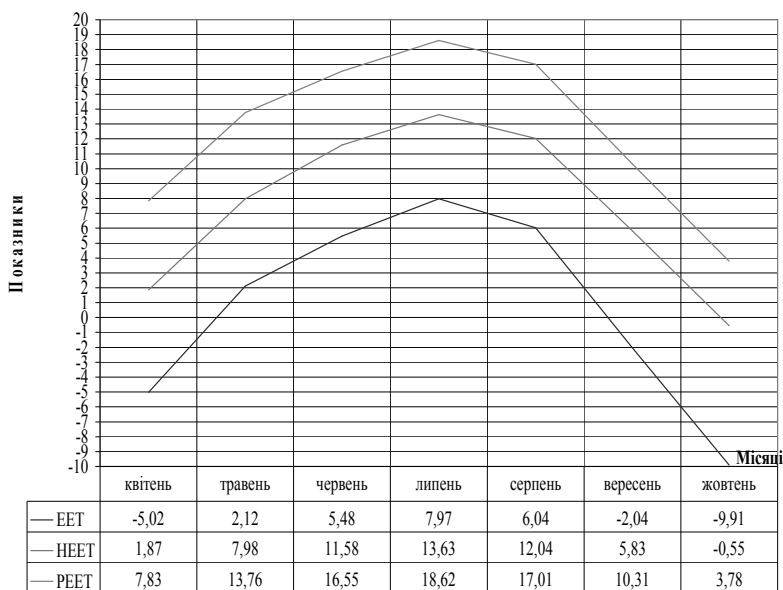

Рис. 2.3. Розподіл показників еквівалентно-ефективних температур території Дністровського водосховища по місяцях

Для території Дністровського водосховища характерні умови теплового комфорту, тому показник втрати тепла, особливо в літні місяці, буде наближеним до додатного або додатним, що є найсприятливішими для розвитку рекреаційної діяльності.

Клімато-фізіологічний метод заснований на класифікації теплових станів людини за ступенем функціональної напруги фізіологічних систем, що беруть участь у терморегуляції [189].

Як показали дослідження Н.К.Вітте [16], найбільш правильне уявлення про тепловий стан організму людини дає середня температура шкіри. Вона визначається сумою температур, виміряних у різних частинах шкірного покриву з урахуванням поверхні окремих частин тіла, віднесених до всієї поверхні тіла.

За основу клімато-фізіологічного методу визначення рекреаційного типу погоди взята методика оцінки впливу на

людину кліматичних умов І.С. Кандрора, Д.М. Дюміної, Е.М. Ратнера, яка базується на врахуванні частоти повторюваності вивчених типів погоди, що викликають той чи інший тепловий стан організму людини й зумовлюють певний ступінь напруження його терморегуляторних механізмів [51].

Виходячи з терморегуляторного навантаження та тепловідчуттів людини, залежно від середньої зваженої температури шкіри І.С. Кандрором, Д.М. Дюміной, Е.М. Ратнером (1974) був зроблений поділ погод, що зустрічаються, на 9 типів. З них для теплого періоду року характерні 5 типів погоди: комфортна, жарка субкомфортна, прохолодна субкомфортна, жарка дискомфортна та холодна дискомфортна [51].

Кожен тип погоди за цим методом викликає той чи інший тепловий стан організму людини, який визначає сприятливість чи несприятливість типу погоди для літнього відпочинку, рекреації та туризму.

Сприятливими типами погод для рекреації вважаються комфортна, жарка та прохолодна субкомфортні, а несприятливими – дискомфортні.

Називаючи комфортний, субкомфортний, сприятливий чи несприятливий періоди, маються на увазі не дні, що безперервно йдуть один за одним, а кількість днів у році з такими рекреаційними типами погоди [189].

Визначення рекреаційного типу погоди здійснюється за допомогою даних зафіксовані у певні години 9^{00} , 12^{00} , 15^{00} , 18^{00} .

На основі клімато-фізіологічного методу для узбережжя Дністровського водосховища були розраховані комплексні показники (у відсотках та днях) сприятливої і несприятливої погод для літнього відпочинку, рекреації та туризму за мало- та багатоводний роки, а також середній по водності рік (станом на 9^{00} , 12^{00} , 15^{00} та 18^{00} години) [206].

Тривалість періодів із різним рівнем сприятливості погод для рекреації території Дністровського водосховища показана в табл. 2.8.

Терміни існування комфортної складової клімату наведено нижче (див. рис. 2.4).

Таблиця 2.8

Середній розподіл сприятливої і несприятливої погоди
для літнього відпочинку і туризму в районі Дністровського
водосховища (станція Новодністровськ)
([189] разом з розрахунками авторів)

Рекреаційні типи погоди	Місяці												За рік
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
9.00													
сприятливі	0	0	1	6	26	23	18	21	9	3	0	0	107
несприятливі	31	28	30	24	5	7	13	10	21	28	30	31	258
12.00													
сприятливі	0	0	2	14	28	27	25	27	19	10	1	0	153
несприятливі	31	28	29	16	3	3	6	4	11	21	29	31	212
15.00													
сприятливі	0	2	5	15	28	25	24	25	21	14	5	0	164
несприятливі	31	26	26	15	3	5	7	6	9	17	25	31	201
18.00													
сприятливі	0	1	6	17	28	24	22	25	22	12	2	0	159
несприятливі	31	27	25	13	3	6	9	6	8	19	28	31	206

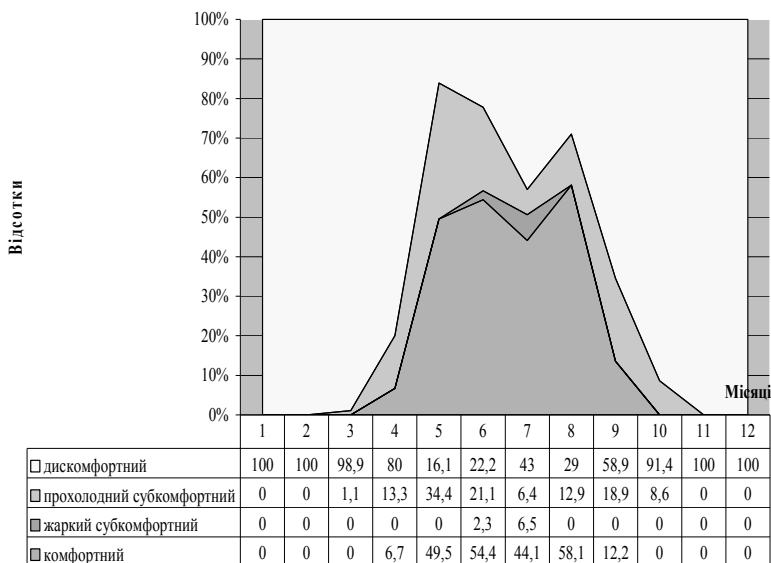

Рис. 2.4. Розподіл сприятливої і несприятливої погоди
для літньої рекреаційної діяльності (час спостереження на 9⁰⁰).
За матеріалами авторів та [206]

Найменші значення відносять до початку та кінця років. Починаючи з лютого кількість сприятливих днів зростає. У найбільш жаркому місяці (липні) комфортність за прийнятими показниками дещо погіршуються за рахунок підвищеної температури повітря.

Розподіл дискомфорту, прохолодного і жаркого субкомфорту та комфорту в основні години спостережень (9^{00} , 12^{00} , 15^{00} , 18^{00}) за період травень-вересень зображені на графіку (див. рис. 2.5).

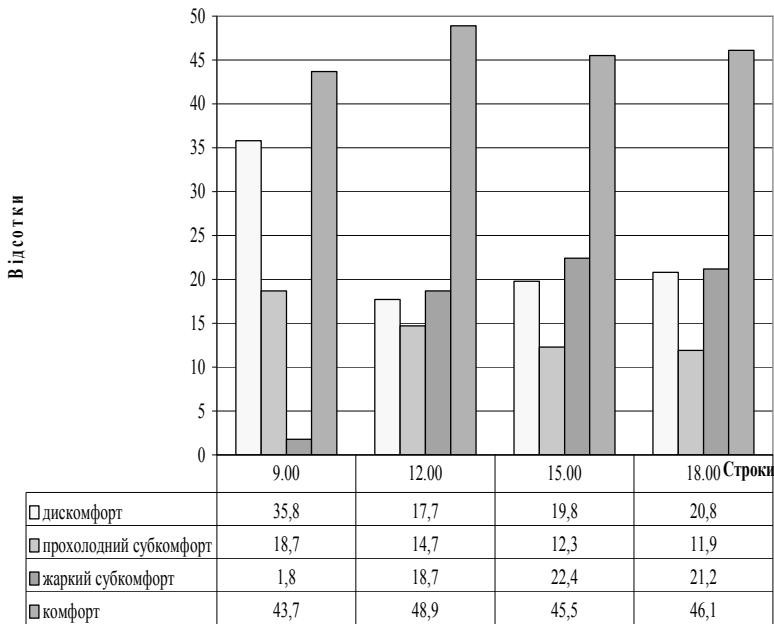

Рис. 2.5. Розподіл комфортності погод в основні періоди спостережень

Як видно з графіка, найбільше відсоткове значення повторюваності комфорту спостерігається в 12^{00} годин, мінімальне – в 9^{00} . Протилежна картина спостерігається для дискомфорту. Щодо жаркого дискомфорту, то максимальне його значення відзначається в 15^{00} , мінімальне – в 9^{00} . Для

прохолодного субкомфарту максимальне значення припадає на 9^{00} , мінімальне на 18^{00} (див. рис. 2.5).

При вивченні умов літньої рекреації узбережжя Дністровського водосховища видно, що території притаманна підвищена кліматична комфортність.

Сприятливі погоди мають місце з березня по жовтень.

Найбільша кількість днів з такою погодою спостерігається з травня по серпень, а найменша кількість дискомфортних днів припадає на травень і серпень. Упродовж цього періоду переважають комфортні і жаркі субкомфортні типи погоди.

Несприятливі для літньої рекреації зимові місяці і перший місяць весни (березень), протягом яких спостерігаються дискомфортні погоди. В середньому сприятливий період складає 146 днів, що становить 40 % від загальної кількості днів у році.

Найсприятливіші умови для відпочинку складаються у серпні, оскільки в цей період можна купатися в річці Дністер, температура води в якій піднімається вище 25°C , тобто рекреаційна діяльність в ці дні можлива без якихось обмежень.

У рекреаційній практиці узбережжям належить досить важлива роль. Сполучення повітряних і сонячних ванн із купаннями та знаходженням на пляжі (як кажуть медики, таласотерапія або таласопрофілактика) сприяє тренуванню нервово-гуморальних, серцево-судинних та інших механізмів терморегуляції, регулює обмін речовин і дихання, нормалізуючи й стимулюючи процеси життєдіяльності організму [154].

2.2.5. Кліматичні рекреаційно-туристичні умови

Природна комфортність території для потреб рекреації та туризму значною мірою визначається саме кліматичними умовами, які є унікальним видом природних РТР [99]. Основою комфортності клімату для рекреаційно-туристичної діяльності на певній території є поєднання природних чинників у певній пропорції (відповідно до сезону), а саме розташування місцевості над рівнем моря, атмосферний тиск, температура, циркуляція та вологість повітря, інтенсивність сонячної, в т. ч.

ультрафіолетової, радіації, висота та стійкість снігового покриву [147].

Території Чернівецької області властива складна ландшафтна структура та різноманіття місцевих мікрокліматів. Варіації кліматичних відмінностей щільно укладаються в орографічні межі, які формують три кліматичні зони в межах гірської, передгірської та рівнинної форм рельєфу, які між собою суттєво різняться кліматичними параметрами [171].

Широкому розвитку рекреації та туризму в регіоні сприяють кліматичні умови, які мають чітко виражену сезонність, тому їх аналіз слід розглядати як у просторовому, так і в часовому відношенні. На території області кліматичні умови досить сприятливі як для літнього, так і для зимового рекреаційно-туристичних періодів, які в середньому тривають 123 дні літній (із середини травня до середини вересня) та 105 днів зимовий (третя декада листопада – початок березня. Початком зимового сезону вважається період формування снігового покриву [36], але цей показник може змінюватися відповідно до особливостей місцевості (див. табл. 2.9).

У цілому клімат помірно континентальний, м'який, вологий із помірно теплим літом: середня температура липня 19 °C на рівнині та 14 °C у горах і значною сонячною радіацією. Зима в області не дуже сувора із середніми температурами січня - 5 °C на рівнині та - 9 °C у горах, де зима довша на 40 днів. Опадів зимою випадає втричі менше, ніж у літній період, середня кількість днів із сніговим покривом від 80 на рівнині до 120 в горах, величина снігового покриву коливається від 3 см у листопаді до 25 см у січні [99; 124].

Тривалість комфортного періоду, яка повторюється з року в рік, складає 40 - 50 % від загальної кількості днів у році [36]. В зимовий період за комплексом метеорологічних величин найбільш сприятлива погода для РТД спостерігається в гірських та передгірських районах. На висоті 500 - 800 м цей період складає 90 - 110 днів, на гірських вершинах – 35 - 70, на рівнині – 35 - 60 днів. Повторюваність дискомфортної погоди взимку становить 20 %. Улітку ситуація кардинально змінюється: кількість днів із комфортною погодою в передгір'ї складає від

14 до 18 днів на місяць, на вершинах гір – до 5 днів, а в рівнинній частині зростає до 22 днів. Це відбувається у зв'язку з встановленням антициклонічного режиму погоди, який привабливий для Прут-Дністровського межиріччя і несприятливий для гірської місцевості [171; 184]. Несприятливими місяцями вважаються березень, квітень, жовтень, листопад, причому як на рівнині, так і в горах [124].

Для бальної оцінки кліматичних рекреаційно-туристичних ресурсів показником якості кліматичних умов є тривалість комфортного періоду або кількість днів зі сприятливими типами погоди.

Таблиця 2.9

Бальна оцінка кліматичних рекреаційно-туристичних умов
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Тривалість рекреаційного періоду, дні		Тривалість комфортного періоду, дні		Сумарна бальна оцінка (макс. 100)
	Літо	Зима	Літо	Зима	
Вижницький район	112	132	64	100	82
Герцаївський район	125	102	80	50	65
Глибоцький район	125	102	70	50	60
Заставнівський район	125	102	80	50	65
Кельменецький район	125	102	86	40	63
Кіцманський район	125	102	80	50	65
Новоселицький район	125	102	80	50	65
Путильський район	107	144	40	70	55
Сокирянський район	125	102	86	40	63
Сторожинецький район	118	125	64	100	82
Хотинський район	125	102	80	50	65
м. Чернівці	125	102	76	50	63
Чернівецька область	123	105	74	60	-

Примітка. Таблиця 2.9 складена та розрахована за матеріалами [36; 99; 124; 148; 155; 171].

За результатами аналізу кліматичних умов сумарна оцінка Сторожинецького та Вижницького районів найбільша, це зумовлено насамперед комфортністю зимового сезону. В літній період найсприятливіша погода в Кельменецькому та

Сокирянському районах, хоча за сумарною оцінкою вони поступаються районам-лідерам.

Ландшафтна строкатість території області привела до утворення на порівняно невеликих територіях окремих мікрокліматів, які відрізняються від загальних характеристик тої чи іншої кліматичної зони. Особливо відмінні мікроклімат Сельтинської угловини та Дністровського водосховища [36, 171].

Клімат Сельтинської угловини має особливі риси та температурний режим. Так, невелика сумарна кількість річних опадів (як для гірської місцевості 750 мм), відносно тепле літо (середня температура 17,5 °С, майже як на рівнині) та м'яка сніжна зима (середня температура - 6 °С, кількість днів зі стійким сніговим покривом складає 110 - 125) створюють тут, у глибині гір, особливі комфортні умови для кліматотерапії та збільшують кількість сприятливих днів для рекреаційно-туристичної діяльності. Специфіка клімату даної місцевості полягає у впливі мезосиноптичних ситуацій, що виникають над складною гірською поверхнею [149].

Особливістю мікроклімату території Дністровського водосховища є каньйоноподібна долина річки Дністер та велика площа водного дзеркала. Мікрокліматичні особливості найкраще проявляються в літній період, що надає особливі (комфортні) умови для використання даної місцевості для літніх видів рекреації та туризму. Водне дзеркало сприяє зниженню температури повітря в спекотні дні на 2 - 4 °С у межах смуги шириною 200 м і до висоти 150 см. Водночас вологість повітря зростає на 15 - 20 %. Літній купальний сезон починається у другій половині травня і закінчується в кінці серпня. Швидке прогрівання повітря в травні та середня температура, яка часто сягає за 30 °С, якнайкраще сприяють організації РТД [148].

На думку О.І. Гулич, за різноманітністю температурного режиму область унікальна не лише для України, оскільки тут на відносно невеликій території середньорічні температури поєднують в собі риси, характерні як для Балкан, так і для Центральної і Північної Європи, що створює сприятливі умови для акліматизації туристів із різних кліматичних поясів [44].

2.2.6. Рекреаційно-туристичні ресурси природно-заповідного фонду

Важливе рекреаційно-туристичне значення в Україні і в Чернівецькій області зокрема мають заповідні території, хоча їх основне призначення – збереження типових для даної території об'єктів природного середовища, а також охорона й відновлення цінних та унікальних природних комплексів.

Згідно з чинним Законом України “Про природно-заповідний фонд України”, до природно-заповідного фонду належать: природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, а також заповідні мисливські господарства [69].

Найбільше значення для рекреаційно-туристичної сфери мають природні національні парки (рекреаційні зони), парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, регіональні ландшафтні парки, пам'ятки природи, дендрологічні парки, зоологічні парки тощо. Для рекреаційно-туристичних потреб заповідники не використовуються [44; 283].

Сьогодні стратегічним завданням є підвищення ступеня заповідності всієї території екологічно обґрунтованим показником [196]. Згідно із Загальнодержавною програмою “Про формування національної екологічної мережі України на 2000 - 2015 роки”, до 2015 року передбачено довести територію природно-заповідного фонду (ПЗФ) держави до 10,4 %, або збільшити у 2,6 рази [197]. Для Чернівецької області плановий показник сягає 15 % (існуючий показник заповідності складає лише 10 %), або 81821,3 га. За цим показником область займає п'яте місце в державі [198]. Існуюча структура ПЗФ Чернівецької області та її територіальні відмінності в розрізі адміністративних районів відображають значну строкатість показника заповідності (див. табл. 2.10), тому що в нинішніх законодавчо-нормативних умовах розвиток заповідної справи та

екологічної мережі можливий за адміністративно-територіальним принципом [197].

Природно-заповідний фонд Чернівецької області характеризується значною різноманітністю (див. додаток А, табл. А.1), але потребує розширення для збільшення своєї привабливості.

Для бальної оцінки ПЗФ критерієм є показник частки заповідності окремого адміністративного району.

Таблиця 2.10

Бальна оцінка природно-заповідного фонду
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Кількість об'єктів ПЗФ / площа, га станом на 01.01.2005 р.			Частка заповідності, %	Сумарна бальна оцінка (макс. 100)
	Загально-державн. значення	місцевого значення	всього		
Вижницький район	1/ 7928,4	16/ 1786,0	17/ 9714,4	10,7	100
Грицаївський район	-	10/ 92,7	10/ 92,7	0,3	3
Глибоцький район	-	26/ 2854,1	26/ 2854,1	4,2	42
Заставнівський район	4/ 40,5	41/ 8846,9	45/ 8887,4	14,3	100
Кельменецький район	-	10/ 2273,4	10/ 2273,4	3,3	33
Кіцманський район	2/ 125,4	28/ 4126,7	30/ 4252,1	6,9	69
Новоселицький район	3/ 115,7	11/ 841,9	14/ 957,6	1,3	13
Путильський район	3/ 332,3	32/ 26425,8	35/ 26758,1	27,1	100
Сокирянський район	-	16/ 1458,7	16/ 1458,7	2,2	22
Сторожинецький район	5/ 320,5	43/ 22651,9	48/ 22972,4	19,8	100
Хотинський район	2/ 109,0	25/ 818,45	27/ 927,4	1,3	13
м. Чернівці	3/ 438,7	33/ 234,3	36/ 672,6	4,4	44
Чернівецька область	23/ 9410,1	291/ 72411,03	314/ 81821,1	10,0	-

Примітка. Таблиця 2.10 складена та розрахована за матеріалами [197; 283].

Незважаючи на відсутність заповідників та заповідно-мисливських господарств, основу атрактивності об'єктів ПЗФ області складають “Національний природний парк Вижницький” (7928,4 га), регіональні ландшафтні парки Чернівецький (21504,2) та Черемоський (6555,8), заказник “Дубровиця” (10200), чотири державні заказники – “Цецино”, що на західній околиці м. Чернівці, “Лужки” і “Стебник” у Вижницькому районі та “Чорний діл” у витоках Білого Черемошу (Путильський район) – і, звичайно ж, дендрологічні

парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, пам'ятки природи, що можуть використовуватися в рекреаційно-туристичній діяльності [279]. Їх об'єктова база представлена в широкому діапазоні (див. додаток А, табл. А.2) [283].

Бальна оцінка ПЗФ засвідчила, що максимальну можливу кількість балів отримали гірські та передгірські райони, а також Заставнівський район, на території якого розташовано чотири об'єкти ПЗФ загальнодержавного значення. Найменш привабливі з точки зору заповідності в рекреаційно-туристичному плані Герцаївський, Новоселицький та Хотинський райони.

Але, щоб збільшити атрактивність Чернівецької області, необхідно насамперед, розширити територію природно-заповідного фонду. На території регіону акцент повинен бути спрямований на створення ще 25 - 30 заказників, тобто територіально-монолітних природних комплексів, що підлягають ренатуризації. Особливо гостро стоїть питання монолітного територіально-заповідного комплексу "Чорний діл", де на площі 30 км² сконцентровані всі принади Карпат, які первинною атрактивністю не поступаються австрійським Альпам [141].

З огляду на комплексний характер природно-оптимізаційних заходів, слід відзначити, що розвиток рекреаційно-туристичної діяльності матиме значні зрушення на великих заповідних територіях, які найкраще могли би бути представлені природними та ландшафтними парками, а також заказниками, меншою мірою – заповідними урочищами.

2.2.7. Бальнеологічні рекреаційно-туристичні ресурси

Основу бальнеологічних рекреаційно-туристичних ресурсів складають лікувальні мінеральні води, грязі та озокерит. Вагоме місце в рекреаційно-туристичній діяльності посідають мінеральні води, особливо лікувальні.

За даними Територіального відділу державного інформаційного геологічного фонду України по Чернівецькій області, мінеральні води виявлено в усіх 11 районах області, а

також на території м. Чернівці. Родовищ промислового використання лікувальних грязей та озокериту не виявлено. Мінеральні води різноманітні за своїм іонним та газовим складом, загальною мінералізацією, вмістом специфічних компонентів, тобто за комплексом ознак, які визначають їх бальнеологічне значення [126].

За класифікацією В.В. Іванова і Е.К. Неврасва [75], в Чернівецькій області підземні мінеральні води об'єднуються в дві основні групи:

- води без специфічних компонентів і властивостей, лікувальний вплив яких визначається їх іонним складом та загальною мінералізацією;
- води специфічного складу, лікувальна дія яких визначається наявністю в них біологічно активних компонентів у підвищених кількостях.

У межах області відомо понад 60 родовищ мінеральних вод різного ступеня мінералізації. Експлуатується 27 родовищ мінеральних вод. З них десять родовищ не поступаються лікувальними властивостями водам відомих курортів “Мацеста”, “Боржомі”, “Єсентуки”, “Трускавець”, “Моршин”, а здебільшого є типовими представниками деяких із них [143]. На сьогоднішній день запаси родовищ (Брусницьке 1, Буденцьке, Чернівецьке, Валякузьмінське, Буковинське, Долинське, Бабинське, Драчинецьке, Хрещатинське, Брусницьке 2) затверджені в державній комісії по запасах при кабінеті Міністрів України (станом на 2006 рік) [279]. Сімнадцять родовищ є сировинною базою для промислового розливу, експлуатаційні запаси яких прийняті на НТР ДГП “Західукргеологія”. Інші родовища мінеральних вод досліджувалися, але статусу родовищ поки не мають.

Всього запаси мінеральних вод складають 4708,5 м³/добу, із них затверджені УТКЗ 243 м³/добу по категорії А, решта – прийняті на НТР ДГП “Західукргеологія” по категорії С₁ в кількості 4473,5 м³/добу [107].

Із них використовуються як:

- лікувальні води для санаторного оздоровлення в кількості 10 м³/добу (сульфідні води з мінералізацією 5,7 -

6,3 г/дм³ і вмістом сірководню 250 мг/дм³ – Брусницьке родовище мінеральних вод);

➤ лікувально-столові води малої мінералізації (1-2 г/дм³) – 526 м³/добу (гідрокарбонатно-кальцієві, хлоридно-сульфатно-натрієві);

➤ природно-столові води з мінералізацією до 1 г/дм³ у кількості 475,1 м³/добу (гідрокарбонатно-кальцієві, хлоридно-натрієві) [126; 143].

Для бальної оцінки бальнеологічних рекреаційно-туристичних ресурсів нами було відібрано 27 джерел лікувальних мінеральних вод, які розробляються та оцінені відповідними спеціалізованими органами і мають лікувальні та бальнеологічні властивості (див. додаток Б).

Таблиця 2.11

Бальна оцінка лікувальних мінеральних вод
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Кількість родовищ / добовий дебіт за категорія оцінки, м ³ /добу				Сумарна бальна оцінка (макс. 100)
	A	B	C ₁	Всього	
Вижницький район	-	1/ 25,0	3/ 100,0	3/ 125,0	35,0
Герцаївський район	-	-	1/ 30,0	1/ 30,0	3,0
Глибоцький район	-	1/ 25,0	-	1/ 25,0	25,0
Заставнівський район	-	3/ 286,0	2/ 1392,0	3/ 1678,0	100
Кельменецький район	-	-	3/ 341,0	3/ 341,0	34,0
Кіцманський район	1/ 160,0	2/ 27,0	2/ 771,6	5/ 958,6	100
Новоселицький район	-	-	1/ 60,0	1/ 60,0	6,0
Путильський район	-	-	3/ 64,5	3/ 64,5	6,4
Сокирянський район	-	-	-	-	0
Сторожинецький р-н.	1/ 83,0	-	3/ 131,9	4/ 214,9	100
Хотинський район	-	-	1/ 36,0	1/ 36,0	3,6
м. Чернівці	-	2/ 110,0	-	2/ 110,0	100
Чернівецька область	2/ 243	9/ 473,0	20/ 2977	27/ 3693	-

Примітка. Таблиця 2.11 складена та розрахована за даними оцінки Державної комісії по запасам при Кабінеті Міністрів України та протокольних звітів НТР ДГП “Західукргеологія”

Характеристика родовищ мінеральних вод для рекреаційно-туристичної галузі багатогранна й неординарна. Нами була проведена оцінка лише тих мінеральних вод, які

мають статус родовищ, отримали відповідний сертифікат на категорію якості води й експлуатаційні запаси яких визначені уповноваженими органами.

Тому загальна картина розподілу відповідно до оцінених родовищ виглядає так, що майже на всій території області є оцінені родовища, крім Сокирянського району. Хоча відомо близько п'яти джерел різних гідрокарбонатних мінеральних вод із загальною мінералізацією від 1,74 до 5,46 г/л, але вони досліджені та вивчені недостатньо [126]. Отже, певна кількість джерел не була оцінена за відсутністю оціночних критеріїв.

Найкраще забезпечені лікувальними мінеральними водами Заставнівський, Кіцманський, Сторожинецький райони та м. Чернівці. Найбільш цінні для рекреаційно-туристичного розвитку бальнеології три родовища: Брусницьке родовище мінеральних вод оцінене за найвищою категорією “А” з добовим дебітом 160 м³/добу, сірководневі води застосовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату; Будинецьке родовище мінеральних вод – категорія “А” з добовим дебітом 83 м³/добу, гідрокарбонатно-натрієві води застосовуються для лікування хвороб кишково-шлункового тракту і є аналогом мінеральної води типу “Боржомі”; Малинешнинське родовище мінеральної лікувально-столової води типу “Нафтуся” оцінене за категорією “В” з добовим дебітом 25 м³/добу; воно придатне для промислового виробництва і лікування захворювань печінки, жовчних шляхів, нирок, підшлункової залози, порушення обміну речовин.

2.2.8. Спелеоресурси

Неабияке значення для розвитку рекреаційно-туристичної індустрії на території Чернівецької області має наявність спелеоресурсів, які представлені природним карстовими печерами, залишками середньовічних печерних монастирів, вапняковими та фосфоритовим копальнями.

Більша частина території Чернівецької області знаходиться в межах поширення карстових порід, а саме Подільсько-Буковинської та Карпатської карстових областей. За

площею карстових підземних порожнин (308 тис. м²) область посідає друге місце в Україні, а за сумарною довжиною всіх типів порожнин (41,8 тис. м) – третє, після Тернопільської області та АР Крим [11].

На території області нараховується велика кількість природних печер (понад 80), придатними для рекреаційного використання, за оцінками Б.Т. Рідуша [186], є лише 22 печери, перспективними – тільки 4 (див. табл. 2.12). Розташування їх на території Чернівецької області досить нерівномірне, переважна більшість сконцентрована в Заставнівському, Новоселицькому та Путильському районах.

Таблиця 2.12

Печери, придатні для рекреаційно-туристичного використання на території Чернівецької області

№	Печери	Місце розташування	Загальна довжина, м
1	Попелюшка	Новоселицький р-н. с. Подвірне	90200,0
2	Буковинка	Новоселицький р-н. с. Стальнівці	5155,0
3	Скитська (Гострі Говди)	Заставнівський р-н. с. Звинячин	2380,0
4	Чорнопотоцька	Заставнівський р-н. с. Погорилівка	1031,0
5	Піонерка (Довгий Яр)	Заставнівський р-н. с. Погорилівка	530,0
6	Кадубівська	Заставнівський р-н. с. Кадубівці	270,0
7	Баламутівська	Заставнівський р-н. с. Баламутівка	263,0
8	Незабудка	Заставнівський р-н. с. Погорилівка	202,0
9	Дуча	Заставнівський р-н. с. Баламутівка	144,0
10	Полякова Дуча	Хотинський р-н. с. Рашків	140,0
11	Соколина	Путильський р-н. урочище Соколинний Камінь	92,0
12	Змісва	Кельменецький р-н. с. Нагоряни	89,0
13	Мартинівка	Заставнівський р-н. с. Погорилівка	80,0
14	Молочні Браття	Путильський р-н. хребет Чорний Діл	56,0
15	Бермудський Трикутник	Путильський р-н. урочище Протяте Каміння	40,0
16	Скелелаз	Путильський р-н. урочище Протяте Каміння	34,0
17	Едельвейс (Сонігзо)	Путильський р-н. хребет Чорний Діл	24,5
18	Довбуша-Німчич	Путильський р-н. (г. Захарич)	22,0
19	Наскрізна	Путильський р-н. урочище Соколинний Камінь	13,5
20	Обломна	Путильський р-н. хребет Чорний Діл	10,3
21	Довбуша-Стіжок	Вижницький р-н. смт. Берегомет (г. Стіжок)	7,0
22	Дитяча	Путильський р-н. хребет Чорний Діл	6,0

Примітка. Таблиця 2.12 складена за матеріалами авторів Т. Рідуш, П. Купріч [186].

За оцінками того ж таки Б.Т. Рідуша [188], потенційно перспективними печерами для екскурсійно-пізнавальних цілей є печери Попелюшка, Буковинка, Скитська (Гострі Говди), Піонерка та Баламутівська. Однак печеру Буковинка доцільно використовувати лише в наукових і природоохоронних цілях [186].

Критерієм оцінки спелеоресурсів є довжина доступних печерних ходів для колективного відвідування з екскурсійно-пізнавальною метою. Зважаючи на те, що в сучасній науковій літературі поки що немає оціночних даних про довжину саме колективних прохідних шляхів, нами прийнята умова, що оцінка буде здійснюватись відповідно до загальної довжини печери.

Проведена бальна оцінка придатних для екскурсійно-пізнавального рекреаційно-туристичного використання підземних порожнин, які виділяють експерти зі спелеоресурсів (В.Н. Андрейчук, В.П. Коржик, Б.Т. Рідуш) [104; 186; 188].

Таблиця 2.13

Бальна рекреаційно-туристична оцінка спелеоресурсів
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Печери, придатні для рекреаційно-туристичної діяльності		Сумарна бальна оцінка (макс. 20)
	Загальна кількість	Загальна довжина, м	
Вижницький район	1	7,0	0,07
Герцаївський район	0	0,0	0,0
Глибоцький район	0	0,0	0,0
Заставнівський район	8	4900,0	20,0
Кельменецький район	1	89,0	0,89
Кіцманський район	0	0,0	0,0
Новоселицький район	2	95355,0	20,0
Путильський район	9	298,3	2,98
Сокирянський район	0	0,0	0,0
Сторожинецький район	0	0,0	0,0
Хотинський район	1	140	1,4
м. Чернівці	0	0,0	0,0
Чернівецька область	22	100789,3	-

Примітка. Таблиця 2.13 складена та розрахована за матеріалами [186].

Велике атрактивне значення має найбільша печера регіону Попелюшка, загальна довжина якої сягає більше 90 км (за довжиною третє місце в Україні й восьме у світі) з великою кількістю ходів і галерей [104]. Значну атрактивність мають печери Буковинка (яка поділяється на дві окремі печери Буковина-1 та Буковинка-2 з окремими ходами), Піонерка, Скитська (Гострі Говди), Полякова Дуча, Змієва, Баламутівська, Мартинівка, Монастирська, де можна ознайомитися з природними об'єктами та культурно-історичними наскельними пам'ятками. Великий пізнавальний інтерес являють штольні поблизу с. Гринячка (Хотинський район), сіл Комарів і Нагоряни (Кельменецький район), а також культові порожнини: “Турецька криниця”, печерні монастирі та каплиці поблизу хут. Галиця (Сокирянський район), печери ур. Монастир біля с. Василів (Заставнівський район), печери-каплиці в селах Бабин, Хрещатик та Василів, печери-сховища у селах Василівці та Комарів. Чималу історичну та природну атрактивність мають невеликі за розмірами печери гірської місцевості: Довбуша-Німчич (Печера, у якій перебував Олекса Довбуш з опришками в 30 - 40-х роках XVIII століття), печери ур. Протяте Каміння та ур. Соколинний Камінь, а також печери урочища Лекече [186].

§ 2.3. Атрактивність природних рекреаційно-туристичних ресурсів

Результати проведеного оціночного дослідження природних рекреаційно-туристичних ресурсів області за компонентами зведено в таблицю і підсумуємо їх. Отриманий загальний результат є інтегральною величиною наявності природних РТР.

Для зручності оціночних порівнянь окремих територій і зіставлення з іншими видами РТР розрахуємо коефіцієнт атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів (K_n) природних РТР для окремих територій, за обраною нами методикою (див. формулу 2.2).

Оцінка атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

[illegible]

Дана оцінка природних РТР дає можливість оцінити якісні характеристики (атрактивність) рекреаційно-туристичного потенціалу територій у комплексі. Але аналіз отриманих даних слід обов'язково здійснювати з урахуванням кожного виду ресурсів.

Звичайно отримані результати потребують класифікаційної градації. Представимо оціночну шкалу (від 0 до 1) в п'яти якісних параметрах атрактивності окремих територій [109]. Тоді утворюється таке ранжування рівнів природної привабливості (атрактивності) рекреаційно-туристичних територій:

- 0,81 -1,00 – унікальні;
- 0,61 - 0,80 – високоатрактивні;
- 0,41 - 0,60 – середньоатрактивні;
- 0,21 - 0,40 – малоатрактивні;
- менше 0,20 – неатрактивні.

За результатами розподілу високоатрактивними виявилися Сторожинецький із коефіцієнтом привабливості природних РТР (0,74), Вижицький (0,7), та Заставнівський (0,65) райони. Такі показники зумовлені насамперед високим рівнем усіх складових природних РТР, а особливо зазначені райони виділяються максимальними показниками оцінки об'єктів природно-заповідного фонду. Високу атрактивність даних територій забезпечили й максимальні показники бальнеологічних ресурсів у Сторожинецькому та Заставнівському, орографічних ресурсів у Сторожинецькому та Вижицькому районах та спелеоресурсів у Заставнівському районі.

Слідом за високоатрактивними районами виділяються території із середнім рівнем привабливості комплексу природних РТР, а саме: Путильський з коефіцієнтом атрактивності (0,55), Кіцманський (0,51), м. Чернівці (0,44) та Кельменецький (0,41) райони. Зазначені райони мають по одному компоненту природних РТР, оціненому максимально. Так, у Кіцманському районі та м. Чернівці це бальнеологічні ресурси, в Кельменецькому – водні, а в Путильському – об'єкти природно-заповідного фонду, хоча орографічні ресурси тут також оцінені високо: в 90 балів.

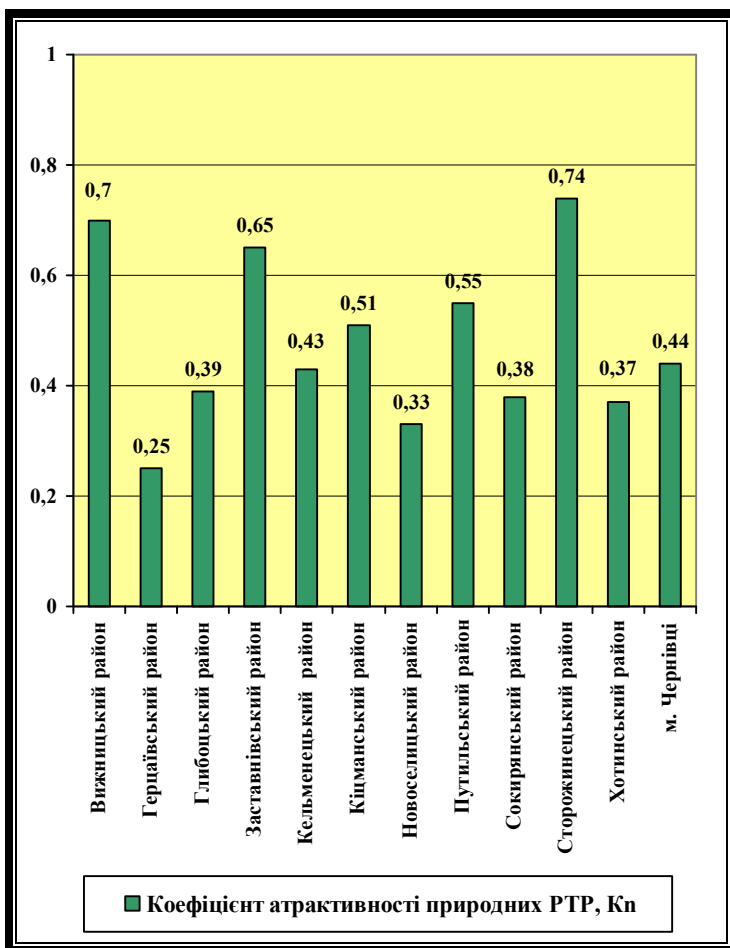

Рис. 2.6. Рівень атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

Необхідно зауважити, що максимальна оцінка бальнеологічних ресурсів, яка вивела м. Чернівці (урбанізовану територію) на рівень середньої атрактивності природних РТР, зумовлена насамперед високим рівнем добового дебету мінеральних вод нижчої категорії “В”, що не мають такої цінності для рекреаційно-туристичної діяльності, як мінеральні

води категорії “А”. Добовий дебет мінеральних вод категорії “А” в Кіцманському районі (теж максимальна оцінка бальнеологічних ресурсів) із Брусницького родовища перевищує аналогічні показники мінеральних вод нижчої рекреаційної цінності на 45 %. Така диспропорція цінності комплексу природних РТР є, скоріше за все, винятком, ніж правилом.

До малоатрактивних районів за нашою методикою належать Глибоцький (0,39), Сокирянський (0,38), Хотинський (0,37) (їм не вистачило по кілька десятих бала, щоб потрапити на вищий рівень привабливості), Новоселицький (0,33) та Герцаївський (0,25) райони. Хоча це аж ніяк не означає, що в цих районах немає атрактивних природних РТР. Так, максимально оцінені водні ресурси в Сокирянському та спелеоресурси в Новоселицькому районах, високим балом (84) відзначені водні ресурси в Хотинському районі.

Питання та завдання для самоперевірки

- 1. В чому основна методична складність при оцінці природних РТР?*
- 2. Охарактеризуйте еволюцію підходів до оцінки природних РТР?*
- 3. Які основні критерії оцінки природних РТР із позиції споживання?*
- 4. Які основні типи оцінок природних РТР Ви знаєте?*
- 5. Дайте пояснення сучасним класифікаціям природних РТР?*
- 6. В чому полягають основні відмінності класифікації природних РТР за О.О. Бейдиком та Л.М. Черчик?*
- 7. Що таке компонентна структура природних РТР?*
- 8. Які Ви знаєте критерії оцінки природних РТР для визначення атрактивності?*
- 9. Який показник застосовується для визначення атрактивності природних РТР?*
- 10. Яке основне значення атрактивної оцінки природних РТР*

РОЗДІЛ 3

ПРИРОДНА РЕКРЕАЦІЙНА МІСТКІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК АТРАКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЇ

§ 3.1. Методологічні підходи до визначення природної рекреаційної місткості території

Безперервно зростаючий вплив глобалізаційних процесів, залучення дедалі більшої кількості людей до рекреаційно-туристичної сфери зумовлюють постійне розширення територій, більшою чи меншою мірою охоплених рекреаційно-туристичною діяльністю [37]. На думку М.І. Долішнього [95], чимраз швидшими темпами розвивається процес інтенсифікації використання території, що веде до підвищення рівня впливу, в тому числі й рекреантів (туристів), на природні комплекси.

За твердженнями В.С. Кравціва та інших науковців [109; 110], економічна складова рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, як правило, розглядається через визначення рекреаційної місткості природних комплексів території. Це дозволяє встановити оптимальну кількість туристів (рекреантів) для конкретного сезону, а також порівняти її з реальною можливістю розміщення їх на відпочинок у межах регіону.

При всьому різноманітті підходів до оцінки території, більшість і учених та практиків [23; 37; 52; 95; 109; 110] вважають, що природна рекреаційна місткість території – один із найважливіших економічних показників при плануванні рекреаційно-туристського господарства. Вона, на їхню, думку визначає якісний та кількісний стан РТР, а також тісно пов'язана з рекреаційним навантаженням і залежить від його норм, площі рекреаційної території, часу перебування рекреантів (туристів) в її межах, тривалості сприятливого погодного періоду (сезону) [109]. Як слушно зауважував М.П. Крачило [114], норми рекреаційного навантаження є первинною базою для визначення природної-рекреаційної місткості територій.

Найкраще, на наш погляд, визначення рекреаційного навантаження подає у своїй монографії Л.М. Черчик [224] – це допустима кількість рекреантів (туристів) на одиницю площі, які одночасно можуть перебувати на даній території, після її пристосування до рекреаційних (туристичних) потреб, що в свою чергу не викликатиме негативних наслідків у природному середовищі. Показник рекреаційного навантаження залежить від особливостей ландшафтної будови і функціональної спрямованості рекреаційного використання території. Такої думки дотримується відомий науковець та дослідниця В.Г. Ханбекова [218] і багато інших визнаних авторів [23; 37; 52; 109].

На сьогоднішній день актуальна проблема оптимізації рекреаційних навантажень на природні комплекси з метою запобігання їх деградації, збереження комфортних умов для проведення рекреаційно-туристичної діяльності. Суть проблематики зводиться до обґрунтування допустимого екологічного навантаження на природні комплекси шляхом встановлення нормативів рекреаційно-туристичного впливу на них.

Вітчизняними та зарубіжними дослідниками, такими як Л.А. Багрова, Г.І. Беридзе, Ю.А. Веденин, С.А. Генсирук, З.В. Герасимчук, Л.С. Гринів, М.І. Долішній, Н.С. Казанська, Н.Н. Коцан, В.С. Кравців, М.П. Крачило, М.В. Копач, С.П. Кузик, В.І. Мацола, Н.С. Мироненко, Д.В. Ніколаєнко, В.І. Стафійчук, І.Т. Твердохлебов, П.О. Филипович, В.Г. Ханбекова, Л.М. Черчик, І.І. Чижова, А. Jackowski, T. Lijewski, A. Mikulowski, J. Warzynska, J. Wyrzykowski [8; 9; 23; 32; 37; 52; 93; 95; 108; 109; 110; 114; 140; 145; 155; 208; 218; 256; 263 264 266] та інші, приділяється значна увага науковому обґрунтуванню у визначенні допустимих (граничних) навантажень, але на сьогодні немає спільної думки щодо норм рекреаційного навантаження.

На сучасному етапі Н.Н. Коцан [108] виділяє п'ять типів рекреаційного навантаження: екстенсивні, оптимальні, допустимі, критичні, катастрофічні.

Найбільш суперечливе визначення вищезазначеними науковцями гранично допустимих навантажень, що визначається максимальною кількістю рекреантів, яка не призводить до дегресії природного середовища. Як вважає В.С. Преображенський [170], стійкістю природного середовища проти рекреаційних навантажень є здатність протидіяти цим навантаженням до певної межі, за якою відбувається втрата його здатності до самовідновлення. Ним же запропоновано розрізняти: загальне навантаження (за весь час існування територіально рекреаційної системи); стадійне навантаження (час від кінця попередньої стадії і завантаженість); одночасне навантаження в певний момент часу (день, місяць, рік). Тоді допустиме навантаження протягом моменту часу визначається за формулою

$$N_t = n_t \times T_t, \quad (3.1)$$

де, N_t – допустиме навантаження протягом моменту часу; n_t – одночасне навантаження за одиницю часу на одиницю площі; T_t – період рекреаційного використання природного комплексу.

Визначення норм рекреаційного навантаження залежать в основному від природних ландшафтів і сезону. Такої думки дотримується більшість науковців [23; 37; 52; 109; 208; 218]. Окрім того, існує чимало методик визначення рекреаційного навантаження, хоча жодна з них не має нормативного спрямування, а лише – рекомендаційний характер, що в подальшому призводить до певних суперечностей.

У загальній системі оцінок найбільший опір на вплив рекреаційно-туристичного навантаження мають приморські природні комплекси, найменший – низовинні. Рекреаційне навантаження влітку вище, ніж узимку. Для різних природних комплексів рекреаційне навантаження зимою коливається від 20 % для приморських до 80 % для гірських територій відносно літнього періоду, що пов'язано зі специфікою рекреаційно-туристичної діяльності в різні сезони року. Щодо цього всі науковці, як в Україні, так і за кордоном одностайні [8; 9; 23; 93; 109; 110; 114; 245; 263; 264; 266]. Але самі норми рекреаційного навантаження в авторів суттєво відрізняються. На нашу думку, завищені показники рекреаційного навантаження, які наводять

Н.С. Казанська [93] для різних видів рівнинних ландшафтів (200 - 1800 осіб/км²) та І. І. Чижова і П.О. Филипович [145; 208] (700 - 8000 осіб/км²) для тих же територій.

У світовій практиці рекреаційно-туристичного використання природних комплексів спостерігаються великі відмінності в розроблених нормативах. Загальноприйнятою для довготривалого відпочинку вважається норма від 4 до 18 осіб/га, або 400 - 1800 осіб/км² [218].

Дані щодо рекреаційно-туристичного освоєння території США, наведені М.С. Мироненком, І.Т. Твердохлебовим [145], показують, що їхні нормативи застосовуються на всій території країни без спричинення деградації. Так, у приміських зонах відпочинку, на ігрових майданчиках, стежках для пішохідного туризму, стежках для верхової їзди виділяється 80 м² на одну людину; пляжах – 18,5 м²; на майданчиках для пікніків – 100 м².

Доцільно також зазначити, що в Польщі (територія якої в геоморфологічному відношенні подібна до України) фактична концентрація туристів у рекреаційно-туристичних місцевостях коливається від 50 до 500 осіб/км² [109]. Подібні нормативи прийняті в Чехії, Словаччині, Угорщині, Німеччині, Румунії та інших країнах.

У вітчизняних дослідженнях на початку 80-х років було визначено рекреаційне навантаження для окремих національних парків СРСР. Воно коливається від 40 осіб/км² для Байкальського, 140 – Литовського, 170 – Швацького, 200 – Карпатського національних парків [8].

Виходячи зі світової практики, для території України вченими Інституту регіональних досліджень НАН України під керівництвом В.С. Кравціва [109] розроблені та адаптовані нормативи рекреаційного навантаження на природні комплекси. Їх доцільно застосовувати й у подальшому дослідженні (див. табл. 3.1). Ці нормативи розроблялися на основі вітчизняних нормативних баз [181], а також були частково запозичені в польських науковців, зокрема в J. Wyrzykowski [266].

Таблиця 3.1

Нормативні показники рекреаційного навантаження
на природні комплекси [109]

Природні комплекси	Нормативи рекреаційного навантаження, осіб/км ²					
	Літо			Зима		
	min	max	середнє	min	max	середнє
Приморські	300	500	400	60	100	80
Озерні	80	150	115	16	45	30
Річкові	50	80	65	16	24	20
Низовинні	80	120	100	30	50	40
Горбогірні, височинні	100	150	125	40	60	50
Гірські	110	200	155	60	160	110

Вищенаведені нормативи дають загальне уявлення про норми природного рекреаційного навантаження. Локалізовані показники для кожної окремо взятої території визначаються на місці з урахуванням конкретних природних умов. У подальшому ми будемо застосовувати дані норми рекреаційного навантаження. Для прибережних територій Дністровського водосховища використаємо норму приморських природних комплексів.

Екологічна проблематика рекреаційно-туристичної діяльності суперечлива за своєю суттю [218]. Адже, з одного боку, суспільство робить все, щоб пристосувати природні умови та ресурси до стандартів рекреаційно-туристичного сервісу. З іншого – ми охороняємо природу від туристів. Не обслуговуючи попит значної кількості відпочиваючих, територія стає нерентабельною з точки зору своєї основної функції. Результатом є деградація рекреаційно-туристичної діяльності в цілому та економічна її депресія зокрема.

Одним зі шляхів розв'язання суперечності між потребою задоволення зростаючих рекреаційно-туристичних потреб населення та необхідністю збереження найбільш цінних

природно-територіальних комплексів є визначення рекреаційної місткості території.

Науковцями інституту регіональних досліджень НАН України сформульоване таке визначення рекреаційної місткості – це загальна кількість осіб, які можуть одночасно перебувати на даній території, не завдаючи шкоди природному середовищу [109]. Існують також інші дефініції цього поняття. Місткість території, зокрема, визначається як:

- максимальна здатність території приймати рекреаційне навантаження (Швихтенберг) [37];
- сукупне рекреаційне навантаження всіх лісових ділянок території, що вивчаються, яке приводить до певної стадії їх рекреаційної дегресії (Генсирук) [32];
- розмір здатності привабливої для відпочинку території забезпечувати деякій кількості рекреантів психофізіологічний комфорт і спортивно-оздоровчу діяльність без деградації природного середовища (Реймерс) [176].

При надмірному тривалому рекреаційному навантаженні, незважаючи на те, що рекреаційно-туристична діяльність є одним із найбільш екологічно безпечних видів господарства, природне середовище зазнає серйозних змін [109].

На сьогодні виділяють п'ять основних видів рекреаційно-туристичної місткості території: *психофізіологічна, економічна, екологічна, потенційна, технологічна* [224]. У науковій літературі зустрічаються також поняття *допустимої та оптимальної* рекреаційної місткості [218].

Психофізіологічна місткість території характеризується можливістю одночасного проведення на певній площі будь-яких рекреаційно-туристичних занять певною кількістю людей без порушення психофізичних та гігієнічних умов [184].

Економічна – використання природних ресурсів у рекреації та туризмі в порівнянні з імовірним використанням їх в інших галузях народного господарства [140].

Розрахунок екологічної рекреаційної місткості, як правило, за твердженнями М.І. Долішнього [95], проводиться за формулою

$$E_i = \sum n_i \times S_i, \quad (3.2)$$

де E_i – екологічна місткість території, люд./дн.; n_i – максимальне значення навантажень, які приводять природні комплекси i -го класу стійкості відповідно до 1-ї або 2-ї стадій дегресії, люд./дн.га; S_i – площа природного комплексу i -го класу стійкості до рекреаційного навантаження, га.

Залежно від функціонального зонування території, наявності площ, де рекреаційно-туристична діяльність обмежується господарськими, адміністративними та іншими факторами, екологічна місткість шляхом введення відповідних коригуючих коефіцієнтів зменшується. З урахуванням цих коефіцієнтів визначається потенційна рекреаційна місткість території за формулою [26]

$$E_{\text{п}} = E_e (K_{\text{он}} K_{\text{лз}} K_{\text{д}} K_{\text{с}}), \quad (3.3)$$

де $E_{\text{п}}$ – потенційна рекреаційна місткість, люд./дн.; E_e – екологічна рекреаційна місткість, люд./дн.; $K_{\text{он}}$ – понижуючий коефіцієнт при наявності природоохоронних об'єктів; $K_{\text{лз}}$ – понижуючий коефіцієнт при наявності лісгосподарських об'єктів цільового призначення (розсадники, плантації, лісонасінневі ділянки); $K_{\text{д}}$ – понижуючий коефіцієнт при наявності ділянок, використання яких для рекреації практично неможливе (пустелі, болота, важко прохідні чагарники); $K_{\text{с}}$ – понижуючий коефіцієнт при наявності кар'єрів із вибуховим способом добування сировини, підприємств зі шкідливими викидами, відстійників, міських звалищ.

В.Г. Хабенкова [218] пропонує визначати допустиму рекреаційну місткість за формулою

$$E_y^p = \sum_{i=1}^u N_i \times S_i, \quad (3.4)$$

де E_y^p – допустима рекреаційна місткість, люд./дн.; N_i – допустиме рекреаційне навантаження на i -ту зону, яке призводить до 2-ї стадії дегресії люд./дн. на га; S_i – площа i -ї ділянки в системі навантажень, га.

У колективній монографії за редакцією М.І. Долішнього [95] для обчислення оптимальної місткості виведена формула

$$B_{ik} = \frac{E \times C_i}{D}, \quad (3.5)$$

де B_{ik} – оптимальна місткість k -го району в i -й період, люд./дн.; E – оптимальна місткість території, визначена як максимальна з урахуванням геоморфологічних особливостей території, люд./дн.; C_i – тривалість i -го періоду, днів; D – середня тривалість перебування рекреанта в рекреаційно-туристичному районі, днів.

На наш погляд, найвдалішим методичним підходом до визначення рекреаційної місткості території є оцінка саме технологічної місткості, яка визначається для кожного сезону окремо за формулою [109]

$$V_i = \frac{N_i \times S_i \times C}{D_i}, \quad (3.6)$$

де V_i – рекреаційна місткість i -ї території, осіб; N_i – норма рекреаційного навантаження на i -ту територію, осіб/км²; S_i – площа i -ї рекреаційної території, км²; C – тривалість рекреаційного періоду, днів; D_i – середня тривалість перебування туристів на i -й території, днів.

Рекреаційна місткість, як оптимальна величина, фактично ототожнює та відображає як запаси рекреаційно-туристичних ресурсів, так і ступінь розвитку необхідної матеріально-технічної бази, інфраструктури і транспортного сполучення.

§ 3.2. Оцінка природної рекреаційної місткості території

В основу оцінки природної рекреаційної місткості території Чернівецької області, як стимулюючого та водночас обмежуючого показника, покладена саме технологічна оцінка місткості, яка відображає економічно-територіальну складову туристично-рекреаційного потенціалу та, на наш погляд, показує атрактивну та інвестиційну привабливість території.

Шляхом порівняння її з існуючими нормами рекреаційного навантаження можна визначити ступінь використання ресурсів території, що дасть можливість передбачити комплекс заходів щодо оптимізації використання території та регулювання рекреаційно-туристичних потоків і збереження екологічних взаємозв'язків природних комплексів. Та особливо важливо, як нам видається, вирішити питання щодо кількості й просторового розміщення елементів матеріально-технічної бази та супутньої інфраструктури.

Як ілюстрацію запропонованого підходу наведемо приклад розрахунку технологічної оцінки природної рекреаційної місткості території Чернівецької області.

Насамперед потрібно визначити величину рекреаційного навантаження на територію області відповідно до середньозважених величин площ природних комплексів. Ці розрахунки наведені нижче (див. табл. 3.2)

Таблиця 3.2

Площі природних комплексів та нормативи сезонного рекреаційного навантаження територій Чернівецької області

Природні комплекси	Територія		Нормативи рекреаційного навантаження, осіб/км ²	
	Площа, км ²	Частка, %	Літо	Зима
Дністровське вдех.	147,91	1,83	400	80
Озерні (ставки)	44,34	0,55	115	30
Річкові	608,16	7,51	65	20
Низовинні	4051,28	50,05	100	40
Горбогірні, височинні	1893,68	23,39	125	50
Гірські	1350,42	16,67	155	110
Чернівецька область	8095,79	100	122	65

Як зазначено вище, застосуємо норми рекреаційного навантаження на приморські природні комплекси до територій Дністровського водосховища для визначення природної рекреаційної місткості території.

Розрахунки показали, що норма рекреаційного навантаження на територію Чернівецькій області в літній період складає 122 (осіб/км²), а в зимовий 65. Але в

територіальному розподілі зазначені норми будуть змінюватися відповідно до співвідношення площ природних комплексів.

Показники тривалості рекреаційного періоду для Чернівецької області, враховуючи чітку виразність сезонності, в середньому становлять для зимового періоду 105 днів, а для літнього 123 дні [36; 99]. Але і тут є свої територіальні відмінності (див. табл. 3.3) [148; 155; 171].

Середня тривалість перебування туриста в Чернівецької області станом на 1 січня 2007 року становить 6,25 дня [139].

До складу рекреаційних територій, за даними земельного кадастру, опосередковано можемо віднести: землі лісового фонду та лісовкритих площ, водного фонду, землі, забудовані об'єктами, що використовуються для відпочинку (ці землі не мають цілкового спеціалізованого рекреаційно-туристичного використання, але можуть бути задіяні частково), а також землі, які безпосередньо використовуються в рекреаційно-туристичних цілях, а саме: природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного, історико-культурного призначення [72].

За окремо проведеними розрахунками [72; 106], площа рекреаційної території в межах області складає 140520,0 га, що становить 17,4 % території області. Аналогічний показник у цілому по Україні складає 15 % [224].

Ці всі дані допомогли нам визначити рекреаційну місткість території Чернівецької області, яка в літній період становить 3373,8 тис. чол., а в зимній – приблизно 1534,5 тис. чол. Зрозуміло, що цей показник сам по собі не дає повного уявлення про розвиток рекреаційно-туристичного господарства області. Він лиш встановлює екологічну межу розвитку галузі. Його потрібно розглядати разом із матеріально-технічним та інфраструктурним забезпеченням відповідної території. Але маючи його, потрібно планувати розвиток інфраструктури та матеріально-технічної бази з дотриманням усіх екологічних та соціальних нормативів, щоб інтенсивний розвиток галузі не зашкодив навколишньому природному середовищу та комфорту відпочиваючих (перенасичення відпочиваючих у зонах активного відпочинку).

Таблиця 3.3

Природна рекреаційна місткість території Чернівецької області

Адміністративні території	Нормативи рекреаційного навантаження, осіб/км ²		Площа			Тривалість рекреаційного періоду, днів		Природна рекреаційна місткість, тис. чол.		
	Літо	Зима	Загальна, га	Рекреаційна, га	Частка рекреаційної, %	Літо	Зима	Літо	Зима	Сумарна сезонна
Вижницький район	137	78	90350,0	24089,0	26,7	112	132	591,4	396,8	988,2
Герцаївський район	93	37	30871,0	1198,1	3,9	125	102	22,3	7,2	29,5
Глибоцький район	98	35	67355,0	9058,0	13,4	125	102	177,5	51,7	229,2
Заставнівський район	96	35	61923,0	17077,4	27,6	125	102	327,9	97,5	425,4
Кельменецький район	142	37	67017,0	8627,9	12,9	125	102	245,0	52,1	297,1
Кіцманський район	96	35	60846,5	6402,3	10,5	125	102	123,0	36,5	159,5
Новоселицький район	93	37	73799,0	4627,3	6,3	125	102	86,0	27,9	113,9
Путильський район	153	109	87798,0	16690,6	19,0	107	144	437,2	419,2	856,4
Сокирянський район	142	37	66797,0	15382,5	23,0	125	102	436,8	92,9	529,7
Сторожинецький район	137	78	115985,0	25217,9	21,7	118	125	652,3	393,4	1045,7
Хотинський район	125	62	71592,0	8676,5	12,1	125	102	217,0	87,8	304,8
м. Чернівці	102	35	15245,5	3472,4	22,7	125	102	70,8	19,8	90,6
Чернівецька область	122	65	809579,0	140520,0	17,4	123	105	3373,8	1534,5	4908,3

Примітка. Таблиця 3.3 складена та розрахована за даними [36; 72; 99; 106; 124; 139; 148; 155; 171].

Аналогічно розраховується природна рекреаційна місткість для адміністративних районів області. Проте, за власними методичними вказівками, обласний центр м. Чернівці розглядаємо в територіально-просторовому аспекті, як і адміністративні райони, зважаючи на значну площу та просторовість розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

У розподілі частки рекреаційних земель території Чернівецької області спостерігаються певні закономірності. Так, у Заставнівському та Сокирянському районах ця частка складає 27,6 % і 23,0 % відповідно. У передгірних та гірських районах цей показник складає в середньому приблизно 20 %. Найнижчі показники в Новоселицькому та Герцаївському районах – 6,3 % і 3,9 % відповідно. На нашу думку, це зумовлено насамперед високою густотою населення, а в деякій мірі – й розораністю земель.

За результатами дослідження природна, рекреаційна місткість території Чернівецької області складає 4908,3 тис. осіб у сукупності сезонів, більше двох третин її припадає на літній сезон. Більша частина (майже 58,9 %) сумарної рекреаційної місткості області припадає на гірські та передгірні райони. Найменш пристосовані та з обмеженими природними можливостями для розвитку рекреаційно-туристичної галузі Новоселицький, Герцаївський райони та м. Чернівці, сукупна частка сумарної природної місткості яких складає 4,8 %. А це означає, що головним бар'єром для перспективи розвитку галузі є обмежуючий природний фактор.

Найбільш привабливі як з точки зору природних можливостей, так і економічної атрактивності (максимум рекреаційної місткості) перспективи для розвитку рекреаційно-туристичного господарства мають Вижницький, Заставнівський, Путильський, Сокирянський та Сторожинецький райони.

Що стосується сезонного розподілу природної рекреаційної місткості, то тут спостерігаються дещо інші закономірності, особливо в літній період, де місткість має більший спектр диверсифікації по території області (див. рис. 3.1). На чотири так звані Дністровські райони припадає 36,4 % місткості, хоча на передгірні та гірські райони в цей же період припадає майже половина, а в зимовий період – 80 % місткості.

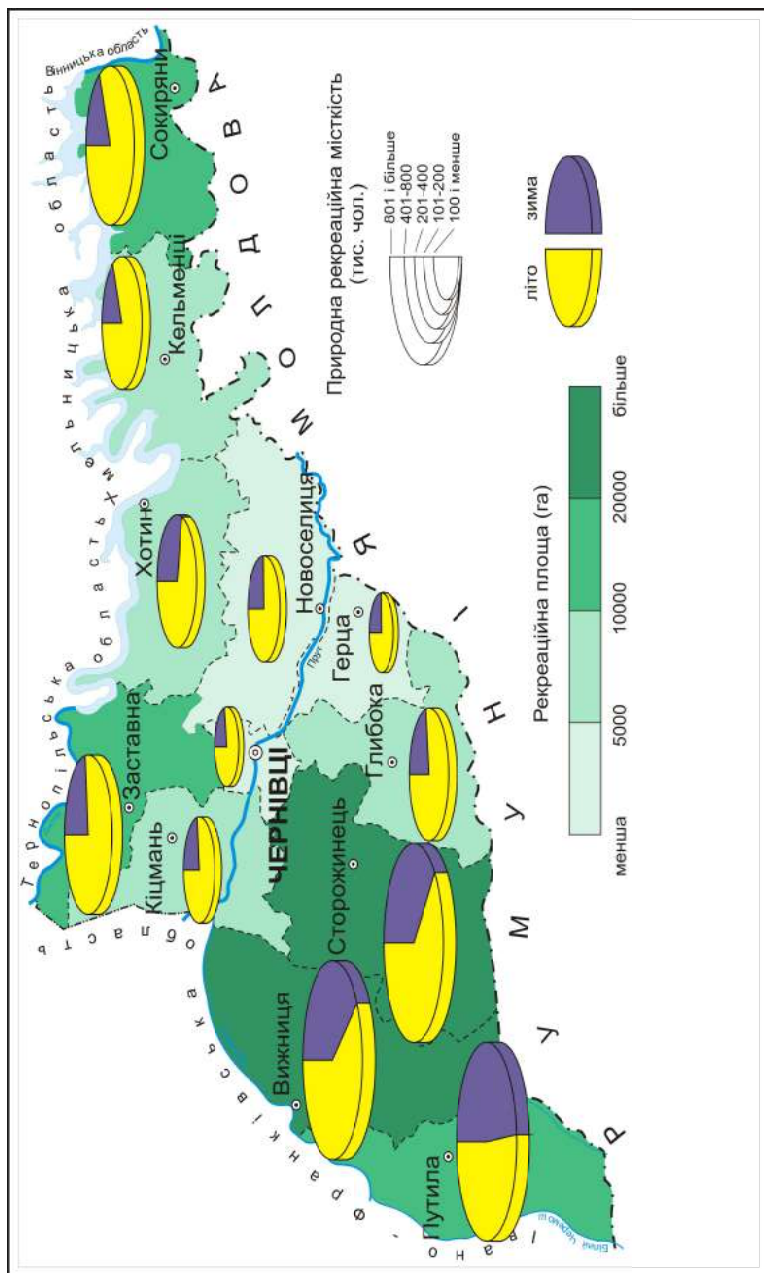

Рис. 3.1. Рекреаційна площа та сезонна природна місткість території Чернівецької області

З урахуванням показників природної рекреаційної місткості, найбільш перспективним напрямком для розвитку та інвестування на території області є організація зимових видів туризму, оскільки майже 80 % природної місткості в зимній період припадає на Вижницький, Путильський, Сторожинецький райони, які мають для цього всі необхідні природні передумови. За прогнозами фахівців, попит на даний вид туризму очікується в обсязі до одного мільйона туристів у рік, лише для потреб відпочинку та туризму [199; 223]. За оцінками В.І. Цибуха [222], сумарна місткість рекреаційно-туристичних об'єктів регіону в 10 - 12 разів менша, ніж в аналогічних регіонах за кордоном. Поки що не відповідає міжнародним стандартам і їх інфраструктурне забезпечення.

Орієнтовну оцінку можливостей Буковинських Карпат як регіону зимового туризму можна отримати також шляхом зіставлення з подібними за природними особливостями зарубіжними територіями. Наприклад, Альпійський регіон площею 180 тис. км², де рекреаційне навантаження оцінюється як граничне, щорічно приймає 40 млн. відпочиваючих і понад 60 млн. туристів, які здійснюють одноденні поїздки в Альпи. В розпал сезону тут щоденно перебуває 10 млн. туристів і 2 млн. екскурсантів вихідного дня [4].

За оцінками М.І. Долішнього [95], перспективи природної рекреаційної місткості для Карпатського регіону мають становити:

- одноденна місткість – 2,2 млн. осіб;
- річна місткість – 8 млн. туристів і відпочиваючих;
- екскурсантів і туристів вихідного дня – 12 млн. осіб.

На даний час, враховуючи невідповідність території до підвищення рівня рекреаційно-туристичних навантажень, яка, зокрема, виражається у відсутності значного досвіду та традицій в організації рекреаційно-туристичної діяльності, у нестачі об'єктів спеціалізованої інфраструктури, а також низькому рівні етичної та екологічної культури місцевого населення, на думку багатьох науковців [37; 95; 108; 109; 110; 162 224], фактична рекреаційна місткість на території Карпатського регіону не повинна перевищувати 40 % від технологічної.

Питання та завдання для самоперевірки

1. *Що таке природна рекреаційна місткість території?*
2. *Що таке рекреаційне навантаження?*
3. *Які є види рекреаційного навантаження?*
4. *В чому полягають основні суперечності при визначенні та виборі норм рекреаційного навантаження?*
5. *Які норми рекреаційного навантаження використовуються в Україні?*
6. *Які види рекреаційної місткості Ви знаєте?*
7. *Який методичний спосіб визначення природної рекреаційної місткості найбільш оптимальний на сьогодні? У чому його суть?*
8. *Які землі можна віднести до рекреаційних територій?*
9. *Яку норму технологічної рекреаційної місткості території варто використовувати при оцінці? Чому?*
10. *Визначте технологічну природну рекреаційну місткість території (за вибором)?*

РОЗДІЛ 4

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ТА ОЦІНКИ АТРАКТИВНОСТІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИХ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

§ 4.1. Методичні передумови дослідження історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів

Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси є невід’ємною складовою національно-культурного та, можливо, потенційно економічного спадку держави. Вони мають широкий спектр використання – від навчально-просвітницьких до комерційних цілей [12]. Досвід багатьох країн світу засвідчує, що історико-культурні об’єкти можуть бути визначальними у формуванні попиту на туристичні ресурси і впливати на отримання значних доходів [190].

У нашій державі історико-культурні об’єкти практично не мають такого гармонійного й атрактивного значення і переваги над природними РТР, яка існує в багатьох країнах світу [141].

На наш погляд, найвдаліше охарактеризував історико-культурні пам’ятки й об’єкти як складову РТР О.О. Бейдик [11]. Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси (ІКРТР) – це пам’ятки історії і культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, становлять пізнавальний інтерес і можуть бути використані в рекреаційно-туристичній діяльності. До складу ІКРТР входять пам’ятки історії, археології, архітектури, мистецтва, етнографічні пам’ятки та пам’ятки народної творчості [109].

Пам’ятки історії та культури можуть бути предметом вивчення багатьма науковими дисциплінами. У більшості випадків під ними розуміють окремі споруди, предмети, пам’ятні місця, пов’язані з історичними подіями, витвори матеріальної і духовної культури, які мають історичну, наукову, художню або якусь іншу культурну цінність [117]. На нашу думку, історико-культурні пам’ятки, необхідно розглядати не

просто як окремі об'єкти з певною історичною або культурною цінністю, а як поєднання відповідних елементів ІКРТР, що мають певну атрактивність і формують історико-культурний туристичний потенціал поселення, місцевості, регіону.

За об'єктивними оцінками, атрактивність історико-культурних РТР визначається дуже просто – за кількістю відвідувачів об'єкта за одиницю часу. Такий підхід, на перший погляд, зручний, але дуже недосконалий. Існує багато факторів (економічних, господарських, культурних, релігійних, соціальних та інших), які впливають на оцінку атрактивності ІКРТР, як реальну, так і потенційну.

Пам'ятки історії та культури, як правило, розміщені дуже нерівномірно, існують території, де їх кількість досить значна. Однак кількісний сумарний показник цих пам'яток ще не дає уявлення про рівень їх пізнавальної цінності і привабливості, він також не достатній для ґрунтовних висновків щодо доцільності їх включення у відповідні туристичні маршрути [109].

На сьогоднішній день виділяється кілька принципових методичних розробок оцінки ІКРТР. Так, В.І. Мацола [141] пропонує оцінювати туристично-рекреаційну цінність території в питомих одиницях за щільністю пам'яток історії та культури на 100 км² площі. При цьому пропонується визначати щільність пам'ятки найвищого класу (загальнонаціонального і міжнародного значення). За базову основу приймаються показники норми в Україні, де щільність усіх фіксованих пам'яток складає 7,9 одиниці на 100 км², пам'яток загальнонаціонального значення – 0,7. Другий етап уніфікації у просторовій інтеграції запропоновано оцінювати одним балом щодо території, де ці показники складають менше 7,9, двома балами – 8 - 18 і трьома – понад 18 од./100 км². Зрозуміло, що такий підхід може використовуватися для оцінки ІКРТР великих історико-культурних регіонів, а не для визначення історико-культурного рекреаційно-туристичного потенціалу поселення чи окремого району.

Інакше підходить до вирішення цього питання Н.Ф. Полінова [165]: вона запропонувала оцінювати пізнавальну цінність історико-культурних РТР за певною ознакою, а саме

рівнем організації об'єктів для показу і місцезнаходження туриста по відношенню до об'єкта огляду. За рівнем організації розташування споживача історико-культурні об'єкти в такому випадку поділяються на спеціально підготовлені для показу і не підготовлені, а за місцем знаходження суб'єкта до об'єкту огляду – на інтер'єрні й екстер'єрні.

Іншого погляду щодо оцінки історико-культурних РТР дотримуються С.П. Кузик та З.О. Касянчук [117], які запропонували бальний підхід для розрахунку сумарного показника пізнавальної цінності історико-культурних ресурсів окремої місцевості. Результатом такого підходу є отримання підсумкових балів по окремих компонентах. Сутність бального підходу, як зазначають автори, полягає в тому, що оціночні шкали побудовані на принципах структуризації компонентів, які утворюють окремі блоки ІКРТР відповідно до важливості явищ і часу, необхідних для їх огляду.

Згідно з методикою О.О. Бейдика [11], пропонується оцінювати та характеризувати ІКРТР за такими ознаками: “матеріальність” об'єкта (чи втілена пам'ятка в матеріальний об'єкт); ступінь збереженості; форма, призначення та використання; хронологія; значення (цінність); зв'язок з історичними подіями та життям видатних особистостей; будівельний матеріал (для капітального будівництва); наявність і тип оборонних укріплень (для комплексів споруд); наявність капітальних житлових будівель; соціально-економічна характеристика; конфесійна належність; тип історичних подій; архітектурний стиль.

Для оцінки атрактивності історико-культурних РТР територій доцільно використовувати принципи та підходи методики, розробленої під керівництвом В.С. Кравціва та С.П. Кузика [109]. Запропонуємо варіант пізнавальної оцінки атрактивної цінності ІКРТР Чернівецької області за бальною шкалою оцінки історико-культурних РТР. Така система оцінок застосовується в тих випадках, коли якесь явище не піддається точному метричному виміру, але існує потреба хоча б у приблизній його оцінці. Даною методикою пропонується розподіл усіх ІКРТР (для первинної оцінки, присвоєння

оціночного бала) на 13 класів, в кожному з яких до конкретного об'єкта запропоновані певні критерії (бали). Оціночні шкали побудовано на подальшій структуризації видових компонентів відповідно до історико-культурної цінності подій, що їх характеризують, і необхідного для огляду таких об'єктів часу. Чим більше його необхідно для пізнання об'єкта, тим вища пізнавальна цінність, а отже, й вищий оціночний бал йому присвоюється. А в сукупності класи історико-культурних РТР формують п'ять покомпонентних груп із визначеними вже видовими ознаки, які в сукупності підлягають оцінці атрактивності історико-культурних РТР.

Підсумковим результатом оцінки є визначення рівня пізнавальної цінності території Чернівецької області, в нашому випадку це коефіцієнт атрактивності ІКРТР, а також встановлення закономірностей формування високоатрактивної мережі історико-культурних рекреаційно-туристичних об'єктів.

§ 4.2. Оцінка атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів

Для проведення поетапної оцінки атрактивності ІКРТР (на прикладі Чернівецької області) слід дотримуватися принципів і критеріїв вищезгадуваної методики. Початковим етапом досліджу є складання переліку історико-культурних об'єктів області за територіальним принципом, як державного, так і місцевого значення, використовуючи при цьому спеціалізовану літературу, а також електронні джерела. Подамо коротку характеристику найвідоміших із них [13; 59; 92; 131; 163; 216; 279].

В історико-культурному відношенні Чернівецька область – унікальний край, в якому поєднана історична доля Північної Буковини та частина Бессарабії. Тривалий час область перебувала в складі різних територіальних утворень – держав, князівств, імперій, союзів, була колонією і полем для війн. Лише з 1991 р. область увійшла до складу незалежної Української держави [17].

Така строката та багата історія краю знайшла своє відображення в численних пам'ятках історії та архітектури, культури та мистецтва, релігійних спорудах, народних промислах та ремеслах, а також у прадавніх культових спорудах.

На території області налічується велика кількість об'єктів архітектури і містобудування XVII - XX ст., які внесені до переліку загальнонаціональної спадщини, та понад 800 пам'яток місцевого значення [216]. Серед них пам'ятки археології доби мезоліту – печери з наскельними малюнками та місця стоянок первісних людей, тисячолітній Хотин із фортецею (яка увійшла до переліку “Сім чудес України”) [270; 273], Свято-Успенський монастир старообрядців у с. Біла Криниця. Походження культових споруд у селі пов'язане з росіянами-старообрядцями, які переселилися на територію Північної Буковини в кінці XVIII ст., втікаючи від церковних реформ патріарха Никона. Головна споруда, Свято-Успенський монастир, збудований 1908 року за сприяння московського купця Овсянников, орієнтуючись на кращі зразки церковної російської архітектури [17]. Широко відомий монастир Святої Праведної Анни у м. Вашківці з легендарною історією, яка сягає часів татарських набігів. На території області до сьогоденних днів збереглися 53 дерев'яні церкви. Так, у с. Селятин церква та дзвіниця Різдва Богородиці (1786 р.) зроблені без жодного цвяха [44]. Столиця Буковини місто Чернівці має багату архітектурно-містобудівну спадщину, різноманітну в етнічному, історичному, стилістичному, типологічному аспектах.

Найбільший розквіт буковинської столиці розпочався з 1778 року, коли сюди почали переїжджати купці, ремісники, торговці, промисловці. Тодішні Чернівці називали містом купців і митців. Досконала архітектура австрійських часів і шедеври митців, що прикрасили місто в XVII - XVIII ст., а також славетні особистості, які поживали тут, зокрема Ольга Кобилянська, Юрій Федькович, Іван Франко, Михайл Емінеску, Сіді Таль, митрополити Є. Гакман, А. Шептицький, роблять його неповторним і самобутнім історико-культурним центром, що приваблює численних туристів [17].

Історико-архітектурна спадщина Чернівців – це цілісний архітектурний ансамбль періоду XVII - XX ст. Центральна частина міста загальною площею 226 га має статус заповідної території. Тут багато пам'яток містобудування: ансамблі Театральної та Центральної площ, вулиць О. Кобилянської (яка є пішохідною), І. Франка, Головної та багатьох інших [280].

Загальна кількість пам'яток історії, культури, мистецтва, природи, археології державного й місцевого значення – 631[192]. Збереглося кілька пам'яток архітектури часів середньовіччя. Найдавніша з них – дерев'яна Миколаївська церква (1604) – 1992 року була знищена пожежею, але нині повністю відновлена. Є в місті Вознесенська церква кінця XVII ст., дерев'яні Успенська церква (1715) і Спиридонівська (1715) церкви, Собор Різдва Пресвятої Богородиці (1767). У XIX і на початку XX ст. у Чернівцях збудовано ряд відомих споруд – міська ратуша (будівля споруджена в стилі пізнього класицизму, під керівництвом архітектора А. Микулича в 1847 році), приміщення поштамту, Вірменська церква, приміщення залізничного вокзалу (1908), музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської (1905), Обласний художній музей (колишня Буковинська ощадкаса 1900 р.), приміщення обласної адміністрації (колишній Палац юстиції 1906 р.), міський палац культури (колишній єврейський національний дім, 1908 р.). Але найпрекраснішим архітектурним скарбом по праву вважається витвір мистецтва відомого архітектора Йозефа Главки – колишня резиденція буковинських митрополитів (1882). Сьогодні тут розташований Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича [17; 59; 92; 163; 216; 273; 280].

Наступним етапом є бальна оцінка історико-культурних об'єктів за розробленою під керівництвом В.С. Кравціва та С.П. Кузика системою шкал (див. додаток В, табл. В.1) [109]. Перелік та оціночні бали історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області наведені в цьому ж додатку (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Оцінка історико-культурних рекреаційно-туристичних об'єктів
Чернівецької області

№	Історико-культурні рекреаційно-туристичний об'єкт	Місце розташування об'єкта	Бали
1	2	3	4
Вижницький район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Монастир Святої Праведної Анни	м. Вашківці	4
1.2	Скарб римських монет II ст. н. е.	с. Банилів	2
1.3	Рабинергоф цадика Менахема Багера	м. Вижниця	3
1.4	Синагога Миква Баал Шем Това	м. Вижниця	3
1.5	Ранньослов'янське дохристиянське святинище з наскальними солярними знаками	с. Багна	3
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Дмитріївська церква (XIX ст.)	м. Вижниця	3
2.2	Дерев'яна Іванівська церква (1792 р.)	с. Виженка	3
2.3	Католицька церква св. Петра і Павла (XIX ст.)	м. Вижниця	3
2.4	Миколаївська церква та дзвіниця (1786 р.)	смт. Берегомет	3
2.5	Покровська церква та дзвіниця (XIX ст.)	с. Багна	3
2.6	Миколаївська церква	с. Коритне	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Музей Вижницького коледжу прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка	м. Вижниця	3
3.2	Музей-садиба народного артиста України Назарія Яремчука	м. Вижниця	3
3.3	Художньо-меморіальний музей Георгія Гараса	м. Вашківці	2
3.4	Музей поета М. Марфієвича	м. Вижниця	2
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
5.1	Музей майстра народної творчості О. Гайсюк	м. Вижниця	3
Герцаївський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Свято-Воздвиженський чоловічий монастир	с. Банчени	4
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Кам'яна церква “Різдва Богородиці” з Дзвіницею (1646 р.)	с. Байраки	3
2.2	Спиридонівська церква з дзвіницею (1807 р.)	м. Герца	3
2.3	Воздвиженська церква (1861 р.)	с. Підвальне	3
2.4	Михайлівська церква (1663 р.)	с. Петрашівка	3

1	2	3	4
2.5	Дмитрівська церква та дзвіниця (1757 р.)	с. Луковиця	3
2.6	Архангельська церква (1796 р.)	с. Цурені	3
2.7	Дмитрівська церква (1811 р.)	с. Тернава	3
2.8	Дмитрівська церква (1831 р.)	с. Горбова	3
2.9	Успенська церква (1891 р.)	с. Остриця	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Будинок-музей румунського художника Артура Верони	м. Герца	3
3.2	Літературний музей ім. Г. Асарі	м. Герца	2
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
4.1	Історико-етнографічний музей	с. Горбова	2
4.2	Історико-етнографічний музей	с. Буківка	2
4.3	Музейна історико-етнографічна кімната	с. Годинівка	2
4.4	Музейна історико-етнографічна кімната	с. Хряцька	2
4.5	Музейна історико-етнографічна кімната	с. Петрашівка	2
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Глибоцький район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Собор Успіння Пресвятої Богородиці	с. Біла Криниця	4
1.2	Пам'ятник-некрополь загиблим воїнам під час Першої світової війни	с. Валя Кузьміна	2
1.3	Городище доскіфського часу "Турецький вал"	с. Кам'янка	3
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Миколаївська церква із дзвіницею (1618 р.)	с. Поляна	3
2.2	Миколаївська церква	с. Йорданешти	3
2.3	Воздвиженська церква (1790 р.)	с. Верхні Синівці	3
2.4	Успенська церква (1718 р.)	с. Турятка	3
2.5	Дмитрівська церква (1757 р.)	с. Луковиця	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Літературно-меморіальний музей О. Кобилянської	с. Димка	3
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
4.1	Етнографічний музей історії	с. Старий Вовчинець	3
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Заставнянський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Обороні споруди VIII - IX ст.	с. Добринівці	2
1.2	Городища доби мезоліту (11 тис. р. до н. е.)	с. Баламутівка	2
1.3	Рештки давньоруського літописного міста Василів (XII - XIII ст.). Інші городища та печерний монастир	с. Василів	3
1.4	Свято-Успенський монастир	с. Кулівці	3

1	2	3	4
1.5	Монастир і церква Святого Іоанна Богослова	с. Хрещатик	3
1.6	Військовий цвинтар австрійських солдат часів Першої світової війни	Біля с. Звенячин	2
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Палац Вільбург (XIX ст.)	с. Вікно	3
2.2	Покровська церква та дзвіниця (1791 р.)	с. Репужинці	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Будинок художника М. Івасюка	м. Заставна	2
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Кельменецький район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Обороні "гроянові" вали II–V ст. н. е., численні археологічні пам'ятки	с. Грушівці	2
1.2	Земляні рештки літописного городища Черна, старих Чернівців.	с. Лемківці	1
1.3	Кам'яний культовий комплекс бронзової доби (III - II тис. до н. е.); Поселення пізнього римського провінційного типу; Рештки раньослов'янської скляної майстерні (II - V ст. н. е.)	с. Комарів	3
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Свято-Покровська церква (1856 р.)	с. Дністрівка	3
2.2	Святомихайлівська церква (1892 р.)	смт. Кельменці	3
2.2	Святовознесенська церква (1884 р.)	с. Бабин	3
2.4	Святовоздвиженська церква (1765 р.)	с. Комарів	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Кіцманський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Успенська церква (1453 р.)	смт. Лужани	4
1.2	20 археологічних пам'яток	біля с. Мамаївці	2
1.3	Два слов'янських городища VIII - X ст.	с. Ревно	3
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Палац Манеску (XIX ст.)	с. Чорторія	3
2.2	Успенська церква XVII ст.	с. Дубівці	3
2.3	Костянтинівська церква (1779 р.)	с. Ошихліби	3
2.4	Успенська церква (1850 р.)	с. Оршівці	3
2.5	Церква Різдва (1821 р.)	с. Шипинці	3
2.6	Успенська церква (1876 р.)	с. Глиниця	3
2.7	Церква Різдва Богородиці (1786 р.)	с. Іванівні	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			

1	2	3	4
3.1	Музей-садиба Івана Миколайчика	с. Чортория	3
3.2	Пам'ятник композитору Володимиру Івасюку	м. Кіцмань	2
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
4.1	Музей історії	с. Валява	2
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Новоселицький район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Давньоруське городище	Біля с. Подвірна	2
1.2	Військовий пам'ятник загиблим в боях під час другої російсько-турецької війни (1739)	с. Підківці	2
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Монастир Боянівської ікони Божої Матері	с. Бояни	3
2.2	Кам'яна Іллінська церква з дзвіницею (1560 р)	с. Топорівці	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Путильський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Скарб срібних римських монет II ст. н. е.	с. Плоска	2
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Дерев'яна церква та дзвіниця Різдва Богородиці (1786 р.)	с. Селянин	3
2.2	Церква Святого Василя (1790 р.)	с. Конятин	3
2.3	Церква Святої Параскеви і дзвіниця	с. Усть-Путиля	3
2.4	Церква Святого Миколи (1886 р.)	смт. Путиля	3
2.5	Дмитрівська церква (1871 р.)	с. Дитинець	3
2.6	Церква Успія Богородиці і дзвіниця (1846 р)	с. Розтоки	3
2.7	Церква Успія Богородиці і дзвіниця (1898 р)	с. Шепіт	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Музей-садиба Юрія Федьковича	смт. Путиля	2
3.2	Музей-садиба Лук'яна Кобилиці	с. Сергії	2
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
5.1	Музей-майстрині вишивальниці К. Колотило	с. Підзахаричі	3
Сокирянський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Свято-Миколаївський монастир	с. Галиця	3
1.2	Слов'янське укріплення VII - XIII ст.	с. Ломачинці	2
1.3	Рештки найдавнішої в Україні людської оселі середнього палеоліту з кісток мамонта	с. Братанівка	2
1.4	Рештки поселень Трипільської культури, городищ і селищ часів Київської Русі	с. Кулішівка	3

1	2	3	4
1.5	Рештки поселень Трипільської культури, городищ і селищ часів Київської Русі	с. Вітрянка	2
1.6	П'ять пізньопалеолітичних стоянок, поселень Трипільської та Черняхівської культур	с. Волошкове	2
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Дерев'яна церква (1792 р.)	с. Білоусівка	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
4.1	Історико-краєзнавчий музей	с. Селище	2
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Сторожинецький район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Монастир Святих Жен-Мироносиць	біля с. Верхні Петрівці	3
1.2	Монастир Святого Великомученика Іоанна Сучавського	біля смт. Красноільськ	3
1.3	Будинок мерії	м. Сторожинець	3
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Церква Іоанна Предтечі (1792 р.)	смт. Красноільськ	3
2.2	Костел Святої Анни (1794 р.)	м. Сторожинець	4
2.3	Церква Святого Георгія	м. Сторожинець	3
2.4	Дерев'яна церква XVII ст.	с. Ясени	3
2.5	Замок-палац XIX ст. Пам'ятник Богдану Хмельницькому	с. Суденець	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
4.1	Етнографічний музей	с. Великий Кучурів	2
4.2	Історико-етнографічний музей	с. Чудей	2
4.3	Історичний музей	с. Нові Бросківці	2
V Компоненти пам'яток народної творчості			
Хотинський район			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Хотинський замок-фортеця	м. Хотин	5
1.2	Курган-могила Ставчанської битви	с. Ставчани	2
1.3	Церква Олександра Невського	м. Хотин	3
1.4	Святомиколаївська церква	м. Хотин	4
1.5	Рештки літописного міста Хмелів, оборонні вали давньослов'янських городищ, кам'яна жертвна криниця поганського святилища "Турецька криниця"	с. Зелена Липа	3
1.6	Місце Хотинської битви (1621 р.)	м. Хотин	1

1	2	3	4
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Дерев'яні вітряки (XIV ст.)	с. Недобоївці	3
2.2	Палац Шембельмана	м. Хотин	3
2.3	Святопокровська церква (1868 р.)	м. Хотин	3
2.4	Кам'яна церква XVII ст.	с. Рухотин	3
III Компоненти пам'яток мистецтва			
3.1	Літературно-меморіальний музей та могила молдавського вченого та письменника О. Хиждеу	с. Перстенці	2
3.2	Історико-краєзнавчий музей	м. Хотин	3
IV Компоненти етнографічних пам'яток			
V Компоненти пам'яток народної творчості			
м. Чернівці			
I Компоненти пам'яток історії та археології			
1.1	Резиденція митрополитів Буковини та Далмації (нині 4,5,6 корпуси Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича) (1864 - 1882)	-	5
1.2	Музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської	-	4
1.3	Будівля Чернівецької міської ради (Ратуша)	-	4
1.4	Римо-католицький костел Воздвиження Святого Хреста	-	4
1.5	Кафедральний собор Святого Духа	-	4
1.6	Єзуїтський костел "Найсвятішого Серце Ісуса"	-	4
II Компоненти архітектурних пам'яток			
2.1	Обласна адміністрація (колиш. Палац юстиції)	-	4
2.2	Будинок обласної філармонії	-	4
2.3	"Будинок-корабель"	-	4
2.4	Міський палац культури (Єврейський національний дім)	-	4
2.5	Будинок офіцерів (колишній Румунський національний палац)	-	3
2.6	Центральний корпус Буковинської медичної академії (колишня торгово-реміснична палата)	-	4
2.7	Будівля Чернівецького залізничного вокзалу	-	4
2.8	Головний поштамт	-	4
2.9	Навчальний корпус Буковинської медичної академії (колишній єврейський театр)	-	3
2.10	Церква Святої Параскеви	-	4
2.11	ТК "Черемош"	-	4

1	2	3	4
2.12	Гуртожиток медичної академії (колишній готель “Брістоль”)	-	3
2.13	Готель “Київ” (колишній готель “Palace”)	-	3
2.14	Торговельно-економічний інститут (готель “Чорний орел”)		3
2.15	Румунський народний дім (готель “Вайс”)	-	3
2.16	Готель “Париж”	-	3
2.17	Готель “Бельв’ю”	-	3
2.18	Генеральський будинок	-	3
2.19	Музична школа (колиш. Польський народний дім)	-	3
2.20	Німецький народний дім	-	3
2.21	Органний зал (Вірменська церква) 1904 р.	-	4
2.22	Палац урочистих подій (колишній будинок Л.Розенвайга)	-	3
2.23	Колішній будинок кав’ярні “Габсбург”	-	3
2.24	Кінотеатр “Чернівці”	-	3
2.25	Колішня загальнодівова школа	-	3
2.26	Український народний дім	-	3
2.27	Навч. корпус №14 Чернівецького нац. університету ім. Ю. Федьковича (колишнє крайове управління Буковини)	-	4
2.28	Миколаївський кафедральний собор	-	4
2.29	Миколаївська церква (1607р.)	-	3
2.30	Греко-католицька церква Успіння пресвятої Богородиці	-	3
2.31	Монастир Різдва Пресвятої Богородиці та Георгіївська церква на Горечі (1766 р.)	-	4
III Компоненти пам’яток мистецтва			
3.1	Літературно-меморіальний музей О. Кобилянської	-	3
3.2	Літературно-меморіальний музей Ю. Федьковича	-	3
3.3	Літературно-меморіальний музей М. Емінеску	-	3
3.4	Чернівецький меморіальний музей В. Івасюка	-	3
3.5	Чернівецький обласний художній музей	-	4
IV Компоненти етнографічних пам’яток			
4.1	Обласний краєзнавчий музей	-	4
V Компоненти пам’яток народної творчості			
5.1	Чернівецький обласний державний музей народної архітектури та побуту	-	4

Примітка. Таблиця 4.1 складена за матеріалами [17; 59; 67; 92; 131; 163; 216].

Наступний етап оцінки пов'язаний з об'єднанням покомпонентних балів окремих компонентів оцінок, отриманих по окремих блоках історико-культурних РТР, в сумарну величину. У результаті дістаємо загальну суму балів, яка й характеризує ІКРТР окремого поселення або місцевості, що виражено формулою

$$A_j = \sum_{i=1}^f P_i + \sum_{i=1}^f T_i + \sum_{i=1}^f S_i + \sum_{i=1}^f R_i + \sum_{i=1}^f F_i, \quad (4.1)$$

де A_j – інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів j -го району; P_i – компоненти пам'яток історії та археології; T_i – компоненти архітектурних пам'яток; S_i – компоненти пам'яток мистецтва; R_i – компоненти етнографічних пам'яток; F_i – компоненти пам'яток народної творчості.

Для оцінки атрактивності ІКРТР території (зіставлення і порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття “коефіцієнта атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів” (Kp), який дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки історико-культурних РТР окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок даної методики, у вигляді формули [109]

$$Kp_j = \frac{A_j}{A_{\max}}, \quad (4.2)$$

де Kp_j – коефіцієнт атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів j -го району; A_j – сумарний показник пізнавальної цінності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів j -го району; $A_{\max}$ – максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Результати нашого дослідження, а саме сумарні оціночні показники та коефіцієнти атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів територій, зведемо в таблицю (див. табл. 4.2).

Таблиця 4.2

Оцінка атрактивності історико-культурних
рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Сумарний показник пізнава- льної цінності (<i>A</i>)	Об'єкти					Коеф. атракти- вності (<i>Kp</i>)
		Пам'ятки історії та археології	Архітектурні пам'ятки	Пам'ятки містецтва	Етнографічні пам'ятки	Пам'ятки народної творчості	
Вижницький район (м. Вижниця)	46 (23)	15 (6)	18 (6)	10 (8)	- -	3 (3)	0,57 (0,60)
Герцаївський район	46	4	27	5	10	-	0,55
Глибоцький район	30	9	15	3	3	-	0,59
Заставнівський район	23	15	6	2	-	-	0,44
Кельменецький район	18	6	12	-	-	-	0,38
Кіцманський район	37	9	21	5	2	-	0,52
Новоселицький район	10	4	6	-	-	-	0,32
Путівльський район	29	2	20	4	-	3	0,50
Сокирянський район	19	14	3	-	2	-	0,40
Сторожинецький р-н.	31	9	16	-	6	-	0,53
Хотинський район (м. Хотин)	35 (22)	18 (13)	12 (6)	5 (3)	- -	- -	0,65 (0,72)
м. Чернівці	155	25	106	16	4	4	0,81
Чернівецька область	479	130	262	50	27	10	0,54

За суб'єктивними оцінками, до переліку історико-культурних об'єктів Чернівецької області, які мають туристично-пізнавальне значення, потрапило 162 об'єкти. Половину з них складають архітектурні пам'ятки, переважна більшість яких – це пам'ятки сакральної архітектури XVIII - XIX ст. Найстаріша з них Успенська церква (1453 р.) у смт. Лужани, яка є історико-культурною пам'яткою пізнього середньовіччя [17]. Із загальної кількості сакральних споруд нами було відібрано для оцінки тільки ті, які мають туристично-пізнавальне та туристично-релігійне значення, а також історико-архітектурну цінність за оцінками багатьох дослідників [17; 59; 92; 163; 216].

На території області розташовано 663 сакральні споруди, з яких 434 є пам'ятками архітектури місцевого та державного

значення, а це становить майже 13 % усіх архітектурних пам'яток сакрального характеру України. За даними О.О. Бейдика [11] і нашими розрахунками, 65,5 % сакральних споруд області мають статус архітектурних пам'яток, у загальному по державі цей показник складає не більше 28 %, а це дає підстави вважати сакральну архітектуру регіону високоатрактивною в релігійно-туристичному плані.

Таблиця 4.3

Загальна кількість сакральних об'єктів різних
релігійних напрямків [11]

Сакральні об'єкти	Чернівецька область		Україна	
	всього	у т.ч. пам'яток архітектури	всього	у т.ч. пам'яток архітектури
Монастирі	9	-	172	-
Православні церкви	426	398	7076	2001
Українська греко-католицька церква	11	11	2671	1247
Римо-католицька церква	25	25	517	169
Протестантські церкви	187	-	1536	25
Релігійні громади іудейського віросповідання	4	-	47	8
Релігійні громади мусульман	-	-	40	11
Громади східних релігій	-	-	2	-
Окремі релігійні громади	1	-	8	3
Усього сакральних споруд	663	434	12069	3464

Найбільш різноманітна група історико-культурних та археологічних об'єктів, питома вага їх інтегральної оцінки складає майже 28 % від загальної кількості. До них належать стародавні військові укріплення та городища, собори та монастирі, пам'ятники військовим подіям та історичні будівлі. Найвідоміші та найцінніші – це Хотинська замок-фортеця, що з 2000 року має статус державного архітектурного заповідника [284], та колишня резиденція митрополитів Буковини та Далмації (Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича як об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО з 2011 р.).

До пам'яток мистецтва належать музейні заклади різного типу. В Чернівецькій області їх кількість становить 19 об'єктів. Музеї з високим ступенем атрактивності знаходяться в м. Чернівці. Об'єктову базу етнографічних пам'яток складають

історико-етнографічні та краєзнавчі музеї. До переліку внесено 12 об'єктів, більша частина яких знаходиться в Сторожинецькому та Герцаївському районах. У пізнавальному відношенні найбільш атрактивні Обласний краєзнавчий музей м. Чернівці.

Пам'ятки народної творчості представлені Чернівецьким обласним державним музеєм народної архітектури та побуту, музеєм майстра народної творчості О. Гайсюк у м. Вижниця та музеєм майстрині-вишивальниці Ксенії Колотило в с. Підзахаричі.

Проведена оцінка історико-культурних об'єктів дозволяє нам поділити їх на три категорії цінності (атрактивності). До 1-ї категорії віднесено об'єкти, що, на нашу думку, мають особливу цінність, вони оцінені 5 та 4 балами (див. табл. 4.1). До 2-ї категорії належать об'єкти, що мають значний інтерес для туристів, – 3 бали, інші об'єкти віднесено до 3-ї категорії.

Таблиця 4.4

Розподіл історико-культурних об'єктів
Чернівецької області за категоріями

Категорії	Пам'ятки					Всього
	Історії та археології	Архітектурні	Мистецтва	Етнографічні	Народної творчості	
I	12	14	1	1	1	29
II	16	69	10	1	2	98
III	17	0	8	10	0	35
Всього	45	83	19	12	3	162

В територіальному відношенні ІКРТР Чернівецької області розміщені нерівномірно. Більшість об'єктів знаходиться в центральній і західній частинах області. Споживачів туристичних послуг пізнавального характеру насамперед цікавлять не пересічні об'єкти, а знакові, з історичною “вагою”, легендарністю та всесвітньою відомі. Переважна більшість таких об'єктів знаходиться в містах Чернівці, Хотин та у Вижницькому районі, більше половини їх є цінними в історичному та культурному відношенні. В цілому ж для розвитку рекреаційно-туристичної індустрії територія Чернівецької області в історико-культурному сприйнятті є

середньоатрактивною з коефіцієнтом 0,54. Але все ж таки за питомою вагою сумарної оцінки історико-культурних об'єктів, представлених в області, виділяється обласний центр м. Чернівці.

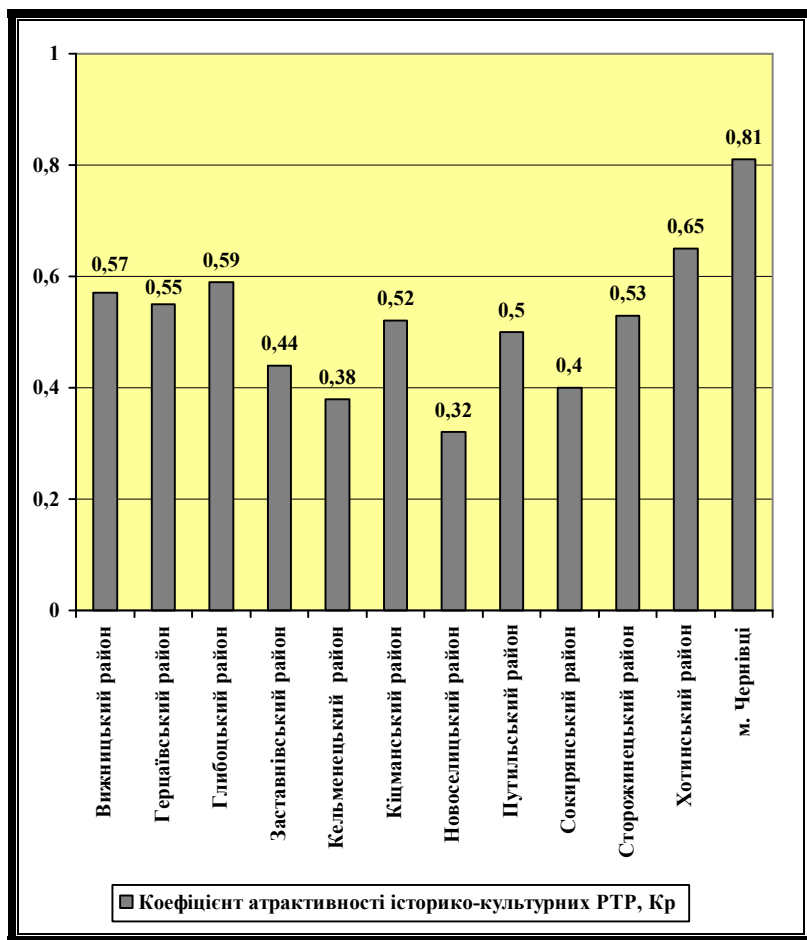

Рис. 4.1. Рівень атрактивності історико-культурних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

Більш якісним і зрозумілим показником, який не тільки характеризує територію за наявністю ІКРТР, а й визначає якісну

складову, є коефіцієнт атрактивності історико-культурних ресурсів (K_p). Цей показник зручний для визначення рівня привабливості (атрактивності) саме, комплексу ІКРТР окремих територій. Отже, виходячи з його значення, згідно з вибраною методикою [109], матимемо таке ранжування рівнів історико-культурної атрактивності території:

- 0,81 -1,00 – унікальні;
- 0,61 - 0,80 – високоатрактивні;
- 0,41 - 0,60 – середньоатрактивні;
- 0,21 - 0,40 – малоатрактивні;
- менше 0,20 – неатрактивні.

Як знаковий туристичний центр національного значення, за якісними показниками виділяється м. Чернівці з коефіцієнтом атрактивності 0,81, що набуває статусу унікального комплексу ІКРТР. А завдяки місту Хотин із високим атрактивним коефіцієнтам (0,72) цілий адміністративний район набув такого ж значення. Серед семи середньоатрактивних районів особливо виділяється Вижниччина, але не сам район, а власне м. Вижниця з пізнавальним коефіцієнтом 0,60.

Якщо унікальні та високоатрактивні об'єкти є базою для розвитку навіть міжнародного туризму, то середньоатрактивні поселення можуть використовуватись в організації пізнавальної рекреації та туризму. Через ці міста доцільно прокладати місцеві туристичні маршрути, маршрути вихідного дня, а також радіальні маршрути з високоатрактивних центрів, де у більшості випадків вигідно розташовуються відомі туристичні бази, пансіонати, будинки відпочинку та інші рекреаційні заклади.

Малоатрактивні райони знаходяться на сході області в Сокирянському (коефіцієнт атрактивності складає 0,40 з кількістю 8 об'єктів), Кельменецькому –0,38 (7), Новоселицькому – 0,32 (4) районах. На цій території знайдено велику кількість решток древньослов'янських і давньоруських городищ, стоянок та військових укріплень, але сучасний їх стан не є атрактивним.

Важливо також зазначити, що в області немає неатрактивних територій, що, безумовно, впливає на загальний імідж регіону саме в історико-культурному рекреаційно-туристичному відношенні.

Історико-культурні РТР сільської місцевості є специфічною задачею просторової оцінки туристсько-рекреаційних ресурсів. Проведена відповідна оцінка підтвердила, що сільські території в основному не вирізняються високою концентрацією ІКРТР. Винятки: у Глибоцькому районі – с. Біла Криниця; у Герцаївському – с. Банчени; у Вишницькому – містечко Вашківці, за рахунок сакральних об'єктів, які мають високу пізнавальну цінність. За наявності історико-культурного потенціалу в сільській місцевості, переважають райони середньої атрактивності.

Просування на ринок туристичного продукту з історико-культурним аспектом має чіткі комплексні територіальні особливості. Якщо в гірських та передгірних районах можна поєднувати зимовий гірськолижний туризм із пізнавальним, то в “дністровських” районах (Кіцманський, Заставнівський, Хотинський, Кельменецький, Сокирянський) його варто поєднувати з літнім купально-пляжним відпочинком, чому сприяють природні та кліматичні умови.

Виходячи з описаних закономірностей, логічно вибудовується високоатрактивна мережа ІКРТР Чернівецької області. Для туриста, який в'їжджає в область із півночі, маршрут доцільно прокласти через м. Хотин та головну пам'ятку цих місць Хотинську фортецю, далі через міста Новоселицю та Герцу до с. Банчени в Свято-Воздвиженський чоловічий монастир, потім туристів чекає найвідоміший туристсько-екскурсійний центр, м. Чернівці, – один з провідних центрів туристичного бізнесу всієї Західної України. Для споживача з туристсько-релігійним попитом можливе використання радіального відгалуження в центр старообрядництва (с. Біла Криниця) до Собору Успіння Пресвятої Богородиці. Тоді зворотний екскурсійний шлях у м. Чернівці можна прокласти через пам'ятник-некрополь загиблим під час першої світової війни австрійським воїнам (с. Валя Кузьміна). І далі на захід області через смт. Лужани, де розташована найстаріша в області Успенська церква (1453 р.), та м. Вашківці зі легендарним монастирем Святої Праведної Анни, відтак до воріт у Карпати – м. Вишницю.

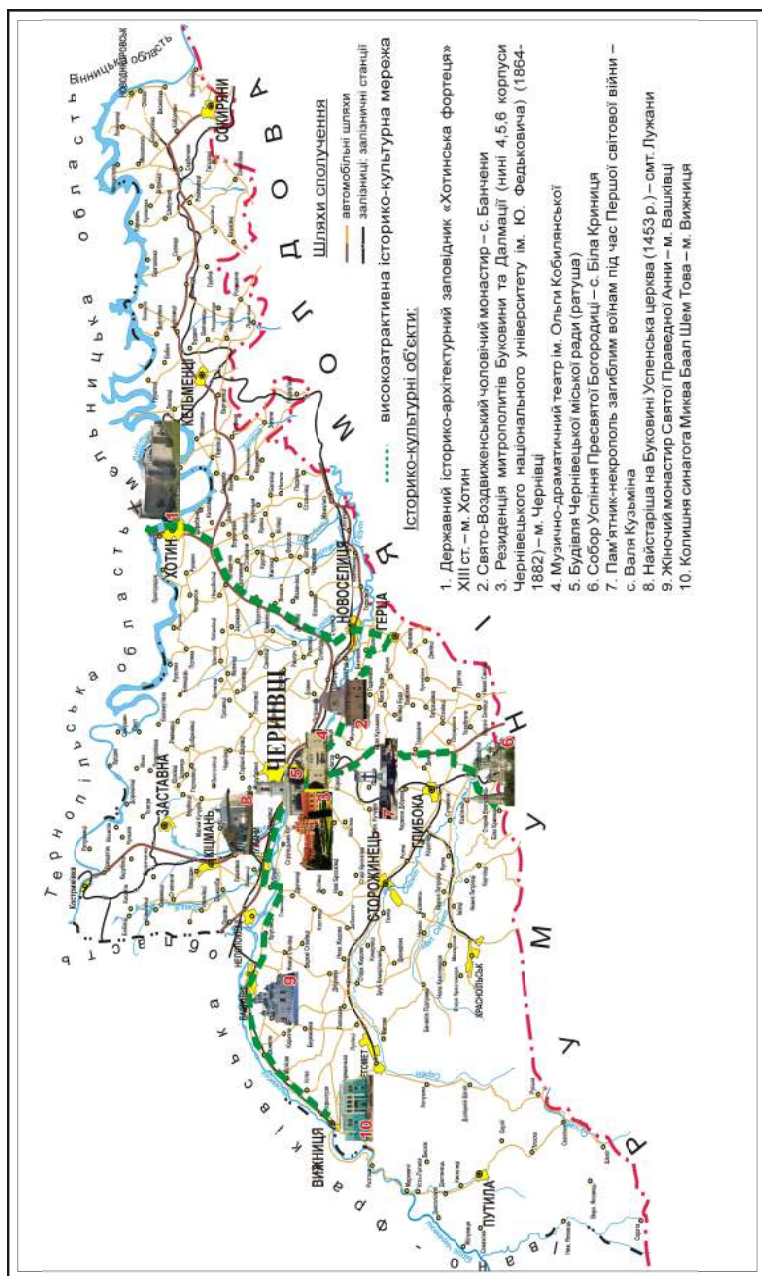

Рис. 4.2. Високоатрактивна мережа історико-культурних об'єктів Чернівецької області

Гнучкість ідеї побудови такого функціонального типу мережі полягає в зворотності руху. Тобто турист початковою точкою маршруту може вибирати або західну (м. Вижниця), або північну (м. Хотин). Отже, протягом даного маршруту він майже повністю зможе охопити всі високоатрактивні історико-культурні об'єкти Чернівецької області. Протяжність маршруту через зазначені населенні пункти складатиме понад 160 км із радіальним відгалуженням 230 км. Однак велика кількість історико-культурних споруд залишиться з незадоволеним попитом. Ці об'єкти мають середньоатрактивну привабливість і складають нижчий ступінь атрактивної мережі.

Підсумовуючи, зауважимо, що нами оцінені лише історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси. У результаті можлива така ситуація, що відомі туристичні центри або пам'ятні природні місця за пізнавальною цінністю ІКРТР виявляться малоатрактивними. Однак, враховуючи високу атрактивність і можливе поєднання з використанням природних рекреаційних ресурсів, ці поселення успішно функціонують для розвитку оздоровчого туризму, гірськолижного спорту та відпочинку. Така ситуація засвідчує, що результати оцінки повинні використовуватись в основному для розвитку пізнавального туризму. Звичайно, що поєднання високоатрактивних ІКРТР з унікальними природними РТР посилює привабливість поселень, сприяє розвитку всіх видів рекреації та туризму.

Питання та завдання для самоперевірки

- 1. За якими складовими класифікуються історико-культурні РТР?*
- 2. В чому полягають основні методичні відмінності при оцінці історико-культурних РТР?*
- 3. Якими методами визначається атрактивність історико-культурних РТР?*
- 4. Визначте коефіцієнт атрактивної пізнавальної цінності території (за вибором), використовуючи додаток.*

РОЗДІЛ 5

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

§ 5.1. Оптимізація методичних підходів до оцінки соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів

Суспільне використання, а деякою мірою і споживання РТР знаходиться в тісній залежності від існування та ступеня розвитку матеріально-технічної бази й соціально-економічної інфраструктури певних територій. **Наявність тільки природних та історико-культурних РТР на певній території має значний вплив лише на первинну атрактивність. Вагомою, а в деяких випадках і вирішальною складовою загальної або сукупної атрактивності РТР є освоєна та розвинена матеріально-технічна та інфраструктурна база території, що слугуватиме для задоволення поточних потреб туристів.**

При дослідженні соціально-економічної складової крізь призму РТР виникають певного роду складності та суперечності. Наприклад, деякі науковців, зокрема Н.С. Мироненко та И.Т. Твердохлебов, визначають соціально-економічну складову терміном “соціально-економічні рекреаційно-туристичні фактори” [179]. Причому особливе місце відводять економічним, які умовно поділяють на дві групи: перші зумовлюють потребу в організації рекреаційно-туристичної діяльності, другі забезпечують можливість організації відпочинку.

Інші дослідники, такі як М.І. Долішній, М.С. Нудельман, К.К. Ткаченко, В.С. Кравців, В.К. Євдокименко, М.М. Габрель, М.В. Копач, В.І. Павлов, Л.М. Черчик, В.І. Мацола, Л.С. Гринів, С.П. Кузик та інші [40; 52; 60; 95; 110; 140; 157; 158; 162; 224], визначають соціально-економічну складову РТР як “соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси” та поділяють їх на три основні види: матеріально-технічну базу рекреації та туризму, допоміжну інфраструктуру та трудові ресурси. Такої ж думки дотримуємось і ми.

Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси (СЕРТР), згідно з визначенням, включають матеріально-технічну базу (МТБ) рекреації та туризму, частину матеріального виробництва, яка забезпечує рекреантів, об'єкти рекреаційно-туристичної інфраструктури та відповідні трудові ресурси [144]. Таке трактування породжує ще одну проблему: відсутність чіткого визначення меж соціально-економічної складової в соціально-економічних РТР, що в свою чергу призводить до труднощів, які виникають при їх оцінці.

На думку багатьох науковців [40; 60; 95; 110; 140; 157; 162; 224], саме **низький рівень розвитку матеріально-технічної бази та допоміжної соціально-економічної інфраструктури територій і є тим бар'єром, який не дає можливості окремим територіям отримати вищий ступінь загальної атрактивності РТР у комплексі, як для споживання, так і для інвестицій.**

Як слушно вважає В.П. Руденко, однією з проблем раціоналізації освоєння природно-ресурсного потенціалу України є “вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до рівня розвитку природно-ресурсного потенціалу. Чим ближчий фактичний рівень соціально-економічного розвитку до нормативного показника, тим гармонійніше взаємодіють природні та суспільно продуктивні сили” [192, с. 210].

О. Rogalevski [260] можливість задоволення вищезгаданих потреб ставить у залежність від наявності матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму та рекреації. З нею солідаризуються J. Warszynska та A. Jackowski [264], які поділяють МТБ на чотири типи: комунікаційну, гастрономічну, нічлігову й допоміжну.

Матеріально-технічна база становить основу функціонування й розвитку рекреаційно-туристичного господарства певної місцевості. Її характер і розвиток є головною умовою, однаковою мірою, як для розвитку рекреаційно-туристичного потоку, так і для організації його структури [190].

Здійснення характеристики рекреаційно-туристичної інфраструктури нашоветується на певні труднощі, оскільки в цій сфері існує значне різноманіття понять. В економічній літературі зустрічається розрізнена термінологія та класифікації туристичної інфраструктури.

W. Gaworecki [245] поділяє її на дві групи: технічну та соціальну. До першої він зараховує: дороги, туристичні маршрути, гірські підйомники, лижні спуски, туристичні льотовища, комплекс оздоровчих об'єктів, мережу готельних та гастрономічних закладів. Соціальну інфраструктуру утворюють: туристичні бюро, спортивні споруди та об'єкти відпочинку, розважальні заклади, бюро туристичної інформації тощо.

Зазначимо, що рекреаційно-туристичну інфраструктуру певної території доповнює її загальна інфраструктура, яка може бути використана для потреб туристів. В. Malisz [257] виділяє техніко-економічної інфраструктуру і відносить до неї транспорт, зв'язок, енергетику, водне господарство. А. Jarosz [248] підкреслює значення соціальної інфраструктури, яка охоплює групу організацій і мереж, що надають послуги, справляючи значний вплив на побутові умови життя місцевого населення.

З точки зору всебічного розвитку економіки регіону всі ці елементи повинні розвиватися взаємозалежно. Їхня всебічна інтеграція продиктована необхідністю комплексного обслуговування й розвитку певного регіону, завдяки всім складовим одночасно.

Для оцінки забезпеченості певної території МТБ та інфраструктурою використовуються різні методики. Зокрема, В.П. Орешин [160] пропонує здійснювати характеристику забезпеченості певної території рекреаційно-туристичною інфраструктурою через нову інтерпретацію “коефіцієнта Успенського”, який визначається за формулою

$$K = \frac{F}{\sqrt[3]{PSQ}}, \quad (5.1)$$

де F – основні фонди рекреаційно-туристичної інфраструктури, грн.; P – кількість населення, осіб; S – площа рекреаційно-

туристичної території, км²; Q – валова вартість рекреаційно-туристичних послуг, вироблених на даній території, грн.

На наш погляд, цей показник досить абстрактний ним можна послуговуватись для узагальнення, він не відображає конкретного стану розвитку окремих компонентів соціально-економічних РТР. Недоліком вважаємо й нечітке обчислення загальної суми основних фондів (у сучасних реаліях важко сподіватися на їхню достовірність).

Такі науковці, як Л.І. Мухіна, Ю.А. Веденін, М.В. Зорін [150], вважають, що для визначення економічної складової РТР слід використовувати показник рекреаційно-туристичної освоєності території, який визначається за формулою

$$P_e = (G_h R) i, \quad (5.2)$$

де P_e – рівень освоєності території через використання рекреаційно-туристичного потенціалу; G_h – густота населення; R – коефіцієнт сприятливості природних умов для рекреаційно-туристичного освоєння території; i – індекс відносної рекреаційно-туристичної освоєності.

У зарубіжній літературі запропоновані дещо інші підходи до визначення рівня розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури, які розглядаються через зайнятість населення в даній галузі. Вони були описані Й.В. Вишняковою [28]. Знаковим ϵ коефіцієнт стану рекреаційно-туристичної інфраструктури певного регіону, який визначається за формулою

$$L = \frac{\frac{a_i/b_i}{A/B}}{a_i/A}, \quad (5.3)$$

де L – коефіцієнт стану інфраструктури; a_i – кількість осіб, зайнятих у рекреаційно-туристичній інфраструктурі i -го району; A – кількість осіб, задіяних у рекреаційно-туристичній інфраструктурі країни; b_i – кількість осіб, зайнятих у економіці i -го району; B – кількість осіб, зайнятих у економіці країни.

При цьому можливі такі варіанти оцінки стану інфраструктури:

- $L > 1$ – дана територія має недостатньо використані можливості інфраструктури;
- $L = 1$ – розвиток інфраструктури достатній і відповідає рівню розвитку галузі;
- $L < 1$ – існуючий інфраструктурний комплекс не дозволяє повною мірою використовувати наявні можливості та стримує розвиток галузі.

За цією методикою найкраще здійснювати порівняльну оцінку інфраструктури регіонів у межах однієї країни, але вона не зовсім підходить для універсальної методики оцінки соціально-економічних РТР, тому що загальний рівень інфраструктури різних країн неоднаковий, а даний показник характеризує лише внутрідержавні відмінності.

На думку М.А. Кальницької [205], раціональною характеристикою розвитку інфраструктури є її оцінка через розвиток транспортної мережі, яка визначається через “коефіцієнт Енгеля” який розраховується за формулою

$$d = \frac{l}{\sqrt{SP}}, \quad (5.4)$$

де d – коефіцієнт забезпеченості території транспортною мережею; l – довжина транспортної мережі; S – досліджувана територія; P – кількість населення досліджуваної території.

Дослідниця вважає, що цей показник можна використовувати як основне мірило, яке відображає інфраструктурний потенціал території, в тому числі й рекреаційно-туристичної інфраструктури, оскільки існує пряма залежність між розвитком транспортної мережі й рештою елементів даної інфраструктури: чим вищий рівень транспортної мережі, тим вищий рівень рекреаційно-туристичної інфраструктури. Такі достатньо суперечливі твердження, на наш погляд, потребують детального аналізу. Ми вважаємо, що ця залежність все ж таки краще демонструє загальний рівень усієї соціально-економічної інфраструктури, а ніж рекреаційно-туристичної.

Проаналізувавши велику кількість методичних підходів та наукових доробок, прийшли до висновку, що оцінку СЕРТР потрібно подати через оцінку рівня розвитку окремих складових елементів – як МТБ, так і допоміжної інфраструктури, – що забезпечують рекреаційно-туристичну діяльність, звівши отримані результати до загального рівня атрактивності соціально-економічних РТР певної території.

Зважаючи на це, пропонуємо власну методику розрахунку рівня атрактивності соціально-економічних РТР через такі складові компоненти, як заклади розміщення, транспортна мережа, гастрономічні та торговельні заклади. Дані компоненти, на думку М.І. Рутинського [193], є основою і найбільш вагомими складовими рекреаційно-туристичної індустрії, як вторинної похідної атрактивності території та її РТР зокрема.

Ми вважаємо за доцільне застосовувати такі критерії оцінки для даних компонентів через їх наявність на одиниці площі території:

- Заклади розміщення – загальна сукупність (як туристичних, так і лікувально-оздоровчих) місць (ліжко-місць) на км^2 ;
- Транспортна мережа – загальна протяжність автомобільних шляхів загального користування з твердим покриттям та експлуатаційних залізниць (окрім залізниць підприємств), $\text{км}/\text{км}^2$;
- Заклади громадського харчування – загальна сукупність місць (у ресторанах, барах, кафе, буфетах, їдальнях) на км^2 ;
- Торговельні заклади – торгова площа магазинів, $\text{м}^2/\text{км}^2$.

Наступний етап оцінки пов'язаний із визначенням рівня розвитку окремого компонента на певній території, оскільки в чисельнику в нас різні за суттю і значенням величини, а у знаменнику – одиниця площі (км^2), то необхідно перейти до відносних величин – коефіцієнтів, які визначаються за формулою

$$k_{ij} = \frac{p_{ij}}{P_i}, \quad (5.5)$$

де k_{ij} – рівень розвитку i -го компонента в j -му районі; p_{ij} – фактичний показник щільності i -го компонента в j -му районі; P_i – еталонний показник щільності i -го компонента, що вибирається за максимальне значення. Якщо $p_{ij} > P_i$, то $k_{ij} = 1$.

Визначення рівня розвитку i -го компонента соціально-економічних РТР в j -му районі проведемо відносно рівня щільності еталонного показника. Ним у нашому випадку є загальний рівень розвитку окремого компонента в середньому по області, який прийнятий за максимум, оскільки нам потрібно нівелювати різницю між територіями з міськими та сільськими поселеннями. Крім цього, в подальшому введемо ще один додатковий i -й компонент – “рівень урбанізації”. **Це викликано тим, що атрактивність природних РТР значною мірою забезпечується в сільській (неурбанізованій) місцевості, а історико-культурних РТР у міських поселеннях, де рівень МТБ та інфраструктури вищий, у зв’язку із забезпеченням інших життєво необхідних потреб, не пов’язаних із рекреаційно-туристичними послугами.**

Для того, щоб перейти від оцінки i -х компонентів до оцінки атрактивності соціально-економічних РТР, необхідно узагальнити й визначити загальний рівень розвитку i -х компонентів для j -го району. Введемо “коефіцієнт атрактивності СЕРТР” (Ks_j), що визначається на базі рівнів розвитку i -х компонентів в j -му районі за мінусом додаткового i -го компонента, рівня урбанізації в j -му районі. Тоді “коефіцієнт атрактивності СЕРТР” визначається за формулою

$$Ks_j = \frac{\sum_{i=1}^n k_{ij} - \left(\frac{q_{ij}}{Q_{ij}} \right)}{n_i}, \quad (5.6)$$

де Ks_j – коефіцієнт атрактивності соціально-економічних РТР в j -му районі; k_{ij} – рівень розвитку i -го компонента в j -му районі; q_{ij} – кількість міського населення в j -му районі; Q_{ij} – кількість населення в j -му районі; n_i – кількість i -х компонентів.

Отримавши показник атрактивності соціально-економічних РТР, ми легко можемо його зіставляти з іншими оціночними показниками РТР, що в подальшому складе інтегральну оцінку. Застосуємо дану методику на прикладі соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області.

§ 5.2. Стан та оцінка рівня розвитку соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

Рекреаційно-туристична діяльність як вид економічної діяльності посідає значне місце в економіці регіону. Згідно з Концепцією соціально-економічного розвитку Чернівецької області на 2004 - 2011 роки [103; 279], рекреаційно-туристична галузь поряд із поглибленою переробкою сільськогосподарської продукції та лісової сировини визначена як один із пріоритетів розвитку економіки регіону. Крім того, з огляду на вищезазначене, а також на існуючий рекреаційно-туристичний потенціал краю, відділом з питань туризму Чернівецької облдержадміністрації була підготовлена та розроблена “Програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2004 - 2010 роки” [174; 273].

Одним з основних розділів згаданої програми є розвиток матеріально-технічної бази та рекреаційно-туристичної інфраструктури області. Як зазначає П.М. Брижак [14], на відміну від сусідніх областей-партнерів по Раді з туризму Карпатського регіону, розвиток матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреації і туризму в регіоні на початковому етапі реалізації програми значно відставав. Проте ситуація з часом поступово почала змінюватися.

Упровадження даної програми з розвитку туризму покладено перш за все на туристичні підприємства, кількість яких в області на 1 січня 2007 року становила 68 суб’єктів [215]. За динамікою останніх років, їхня кількість у період з 2004 по 2007 роки зменшилася більш ніж на 20 %. Проте обсяг

вироблених послуг, навпаки, збільшився за цей же період більш ніж на 80 % [215]. Така тенденція засвідчує, що відбувається процес укрупнення туристичних підприємств, збільшується їх капіталізація. Існуюча ситуація неминуха на початках конкурентної боротьби на “молодих” ринках, яким, безумовно, є туристично-рекреаційний ринок Чернівецької області, що перебуває в стадії свого становлення [85]. Зауважимо принагідно, що частка туристичних послуг у загальнообласному обсязі реалізованих послуг складає лише 1,6 % і лише 1 % даного виду послуг в Україні, а це надзвичайно низькі показники [15].

Таблиця 5.1

Динаміка діяльності підприємств сфери туризму в
Чернівецькій області

Показники	2004	2005	2006	2007
Кількість підприємств, юридичних осіб та відокремлених структурних підрозділів, одиниць	86	71	65	68
Обсяг вироблених послуг (у діючих цінах без ПДВ), тис. грн.	8824,5	6932,9	3341,5	16025,5
Частка послуг, реалізованих у сфері туризму, в загальнообласному обсязі, %	1,6	1,0	0,6	1,6
Із загального обсягу реалізованих послуг – реалізовано населенню, тис. грн.	8694,3	6821,9	4079,6	14956,0
Частка послуг, реалізованих населенню, в загальному обсязі, %	98,4	98,4	78,9	93,3

Примітка. Таблиця 5.1 складена за даними обласного управління статистики [215].

За даними відділу з питань туризму Чернівецької обласної державної адміністрації, протягом 2007 року в області було обслужено 75,8 тис. осіб, що на 3,2% менше, ніж у 2006 році, який був найвдалішим за останнє десятиліття за цим показником. Хоча за останні роки спостерігалася тенденція до поступального росту, порівняно з 2000 роком [139].

У структурі турпотoku області намітилися позитивні динамічні зрушення та тенденції. Так, більше половини всіх обслужених туристів припадає на внутрішній туризм (41,2 тис. осіб). Кількість іноземних туристів, які відвідали нашу область, порівняно з минулим 2006 роком, зросла на 2,6 %, а за останні

вісім років цей показник збільшився більш ніж удвічі. Водночас кількість туристів, які виїжджали за кордон, уперше за останні роки зменшилася в порівнянні з 2006 роком на 11,3 % і складала 26,6 тис. осіб. Основною метою подорожей для всіх категорій туристів залишається дозвілля, відпочинок і спортивно-оздоровчий туризм [215].

Таблиця 5.2

Розподіл туристів Чернівецької області за категоріями
та метою відвідування [215]

(тис. осіб)

Категорії туристів і мета їх відвідування ¹	2000	2004	2005	2006	2007
Всього обслужено туристів²	44,1	61,8	67,3	78,3	75,8
у тому числі за метою відвідування					
службова, ділова, бізнес, навчання	24,1	24,9	24,2	23,8	19,9
дозвілля, відпочинок, спортивно-оздоровчий туризм	18,0	23,8	32,0	42,6	47,8
Лікування	1,2	0,2	0,4	0,6	0,2
Інші	3,5	8,4	10,7	11,3	7,9
Із загальної кількості туристів					
Іноземні туристи	3,8	4,2	5,1	7,8	8,0
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	12,7	18,4	23,4	30,0	26,6
Внутрішні туристи	27,6	39,2	38,8	40,5	41,2
Кількість екскурсантів	14,9	15,5	18,2	19,6	16,9

Примітки:

¹ За класифікацією Всесвітньої туристичної організації [271].

² Включно з туристами, обслуженими без поселення в закладах розміщення.

Знаючи основні тенденції розвитку рекреаційно-туристичного підприємництва області та динаміку показників туристичного потоку, можна скласти чітке уявлення про мінімальний поріг наявної та потенційні можливості для розвитку матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційно-туристичної галузі території.

5.2.1. Матеріально-технічна база закладів розміщення

Основою матеріально-технічної бази рекреації та туризму є заклади розміщення, або нічлігова база. У пропозиції туристичного продукту зазначена послуга трактується як

вагомий чинник формування величини туристичного потоку, його атрактивності. Нічлігові послуги полягають у винаймі нічлігу туристом чи рекреантом на визначений час поза місцем його постійного проживання [221]. Видова форма таких послуг залежить саме від закладу розміщення, в якому винаймачу повинні бути гарантовані не лише ночівля, але інші послуги, що задовольнятимуть його побутові потреби [140].

Величина бази закладів розміщення є основним, а тому найважливішим критерієм розвитку рекреаційно-туристичної діяльності у регіоні та його вторинної атрактивності [260].

Існує кілька підходів до систематизації, класифікації та розподілу закладів розміщення. Так, Л.Ф. Ходорков [221] виділяє заклади, що пропонують нічліг широкому загалу (готелі, мотелі), та заклади, відвідування яких передбачає попередню угоду стосовно ночівлі у визначеному місці. До останніх автор відносить: будинки відпочинку, бази відпочинку, пансіонати, табори праці та відпочинку, наметові містечка, туристичні будиночки й інші об'єкти, що використовуються туристами та рекреантами.

Беручи до уваги доступність закладів розміщення для населення, В.К. Бабарицкая [6] поділяє їх на: відкриті (загальнодоступні), де послуги надаються кожному туристу за встановленими цінами; напіввідкриті, що доступні широкому загалу, але при дотриманні певних умов (наприклад, при купівлі путівок); закриті, тобто доступні лише обмеженій кількості населення за визначених умов (відомчі будинки відпочинку, спортивні бази команд, будинки творчої праці та ін.).

В.І Павлов і Л.М. Черчик [162] поділяють заклади розміщення на три групи: лікувально-оздоровчі, туристично-екскурсійні, відпочинкові.

На наш погляд, заклади розміщення доцільно поділити на лікувально-оздоровчі та туристичні. До лікувально-оздоровчих відносимо санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, бази відпочинку, а також дитячі оздоровчі заклади (табори); до туристичних належать готелі, гуртожитки для приїжджих, приватні садиби (сільського зеленого туризму), а також квартирний фонд, що здається в найм.

Лікувально-оздоровчих закладів на 1.01.2008 р. у Чернівецькій області року налічувалося 14 (найнижчий показник серед регіонів України), з яких діяло тільки 5. Кількість цілорічних ліжок в оздоровчих закладах становила 867 [215], що складає лише 60 % від максимальних можливостей нинішньої матеріально-технічної бази. Зазначені заклади по території області розміщені не рівномірно, а саме в п'яти з одинадцяти районів та обласному центрі, хоча, на нашу думку, інші райони (наприклад, Путильський та Кельменецький) також мають необхідні передумови для організації лікування, оздоровлення та відпочинку.

Санаторне лікування в межах Чернівецької області проводиться в п'яти санаторіях та одному пансіонаті з лікуванням (з них чотири – дитячі), максимальна одноразова місткість яких складає 897 місць (650 – дитячих). Найбільший із них – це “Обласний дитячий туберкульозний санаторій” у м. Чернівці, на 270 ліжок. Менші за місткістю пансіонат із лікуванням матері і дитини “Зелені пагорби” у с. Виженка Вижицького району – 220 ліжок, а також дитячий санаторій “Щербінці” в с. Щербінці Новоселицького району – на 60 ліжок. Вагомий потенціал санаторного лікування належить Сторожинецькому району, який представлений трьома закладами: санаторіями “Стара Жадова” в с. Стара Жадова, “Золотий колос” с. Панка та “Перлина” м. Сторожинець, загальна місткість яких складає 347 ліжок [215].

Лікувальний профіль та спеціалізація дитячих санаторіїв досить різноманітні. Але майже половина загального ліжкового фонду санаторіїв Чернівецької області зорієнтована на лікування туберкульозу легенів [124].

Послуги оздоровлення та відпочинку на території Чернівецької області надають 4 санаторії-профілакторії загальною місткістю 200 ліжок, 4 бази відпочинку – 333 ліжка та 16 дитячих оздоровчих табори – 3826 ліжок. Не представлені заклади даної спеціалізації в Герцаївському, Кельменецькому, Путильському та Хотинському районах [215].

Один із найбільш масових та доступних рекреаційно-туристичних видів організованого відпочинку дітей –

проведення літніх канікул в оздоровчих таборах. Так, на території області в 2007 році діяло 16 стаціонарних дитячо-оздоровчих табори (12 – позаміські оздоровчі, 3 – санаторного типу, 1 – профільний), в яких було оздоровлено 11 тис. дітей [215]. В територіальному відношенні 50 % таборів розташовані в Сторожинецькому районі (“Вербиченько” в с. Давидівка, “Водограй” у с. Гільча, “Перлина гір” у с. Банилів-Підгірний та “Орлятко” в с. Глибочок), а також у Заставнівському районі, три з чотирьох таборів якого знаходяться в с. Репужинці (“Дністер” – на 250 місць, “Берізка” – 150 та “Буковинка” – 200) де оздоровлюються та відпочивають майже 30% від усіх дітей, оздоровлюваних у регіоні [54].

Загалом же в санаторно-курортних та оздоровчих закладах за 2007 рік відновлювали своє здоров'я 2315 осіб (1545 – протягом тривалого часу, 770 – протягом 1 - 2 днів), що на 28,5 % менше, ніж у 2006 році. Діти та підлітки становили 62,6 % від усіх оздоровлених. Кількість фактично проведених ліжко-днів (людино-днів) всіма оздоровленими складає 89548, а це 28 % від цілорічної та 17 % від максимальної потужності використання існуючої МТБ лікувально-оздоровчих закладів. Більше 40% всіх оздоровлень відбулося в м. Чернівці [215].

Невід'ємною складовою закладів розміщення туристичного типу є готельне господарство. Станом на 1 січня 2008 року на території області функціонувало 27 підприємств готельного господарства, що на 10 підприємств, або на 58,8 %, більше, ніж на 1 січня 2007 року [215]. Збільшення кількості підприємств готельного господарства у 2007 році відбулося за рахунок збільшення кількості інших закладів для короткотермінового проживання, які надавали послуги з розміщення, – з 7 у 2006 до 16 у 2007 році (90 % даного приросту припало на Заставнівський, Новоселицький та Сторожинецький райони), а готелів за рік стало лише на один більше. В територіальному розміщенні готелів та інших місць для короткотермінового проживання немає взагалі у Герцаївському районі, а в Кельменецькому, Кіцманському та Путильському районах вони перестали існувати в період з 2003 по 2005 рік. Хоча у більшості районів спостерігається збільшення закладів

готельного типу, в обласному центрі маємо зворотну тенденцію (див. табл. 5.3).

Таблиця 5.3

Кількість готелів та інших місць для короткотермінового проживання по містах та районах Чернівецької області

Адміністративні одиниці	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Вижницький район	2	2	2	3	3	3	2	2	4	5
Герцаївський район	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Глибоцький район	1	1	1	1	1	-	-	-	1	2
Заставнівський район	1	1	1	1	-	-	-	-	1	4
Кельменецький район	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
Кіцманський район	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Новоселицький район	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3
Путильський район	1	1	1	1	1	1	1	1	-	-
Сокирянський район	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2
Сторожинецький р-н.	1	1	1	1	1	1	1	-	2	5
Хотинський район	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1
м. Чернівці	9	8	7	8	8	8	7	5	5	5
Чернівецька область	21	20	18	19	18	17	15	12	17	27

Примітка. Таблиця 5.3 складена за даними обласного управління статистики [215].

Важливою характеристикою закладів розміщення є їх категоризація та відповідна сертифікація. Згідно із Законом України “Про туризм” від 15.05.1995 р., готельні послуги та послуги харчування, що надають суб’єкти туристської діяльності, підлягають обов’язковій сертифікації [70]. Для туристичних і готельних послуг вона запроваджена з 04.04.1998 р., а для послуг громадського харчування – з 01.07.1998 р. [42; 269].

На території області 4 з 11 готелів не сертифіковані. Статус чотиризіркового готелю має готельно-туристичний комплекс “Буковина” на 150 номерів, трихзірковий – ВАТ “Туристичний комплекс “Черемош” на 336 номерів (майже 40 % зараз орендовані під офісні приміщення), ще п’ять готелів мають меншу зіркову категорію [215].

У загальному потенціалі підприємств готельного господарства у 2007 році налічувалось 1370 номерів, річний темп приросту склав 28,8 %. У структурі номерного фонду

спостерігаються дві закономірні, на наш погляд, тенденції: по-перше, дуже динамічно зростає кількість напівлюксів, яких у 2007 р. налічувалося 135 (річний темп їх приросту склав 53,4 %), порівнюючи з 2000 р. їхня кількість збільшилась майже у 23 рази, такі ж високі темпи приросту характерні для тримісних і номерів із більшою кількістю місць; по-друге, за період з 2004-го по 2007 рік зменшилась майже вдвічі кількість одномісних номерів, і на сьогодні їх залишилось 105 (див. додаток Д, табл. Д.1). Окреслені тенденції готельних трансформацій зумовлені, як нам видається, такими факторами:

- можливістю забезпечити доступний комфорт;
- бажанням сімейного розміщення в одному номері;
- раціональним використанням житлових площ.

Варто зазначити, що загальне зростання показників готельного господарства позитивно відобразилося на місткості готелів та інших місць короткотермінового проживання. Одноразова місткість даних закладів зросла у порівнянні з 2006 р. на 75% і становила 4678 місць. Середня місткість одного підприємства теж зростає, але меншими темпами. На 1 січня 2008 року цей показник склав 173 місця (див. додаток Д, табл. Д.1).

Незважаючи на загальне зростання якісних та кількісних показників готельного господарства, час перебування в готелях та інших місцях для короткотермінового проживання одного приїжджого складав у 2007 році 4,52 доби, що все ж таки на 78 % більше, ніж у 2001 р. Але час перебування іноземців у зазначених закладах знижувався і на 1 січня 2008 р. складав 1,67 доби. Кількість осіб, які зупинялися в готелях за період з 2001-го по 2007 рік, роки зросла лише на 21 %. Хоча у 2001 р. майже з 53 тис. приїжджих 95,5% зупинялися у м. Чернівці, а в 2007 р. цей показник складав 78,7 %. На сьогодні існує незмінна тенденція, яка може вважатися традицією: майже всі іноземці зупиняються у м. Чернівці (див. табл. 5.4).

Дозволимо собі припустити, що, можливо, недостатній рівень сервісу на підприємствах готельного господарства не може поки що затримати приїжджих на довший час. Хоча і тут намітилися певні позитивні зрушення. Так, у 2007 році

функціонувало 52 структурних об'єкти сфери сервісу проти 35 у 2006 р. (див. додаток Д, рис. Д.1). Із загальної кількості готелів менше половини (47 %) мали у своєму складі додаткові об'єкти сфери сервісу. З них 23,1 % мали заклади харчування, 13,5 % – автостоянки [215].

Таблиця 5.4

Кількість приїжджих та час їх перебування в готелях та інших місцях короткотермінового проживання в Чернівецькій області

Роки	Категорії	Обслужені приїжджі, осіб		Загальний час перебування, людино-діб		Кількість днів проведених одним приїжджим, діб	
		Область	місто Чернівці	область	місто Чернівці	область	місто Чернівці
2001	всього	52938	50580	134407	130045	2,54	2,57
	у т. ч. іноземців	5783	5783	12692	12692	2,19	2,19
2002	всього	57813	54109	118404	107626	2,05	1,99
	у т. ч. іноземців	4326	4278	7442	7367	1,72	1,72
2003	всього	56762	53195	124077	116081	2,18	2,18
	у т. ч. іноземців	4590	4386	8837	8255	1,92	1,88
2004	всього	46064	43564	113910	104405	2,47	2,39
	у т. ч. іноземців	4861	4789	9432	9145	1,94	1,90
2005	всього	50920	47594	104180	94671	2,05	1,99
	у т. ч. іноземців	6740	6691	13636	13528	2,02	2,02
2006	всього	60123	52580	189700	110491	3,15	2,10
	у т. ч. іноземців	8267	8223	14992	14948	1,81	1,81
2007	всього	64438	50718	291900	104384	4,52	2,06
	у т. ч. іноземців	8090	8036	13528	13374	1,67	1,66

Примітка. Таблиця 5.4 розраховано на базі даними обласного управління статистики [215].

Сьогодні в області формується також база приватних закладів розміщення у вигляді садиб сільського зеленого туризму, які виступають специфічними закладами зі своєрідною формою відпочинку на селі. Центральною фігурою в організації відпочинку на селі виступає сільська родина, яка надає житло, забезпечує харчування і знайомить з особливостями місцевості.

Сільський зелений туризм є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку сільських територій, база закладів розміщення яких представлена приватними садибами. Найкраще розвинений сільський зелений туризм у

Кіцманському, Вижницькому, Путильському та Хотинському районах (див. табл. 5.5). За динамікою останніх років, кількість приватних садиб, що надавали послуги, зокрема й розміщення, зменшується. На 1 січня 2008 р. їх кількість складала 55 із загальною місткістю 419 ліжок, де 60 % припадало на двомісні номери [270].

Таблиця 5.5

Кількість та місткість приватних садиб сільського зеленого туризму в Чернівецькій області станом на 1 січня 2008 року

Адміністративні одиниці	Кількість садиб	Одномісні кімнати	Двомісні кімнати	Тримісні кімнати	Загальна місткість
Винницький район	11	9	31	10	101
Герцаївський район	-	-	-	-	-
Глибоцький район	-	-	-	-	-
Заставнівський район	1	-	4	-	8
Кельменецький район	1	-	6	6	30
Кіцманський район	15	21	23	16	115
Новоселицький район	2	1	3	-	7
Путильський район	11	5	25	12	91
Сокирянський район	2	-	6	-	12
Сторожинецький район	2	-	6	1	15
Хотинський район	10	-	20	-	40
м. Чернівці	-	-	-	-	-
Чернівецька область	55	36	124	45	419

Примітка. Таблиця 5.5 складена за первинними матеріалами відділу туризму Чернівецької облдержадміністрації [270].

З огляду на деякі зрушення у розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, помітна поступова трансформація матеріально-технічної бази до ринкових потреб. Простежується чітка тенденція до будівництва та розвитку нових туристичних комплексів за сучасними європейськими стандартами. Переважно цей процес краще розвивається в гірській та передгірній частині [13]. Останнім часом помітні позитивні тенденції у розвитку нової рекреаційно-туристичної МТБ на рівнинній території. На думку П.М. Брижака [15], такі ж тенденції з'явилися й на прилеглих територіях Дністровського водосховища.

Формування сучасної нічлігової бази в окремих закладах розміщення при організації рекреаційно-туристичної діяльності в реаліях української адміністративно-правової системи перетворює їх на заклади сфери послуг із комплексним обслуговуванням, що дозволяє уникати деяких податкових зборів (наприклад, готельний збір). Такий статус закладів розміщення не відображає офіційна статистика, що призводить до спотворення даних. Нами було проведено додаткове дослідження по виявленню та оцінці таких закладів і включення отриманих даних щодо місткості до загальної статистики. Структура даних закладів розміщення дуже різноманітна, а загальна місткість їх склала 1151 ліжко-місце (див. додаток Д, табл. Д.2).

Дані заклади можна умовно поділити на дві групи, критерієм слугуватиме кількість доступних форм відпочинку та розваг у даному закладі. **До першої групи належить більше двох третин даних закладів, а це туристичні готелі, готельно-ресторанні комплекси та ресторан-мотелі. До другої – туристичні комплекси та бази відпочинку**, які мають значні можливості для різноманітних туристичних послуг (розваг), на відміну від готельних комплексів.

Найбільше об'єктів, не охоплених офіційною статистикою, зафіксовано в м. Чернівці – 11 закладів на 210 місць, у Кіцманському районі – 11 на 196 місць, *тоді як офіційна статистика не фіксує жодного*, крім приватних садиб у Путильському районі (8 – на 224 місця).

В перспективі планується відкриття ще 24 об'єктів матеріально-технічної бази, 16 з яких – це туркомплекси та бази відпочинку. Половина зі всіх об'єктів будується в передгірних і гірських районах, станом на 1 січня 2008 р. (див. табл. 5.6).

Для визначення показника забезпеченості території закладами розміщення об'єднаємо місця (ліжко-місця) всіх закладів в єдину величину. Таке ототожнення місткості різноманітних закладів допускається з двох причин:

- по-перше, у зв'язку з диверсифікацією видів відпочинку;
- по-друге, через різноманітність споживачів такої послуги та їх вимог до сервісу.

Таблиця 5.6

Перспективи розвитку об'єктів матеріально-технічної бази туризму та рекреації, які знаходяться у стадії будівництва

Адміністративні одиниці	Готельно-ресторанні комплекси	Туристичні комплекси	Бази відпочинку	Приватні садиби	Всього
Вижницький район	3	-	4	-	7
Герцаївський район	-	-	-	-	-
Глибоцький район	1	2	-	-	3
Заставнівський район	-	1	-	-	1
Кельменецький район	-	-	1	-	1
Кіцманський район	-	-	-	-	-
Новоселицький район	-	-	-	-	-
Путильський район	-	1	-	3	4
Сокирянський район	-	2	-	-	2
Сторожинецький район	-	1	3	1	5
Хотинський район	-	-	-	-	-
м. Чернівці	-	1	-	-	1
Чернівецька область	4	8	8	4	24

Примітка. Таблиця 5.6 складена за первинними матеріалами відділу туризму Чернівецької облдержадміністрації [270].

За результати дослідження стану місткості закладів розміщення, виявлено 161 об'єкт загальною місткістю 11,5 тис. місць. Дані офіційної статистики були доповнені та збільшені за кількістю закладів на 44% (49 об'єктів), а місткість зросла на 11 % (1151 місце) (див. табл. 5.7).

Найбільше місць у готелях готельних комплексах різного типу і майже 48 % та дитячих оздоровчих таборах – 33 % від загальної місткості. В територіальному відношенні заклади розміщення розташовані нерівномірно. Найбільше їх у Кіцманському районі (27), проте місткість більша у Сторожинецькому, Вижницькому районах та м. Чернівці. В передгірській частині області сконцентровано 40 % закладів, що складає 56 % місткості.

Низька концентрація закладів розміщення в районах Дністровського водосховища, на нашу думку, дає гарні можливості для інвесторів заповнити поки що вільні ринкові ніші. Якщо такий процес буде мати свій розвиток, тоді, можливо, будуть мінімізовані територіальні диспропорції в розвитку нічлігової бази закладів розміщення області.

Таблиця 5.7
Кількість і місткість закладів розміщення в Чернівецькій області станом на 1 січня 2008 року¹

Адміністративні одиниці	Всього		Готелі та інші місця для коротко-термінового проживання ²		Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Бази та інші заклади відпочинку ³		Дитячі оздоровчі заклади (табори) ⁴		Садби сільського зеленого туризму	
	к-сть	місць	к-сть	місць	к-сть	місць	к-сть	місць	к-сть	місць	к-сть	місць	к-сть	місць
Вижницький район	24	1893	5+1 ²	644	1	220	1	50	3 ³	73	2	805	11	101
Герцаївський район	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Глибочківський район	8	1134	2+3 ²	646	-	-	-	-	1 ³	38	2	450	-	-
Заставнівський район	13	1300	4+2 ²	605	-	-	-	-	2	162	4	525	1	8
Кельменецький район	1	30	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	30
Кіцманський район	27	361	11 ²	196	-	-	1	50	-	-	-	-	15	115
Новоселицький район	10	996	3+1 ²	423	1	60	-	-	1	146	2	360	2	7
Путільський район	19	315	2 ²	62	-	-	-	-	6 ³	162	-	-	11	91
Сокирянський район	7	674	2+1 ²	342	-	-	-	-	-	-	2	320	2	12
Сторожинецький р-н.	20	2748	5+2 ²	923	3	347	-	-	1+3 ³	97	4	1366	2	15
Хотинський район	13	223	1+2 ²	183	-	-	-	-	-	-	-	-	10	40
м. Чернівці	19	1830	5+11 ²	1460	1	270	2	100	-	-	-	-	-	-
Чернівецька область	161	11504	27+36²	5484	6	897	4	200	4+13³	678	16	3826	55	419

Примітки:

¹ Таблиця 5.7 складена за даними обласного управління статистики [191] та за первинними матеріалами відділу туризму Чернівецької обласної адміністрації.

² Заклади, не охоплені офіційною статистикою: тур. готелі, готельно-ресторанні комплекси, ресторани-мотелі, розважально-відпочинкові комплекси.

³ Заклади, не охоплені офіційною статистикою: готельно-туристичні комплекси, туристичні комплекси та бази відпочинку.

⁴ Враховуються тільки стаціонарні табори з тривалим перебуванням (не враховуються табори з денним перебуванням та наметові табори).

5.2.2. Інфраструктура транспортних шляхів сполучення

Взаємозалежність між рекреаційно-туристичною діяльністю і транспортом має величезне значення для обох. Величину таких зв'язків може ілюструвати той факт, що міжнародний пасажирський рух залежить найбільшою мірою від поїздок і подорожей саме в рекреаційно-туристичних цілях. Вони зазвичай трактуються дуже широко, починаючи від культурних та оздоровчих і закінчуючи діловими [100].

Одним із найважливіших інфраструктурних елементів, що стимулюють розвиток рекреаційно-туристичного потоку, є транспортна доступність. Саме вона формує комплекс умов, що забезпечують реалізацію потреб, пов'язаних із просторовим переміщенням людей із рекреаційно-туристичною метою. На транспортну доступність об'єктів рекреації та туризму впливають:

- щільність і склад транспортної мережі (протяжність залізничних шляхів і автомобільних доріг у перерахунку на одиницю площі);
- технічний стан (якість дорожнього полотна);
- час добирання (тривалість подорожі);
- частота (кількість відправлень за добу);
- ритмічність (кількість пересадок);
- пунктуальність (точність графіка прибуття) і т. п.

Дані характеристики на сьогодні однаковою мірою впливають на можливість добирання до певної території і на умови під час подорожі.

Можливість досягнення транспортними засобами атрактивних рекреаційно-туристичних територій поживає турпотік, який у свою чергу впливає на розвиток транспортної інфраструктури і диверсифікації форм пасажирських перевезень. Такої думки дотримується, зокрема, В.К. Євдокименко [60]. Він також вважає, що сучасний турист, вибираючи для подорожі вид транспорту, звертає увагу насамперед на його якісну сторону, тобто на безпечність, комфорт, швидкість.

П.Ю. Белєнський [91], вирізняючи доступність територій, поділяє її на зовнішню, як-от умови добирання до місця

призначення на регіональному, державному та міжнародному рівнях, і внутрішню, що означає пересування в межах даного територіального утворення.

У структурі рекреаційно-туристичного споживання транспортні послуги завжди є першою й останньою фазою подорожі, тому вони постійно вважалися динамічним чинником формування транспортного руху та його обслуговування, який, безумовно, впливає на загальну атрактивність та якість туристичного продукту.

Сучасна структура рекреаційно-туристичних транспортних комунікацій Чернівецької області забезпечується інфраструктурою автошляхів, залізницями та міжнародним аеропортом у м. Чернівці.

Розвиток транспортних мереж у регіоні здійснюється згідно із “Програми розбудови транспортної інфраструктури Чернівецької області за напрямками національної мережі міжнародних транспортних коридорів та основних транспортних магістралей у 2004 - 2010 роках”, яка була розроблена відповідно до Закону України “Про комплексну програму утвердження України як транзитної держави у 2002 - 2010 роках”. Комплексність розвитку рекреаційно-туристичної галузі передбачає значні зміни в дорожньо-транспортному забезпеченні всієї дорожньо-сервісної інфраструктури [15].

Залізнична мережа області входить до складу управління Львівської залізниці, експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування в межах області складає 412,9 км із щільністю 51 км залізниць на 1000 км². За цим показником область займає третє місце в державі після Донецької та Львівської областей, і ці показники майже не змінилися за останнє десятиліття [215]. Враховуючи особливості поверхні та пріоритети розвитку транспортної мережі, залізниці відсутні в таких районах, як Герцаївський, Путильський та Хотинський. Окрім районних центрів даних районів, усі інші мають залізничне сполучення з обласним центром. Більшість населених пунктів розташована порівняно недалеко від залізниць. Найбільша відстань до залізниці в окремих селах складає 45 км [36].

Географічне положення області дозволяє її залізниці виконувати транзитну функцію як для внутрішнього міжрегіонального перевезення, так і з метою транзиту.

Територія області покрита густою мережею автомобільних шляхів із твердим покриттям, що відіграють важливу роль у внутрішніх та міжнародних перевезеннях. Довжина автомобільних доріг загального користування на 1 січня 2008 року складає 2916,8 км, при показнику щільності 354,1 км шляхів на 1000 км² території. Це також третій показник у державі після Львівської та Тернопільської областей. Питома вага автодоріг із твердим покриттям в області є одною з найвищих серед регіонів України і становить 99,8 % [215].

Майже всі міста області мають зручне автомобільне сполучення з іншими частинами країни та сусідніх країн. Це, безперечно, позитивний фактор, що значною мірою сприяє розвитку рекреації та туризму в регіоні. В мережі автомобільних доріг, які проходять по території області, чітко розмежовуються магістральні та місцеві автошляхи. Через територію області проходить одна міжнародна магістраль (Е 85), протяжність якої від м. Залішки до пункту пропуску Порубне, що на кордоні з Румунією, складає 89 км. Наявні також дві національні – Н-03 та Н-10 протяжністю 65 та 88 км відповідно і дві регіональні – Р-62 і Р-63 протяжністю 77 та 120 км відповідно [91; 152].

Що для автоперевезень є недоліком, то для туристів атрактивна перевага – майже всі автошляхи пролягають через населені пункти, де до послуг автотуристів місцеві підприємці сформували значну гастрономічну базу. Сучасний стан побудови об'їзних доріг в області відображається лише об'їзною дорогою навколо м. Хотин, а також обласного центру.

Якщо щільність доріг у цілому регіоні порівняно достатня, хоча їх технічний стан залишає бажати кращого, то благоустрій на дорогах області має тенденцію до покращення. Протягом п'яти останніх років динамічно розвивається мережа АЗС і сфери побутового сервісу на автошляхах області (див. табл. 5.8).

Мірилом рівня обслуговування території транспортною мережею є показник щільності транспортної мережі. Оскільки 95% усіх перевезень в області здійснюється автотранспортом та

Таблиця 5.8

Благоустрій автомобільних доріг загального користування

Інфраструктурні елементи	2000		2007	
	всього	у тому числі розташовані в місцях з перехідно-швидкісними смугами	всього	у тому числі розташовані в місцях з перехідно-швидкісними смугами
Автозаправні станції	79	38	135	59
Автопавільйони	439	131	397	122
Площадки	598	263	598	263
<i>у тому числі</i>				
зупинок автобусів	378	195	378	195
стоянок і відпочинку учасників дорожнього руху	220	68	220	68
Туалети	126	10	118	10
Придорожні криниці та питні джерела	203	34	203	34

Примітка. Таблиця 5.8 складена за даними обласного управління статистики [215].

залізницею [36], ми об'єднаємо їх протяжність в єдину мережу шляхів загального користування для подальшої оцінки (див. табл. 5.9). Зауважимо, що протяжність доріг загального користування в м. Чернівці подана в розрахунку нумерованих територіальних доріг, які забезпечують транзитний транспортний потік і поєднуються з магістральними автошляхами.

Таблиця 5.9

Шляхи загального користування

Адміністративні одиниці	Довжина автомобільних шляхів загального користування, км	Експлуатаційна довжина залізниць, км	Сумарна довжина шляхів, км	Сумарна щільність шляхів, км/км ²
1	2	3	4	5
Вижницький район	290,3	48,5	338,8	0,374
Герцаївський район	153,4	-	153,4	0,496
Глибоцький район	266,9	51,3	318,2	0,472
Заставнівський район	262,6	46,9	309,5	0,500
Кельменецький район	266,8	56,3	323,1	0,482
Кіцманський район	246,4	46,8	293,2	0,481

1	2	3	4	5
Новоселицький район	319,1	50,7	369,8	0,537
Путильський район	195,3	-	195,3	0,222
Сокирянський район	238,7	27,1	265,8	0,397
Сторожинецький р-н.	337,7	58,4	396,1	0,341
Хотинський район	296,8	-	296,8	0,414
м. Чернівці	42,8	26,9	69,7	0,457
Чернівецька область	2916,8	412,9	3329,7	0,411

Примітка. Таблиця 5.9 складена та розрахована за даними обласного управління статистики [191].

У територіальному відношенні високий показник щільності шляхів спостерігається в обласному центрі та усіх рівнинних районах, окрім Сокирянського, де щільність менша, ніж у середньому по області. Очевидний той факт, що нижчі показники щільності в передгірських та гірських районах, насамперед у гірському Путильському, де щільність шляхів найменша (0,222 км/км²).

У загальному сукупна щільність шляхів загального користування в області складає 0,411 км/км². Це в середньому в 1,5 разу вищий показник, ніж у цілому по державі (0,253 км/км²) [215], що, на нашу думку, є позитивною ознакою як для доступності природних та історико-культурних РТР, так і для розбудови матеріально-технічної бази та інших елементів інфраструктури рекреаційно-туристичної галузі. Цей факт у свою чергу дасть змогу підвищити як загальну атрактивність території, так і привабливість окремих об'єктів.

5.2.3. Інфраструктура закладів громадського харчування

Одним із головних елементів інфраструктурного забезпечення рекреації та туризму є потенціал гастрономічної бази території. Вона однаковою мірою використовується як постійно проживаючим населенням, так і туристами.

Як вважає Н.М. Кузнецова [122], заклади громадського харчування надають специфічний вид послуг, якого немає в інших формах торговельної діяльності.

За сучасних умов розвитку гастрономічної бази Г.І. Онищук [159] поділяє її на три функціональні складові:

- гастрономічні заклади з повним набором харчування, що працюють упродовж року (ресторани, бари, їдальні);
- заклади громадського харчування, що надають обмежені послуги по харчуванню (кав'ярні, піцерії, закусокні);
- гастрономічні пункти, такі як буфети, шашличні, пивні, що діють тимчасово (сезонно) в місцях туристичного руху.

Але на сьогоднішній день ще одною актуальною функціональною складовою гастрономічної сфери є обслуговування святкувань, відпочинку та різного роду імпрез за рахунок мобільних гастрономічних пунктів розносного та розвізного продажу, що розташовуються безпосередньо всередині великих скупчень туристів [185].

На думку Л.Г. Агафонової, О.Є. Агафонової [1], заклади громадського харчування, що обслуговують рекреаційно-туристичні потоки, можуть функціонувати окремо або у складі закладів розміщення туристів та рекреантів, таких як готелі, будинки відпочинку, турбази, санаторії.

Сьогодні майже всі готельно-туристичні, а також готельно-розважальні комплекси, яких в області налічується більше 50, мають об'єкти ресторанного господарства, але не всі вони охоплені офіційною статистикою (див. додаток Д, табл. Д.2).

У кількісному відношенні в Чернівецькій області (як і загалом в країні) з 1990 року і до нашого часу триває процес неухильного щорічного згортання мережі закладів громадського харчування (див. табл. 5.10). Це об'єктивний процес, який не варто розцінювати як пряме свідчення занепаду субгалузі. Високі показники забезпеченості закладами громадського харчування, притаманні радянській добі, пояснювалися політикою нав'язувань майже кожному підприємству вимог до утримування власного об'єкта громадського харчування. Проте якість продукції та сервісне обслуговування значно відставало від темпів зростання кількісних показників [137].

Таблиця 5.10

Динаміка розвитку ресторанного господарства

Адміністративні одиниці	Роки						
	Кількість об'єктів / кількість місць, тис						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Вижницький район	31/1,4	25/1,3	22/0,9	18/0,9	17/0,8	14/0,7	8/0,4
Герцаївський район	19/0,6	18/0,5	13/0,4	11/0,3	7/0,2	8/0,3	7/0,2
Глибоцький район	28/1,0	16/0,9	14/0,7	13/0,6	10/0,6	8/0,6	8/0,7
Заставнівський район	67/2,7	32/1,5	32/1,5	27/1,3	36/2,8	30/2,4	24/2,0
Кельменецький район	32/1,4	37/1,4	34/1,4	33/1,4	33/1,4	24/1,3	22/1,2
Кіцманський район	55/2,9	51/2,8	48/2,5	45/2,4	38/2,2	33/2,0	29/1,9
Новоселицький район	44/1,5	36/1,3	31/1,1	30/1,0	30/1,0	27/1,1	26/1,0
Путильський район	9/0,4	9/0,4	9/0,4	6/0,3	6/0,3	7/0,3	6/0,3
Сокирянський район	30/1,6	30/1,8	31/2,0	23/1,3	22/1,4	16/1,1	9/0,8
Сторожинецький р-н.	36/1,6	26/1,1	24/1,0	22/1,0	19/0,8	17/0,9	17/1,0
Хотинський район	38/1,4	33/1,3	34/1,4	31/1,3	29/1,3	30/1,3	24/1,3
м. Чернівці	238/20,7	218/18,6	208/19,0	196/18,0	166/16,9	152/15,6	137/14,2
Чернівецька область	627/37,2	531/32,9	500/32,3	455/29,8	413/29,7	366/27,6	317/25,0

Примітка. Таблиця 5.10 складена за даними обласного управління статистики [215].

В умовах масштабних ринкових суспільно-економічних трансформацій в Чернівецькій області до 1990 р. мережа закладів громадського харчування складала 1224 об'єкти [193], а на 1 січня 2008 р. їх залишилось 317 [215]. Середній темп падіння складав більше 20 % щороку. Найгостріше цей процес проявився в період з 1990 по 2000 роки, коли загальне падіння супроводжувалося відсутністю будь-яких перетворень у даній сфері. Одночасно спостерігається цілковита синхронізація тенденцій спаду кількості закладів і загальної місткості, хоча варто зазначити, що темпи спадання тут дещо нижчі. Так, місткість гастрономічної бази у 1990 р. складала 83 тис. місць [193], а на 1 січня 2008 р. їх було вже 25 тис. [215].

Загальне скорочення мережі закладів громадського харчування пояснюється неконкурентоспроможністю в сучасних ринкових умовах таких типів закладів, як виробничі їдальні та службові буфети та ін. Хоча в містах більшість закладів удалося зберегти за рахунок сучасних альтернативних підходів, пристосувавши їх до нових ринкових реалій.

Офіційна статистика виділяє чотири типи закладів сучасної гастрономічної бази. В області найбільше навантаження (74 % закладів, що становить 71 % місткості)

припадає на заклади двох типів: по-перше, це кафе, закусочні, буфети; по-друге, їдальні. Тенденція останніх років відображає поступове зростання частки ресторанів і зменшення кількості їдалень [193].

Таблиця 5.11

Кількість та місткість закладів громадського харчування у
Чернівецькій області станом на 1 січня 2008 року

Адміністративні одиниці	Всього		Ресторани		Кафе, закусочні, буфети (кіоски)		Бари		Їдальні	
	кількість	місць	кількість	місць	кількість	місць	кількість	місць	кількість	місць
Вижницький район	8	414	1	104	6	238	1	72	-	-
Герцаївський район	7	236	1	60	5	144	-	-	1	32
Глибоцький район	8	656	1	226	4	370	3	60	-	-
Заставнівський район	24	1999	-	-	8	718	2	124	14	1157
Кельменецький район	22	1204	2	180	20	1024	-	-	-	-
Кіцманський район	29	1899	1	200	11	450	8	249	9	1000
Новоселицький район	26	1040	3	350	22	578	1	112	-	-
Путильський район	6	272	1	102	1	60	4	110	-	-
Сокирянський район	7	626	2	140	3	236	-	-	2	250
Сторожинецький р-н.	17	995	1	234	9	327	3	306	4	128
Хотинський район	24	1308	1	112	20	1072	-	-	3	124
м. Чернівці	137	14189	19	2991	40	1566	29	1482	49	8150
Чернівецька область	317	25013	33	4699	151	6958	51	2515	82	10841

Примітка. Таблиця 5.11 складена за даними обласного управління статистики [215].

Заклади громадського харчування по території області розподілені нерівномірно. Високий рівень їх концентрації спостерігається в найбільш густозаселених районах: Заставнівському, Кельменецькому, Кіцманському, Новоселицькому, Хотинському та найвищий рівень – в обласному центрі, де сконцентровано 43,2 % всіх гастрономічних закладів області. Брак гастрономічної бази відчувається в сільській місцевості (123 об'єкти), а особливо в межах атрактивних рекреаційно-туристичних територій під час

піку літнього сезону [215]. Тенденції до скорочення об'єктів громадського харчування не притаманні лише ресторанним закладам, у річний темп приросту в яких складає 1,8 % місць. Найбільше таких закладів у м. Чернівці.

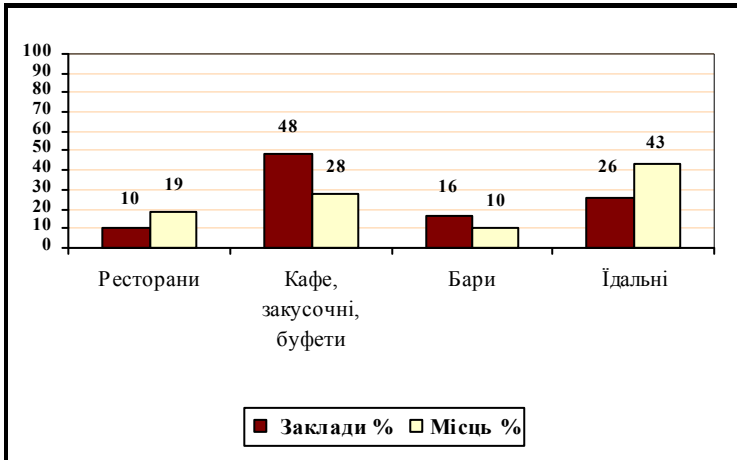

Рис. 5.1. Структура та розподіл закладів харчування в Чернівецькій області станом на 1 січня 2008 р. [215]

Однією з причин сповільнення темпів сукупного падіння кількості закладів громадського харчування в Чернівецькій області є діаметрально протилежний процес стабільного росту чисельності окремих найприбутковіших і атрактивних типів приватних гастрономічних закладів: ресторанів, кафе, барів, пабів, фаст-фудів, піцерій, нічних клубів і т. ін. Звичайно, зростання кількості таких закладів поки що не здатне компенсувати негативний ефект згорання мережі в минулому.

Проте вже маємо підстави прогнозувати зародження зворотного процесу – розширення регіональної мережі модерних закладів ресторанного господарства як у кількісному, так і в просторовому вимірах, що буде мати відповідне вираження в нових готельно-ресторанних і туристичних комплексах.

5.2.4. Торговельна інфраструктура

На розвиток сучасного туристичного потоку істотний вплив мають також послуги торгівлі (стан і мережа торговельних закладів) певної території [1]. Зазначимо, що приватна торгівля, як один із найбільш еластичних і динамічних секторів економіки регіону, також впливає на умови життя місцевого населення.

Туристичний попит на торговельні послуги має динамічний характер і тому важливо пристосувати роздрібну торгівлю до часової й асортиментної структури рекреаційно-туристичних потреб.

Станом на 1 січня 2008 року в області налічувалося 1093 об'єкти роздрібної торгівлі (за винятком підприємств торгівлі автомобілями, мотоциклами та паливом) загальною площею магазинів 105,5 тис. м² [215]. У структурі об'єктів роздрібної торгівлі Чернівецької області офіційна статистика виділяє такі заклади: магазини та торгові кіоски (палатки), їх розподіл на початок 2008 року складав 875 та 218 заклади відповідно.

До 2007 року простежувалась чітка тенденція до зменшення кількості об'єктів роздрібної торгівлі в цілому по області, яка тривала з початку 90-х років. В останній рік намітився розвиток зворотних процесів, які проявилися в майже 1 % прирості. Негативна тенденція спостерігається в більшості районів області, крім Кіцманського та Новоселицького, де темпи приросту склали 15 % та 5 % відповідно та у м. Чернівці, де приріст склав 5 % (див. табл. 5.12).

Але кількісне зростання об'єктів роздрібної торгівлі ще не свідчить про розширення торговельних можливостей, даний бік торговельної сфери відображає площа (торговельна) магазинів. Тут маємо аналогічні тенденції, але з відмінними темпами динаміки. Так, після довготривалого процесу скорочення торговельних площ магазинів за останній рік цей показник зріс більш ніж на 46 %, це сталося завдяки введенню в експлуатацію кількох великих торговельних центрів і супермаркетів. Позитивні зрушення в даному напрямку зафіксовані лише в Кіцманському районі, де приріст торговельних площ склав 8 %,

Новоселицькому – 14 % та м. Чернівці – 90 % (див. табл. 5.12). Слід зазначити, що темпи падіння в решті районів області або припинились, або значно уповільнилились.

Таблиця 5.12

Динаміка розвитку торговельної інфраструктури

Адміністративні одиниці	Роки						
	<i>Кількість об'єктів роздрібної торгівлі / Торгова площа магазинів, тис. м²</i>						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Вижницький район	124/6.1	110/5.4	101/5.2	100/5.4	86/4.4	76/4.2	69/4.1
Герцаївський район	28/1.6	25/1.3	22/1.1	23/1.1	24/1.1	22/1.1	21/1.0
Глибоцький район	96/4.6	84/4.2	83/4.2	84/4.3	75/4.0	79/4.1	75/3.9
Заставнівський район	87/5.4	58/4.3	56/4.1	59/4.0	47/2.5	42/2.0	38/2.0
Кельменецький район	94/5.3	78/4.3	68/4.0	60/3.7	58/3.7	47/2.5	43/2.2
Кіцманський район	121/6.4	101/5.1	99/4.9	90/4.2	85/3.9	81/3.8	85/4.1
Новоселицький район	103/5.3	80/3.6	65/2.8	68/2.7	63/2.8	67/2.9	77/3.3
Путильський район	50/2.4	44/2.1	41/1.7	32/1.3	31/1.7	26/1.5	23/1.3
Сокирянський район	83/6.4	82/6.4	76/6.3	57/3.3	60/4.2	45/2.5	43/2.4
Сторожинецький р-н.	139/6.2	101/5.1	97/5.9	99/5.0	84/5.0	83/4.9	84/4.9
Хотинський район	103/5.9	91/4.9	88/5.6	75/4.9	78/5.1	75/5.2	71/4.7
м. Чернівці	635/ 47.7	557/ 45.4	513/ 42.5	495/ 42.3	461/ 40.2	442/ 37.6	464/ 71.6
Чернівецька область	1663/ 103.3	1411/ 92.1	1309/ 88.3	1242/ 82.2	1152/ 78.6	1085/ 72.2	1093/ 105.5

Примітка. Таблиця 5.12 складена за даними обласного управління статистики [215].

Критерієм оцінки можливостей торговельної інфраструктури є співвідношення торговельних площ із площею оціночної території.

Безумовно, найкраще розвинена торговельна мережа в обласному центрі, де розташовано 68 % торгових площ і 42 % усіх закладів роздрібної торгівлі. Найгірший її стан у Герцаївському та Путильському районах.

Гострою потребою для розвитку туризму є поліпшення діяльності торгівлі завдяки збільшенню кількості пунктів торговельних послуг із цілодобовим графіком роботи, особливо в період відпусток і в осередках відпочинку. Додатковою перевагою торговельних закладів є те, що деякі з них охоплюють і сферу сервісного обслуговування індивідуальних послуг туристів. У структурі послуг, що цікавлять відпочиваючих, також мають місце послуги ремісників, якими

можна скористатися на спеціалізованих ринках, які у переважній своїй більшості знаходяться у Вижницькому та Путильському районах, де можна придбати оригінальні сувеніри та ексклюзивні товари народних промислів.

Отже, розвиток торговельної мережі має задовольняти будь-які потреби сучасного туриста, що в підсумку значно підвищить рекреаційно-туристичну атрактивність території.

§ 5.3. Атрактивність соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів

Дослідивши стан двох взаємодоповнюючих соціально-економічних підсистем рекреаційно-туристичного комплексу області, визначили їх територіально-функціональну структуру в процесі динаміки та вказали можливі перспективи для розвитку. Але стимулювання поліпшення стану основної матеріально-технічної бази та її інфраструктурного забезпечення, на думку П.Ю. Баленського та М.П. Комарова [91; 100], неможливе без належного забезпечення трудовими ресурсами відповідного кваліфікаційного рівня, що є важливою передумовою для формування цілісного рекреаційно-туристичного комплексу.

Перехід до ринкових відносин в Україні та області зокрема потребує нової концепції зайнятості та ефективного відтворення трудового потенціалу [159].

Для подальшого дослідження атрактивності соціально-економічних РТР необхідно визначити рівень урбанізації за даними кількості населення, в основі якого лежить питома вага міського населення.

Більшість населення Чернівецької області складають жителі сіл, поблизу яких і розташовані атрактивні рекреаційно-туристичні об'єкти та зосереджені природно-рекреаційні ресурси. Особливість сільських жителів полягає в тому, що вони сезонно задіяні в сільському господарстві й одночасно складають значний резерв малокваліфікованої робочої сили, яку можна залучати до рекреаційно-туристичної галузі.

Таблиця 5.13

Кількість та розподіл населення Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Кількість населення, осіб			Рівень урбанізації (q/Q)
	Всього (Q)	Міське (q)	Сільське	
Вижницький район	60005	19553	40452	0,32
Герцаївський район	32247	2068	30179	0,06
Глибоцький район	72682	9287	63395	0,13
Заставнівський район	56306	11741	44565	0,21
Кельменецький район	48397	8120	40277	0,17
Кіцманський район	72898	14747	58151	0,20
Новоселицький район	87454	8400	79054	0,09
Путильський район	25363	3332	22031	0,13
Сокирянський район	59251	20600	38651	0,34
Сторожинецький район	95302	23835	71647	0,25
Хотинський район	72291	11216	61075	0,15
м. Чернівці	240621	240621	-	1,0
Чернівецька область	922817	373520	549297	0,40

Примітка. Таблиця 5.13 розрахована за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. [225].

Сезонне безробіття характерне для галузей економіки із циклічним характером виробництва і стосується рекреаційно-туристичного обслуговування та готельного господарства, будучи складовою частиною надлишкового безробіття, яке є небажаним і обтяжливим для економіки.

Якщо кількість працюючих у матеріально-технічній базі можна визначити, то в інфраструктурі регіону за умов використання її місцевим населенням та невизначеності меж для потреб рекреаційно-туристичної діяльності, число працюючих підрахувати важко. За даними обласного управління статистики, в обслуговування оптової та роздрібною торгівлі, готелів і ресторанів залучено близько 7 % зайнятого населення області, на транспорті і у зв'язку – 5 % відповідно [272]. За даними відділу туризму Чернівецької облдержадміністрації, середньооблікова кількість працівників туристичних фірм на 1 січня 2008 р. складала 541 особу, що на 44 % менше, ніж у 2001 р. [139]. Діяльність санаторно-курортних та оздоровчих закладів забезпечувалася 381 працівником, із них 20 – лікарі [215].

Рекреаційно-туристична галузь має значні резерви в забезпеченні малокваліфікованою робочою силою, тут важливо організувати рекреаційно-туристичну діяльність так, щоб сезонні роботи, які характерні для сільського господарства, особливо в рекреаційно-туристичних зонах, не накладалась на сервісне обслуговування туристів та готельний бізнес, а проходили почергово. Фахівців вищого кваліфікаційного рівня готують у вищих навчальних закладах м. Чернівців.

Висока рекреаційно-туристична відвідуваність істотно залежить від стану основної МТБ та інфраструктурного забезпечення. Крім цього, необхідно також враховувати і стан допоміжних інфраструктурних елементів, які частково або, як вважає Г.І. Онищук [159], меншою мірою впливають на рекреаційно-туристичну атрактивність території, але є необхідними складовими її соціально-економічного розвитку. До них автор відносить культурно-розважальну сферу та популярний спорт; сферу банківських послуг; зв'язок та сучасні комунікації; сферу охорони здоров'я; безпеку та охорону громадського правопорядку; комунальне господарство.

Слід зазначити, що культурно-розважальна сфера та масові спортивні змагання мають надзвичайно низький рівень розвитку в області. Проведення культурно-спортивних заходів є типовою атракцією для розвитку перш за все внутрішнього турпотoku, однак реальні можливості культурно-розважальної сфери поки що задовольняють потреби лише місцевого населення (див. додаток Е). За останнє десятиліття винятком стали лише святкування 600 - річчя м. Чернівці, 1000 - річчя м. Хотин та чемпіонати Світу і Європи з мотокросу, етапи яких проходили у м. Чернівці.

Незважаючи на важливість вищеперерахованих інфраструктурних елементів, для оцінки рівня атрактивності соціально-економічних РТР території ми визначили п'ять основних компонентів, а саме: заклади розміщення, громадського харчування, транспортна, торговельна інфраструктури та рівень урбанізації як коригуючий показник використання попередніх компонентів.

У результаті проведеного оціночного дослідження даних компонентів, оціночні бали зведено у таблицю (див. табл. 5.14) і підсумовано їх сумарний результат. Отриманий коефіцієнт відображає рівень атрактивності соціально-економічних РТР (K_s) в окремому адміністративному районі, який визначається за формулою (5.6.) Цей коефіцієнт зручний для оціночних порівнянь окремих територій та зіставлення його з показниками оцінки атрактивності інших видів РТР.

Звичайно, отримані результати потребують класифікаційної градації, яку застосуємо і для соціально-економічних РТР, поділивши оціночну шкалу, як і для інших РТР (від 0 до 1), на п'ять якісних параметрів атрактивності окремих територій [109]. Отже, утворюється таке ранжування рівнів атрактивності соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів територій:

- 0,81 - 1,00 – унікальний;
- 0,61 - 0,80 – високоатрактивний;
- 0,41 - 0,60 – середньоатрактивний;
- 0,21 - 0,40 – малоатрактивний;
- менше 0,20 – неатрактивний.

Дана оцінка соціально-економічних РТР дає можливість оцінити соціально-економічний потенціал в аспекті атрактивності рекреаційно-туристичних ресурсів територій у комплексі. Однак підкреслимо: аналіз отриманих результатів слід обов'язково здійснювати з урахуванням кожного компонента окремо.

За результатами дослідження, на території Чернівецької області не виявлено районів з унікальними та високоатрактивними рівнями атрактивності соціально-економічних РТР. Це можна пояснити з багатьох позицій, але головними, на нашу думку, є дві глобальні проблеми:

- по-перше, це загальний низький рівень розвитку економіки України та рекреаційно-туристичної галузі зокрема;
- по-друге, це соціально-ментальний настрій населення, який поки що слабо усвідомлює сучасні тенденції розвитку галузі.

Оцінка атрактивності соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів
Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Площа, км ²	Рівень урбані- зації (<i>q/Q</i>)	Заклади розміщення		Транспортна мережа		Заклади громад. харчування		Торговельні площі		Коеф. атрактив- ності СЕРП (<i>K_s</i>)				
			Місць	шль- ність, (<i>k</i>) км ²	коэф (<i>k</i>)	довжина шляхів, км	шль- ність, км/км ²	коэф (<i>k</i>)	місць	шль- ність, км ²		коэф (<i>k</i>)	площа, тис. м ²	шль- ність, м ² /км ²	
Вижницький район	903,50	0,32	1893	2,09	1,0	338,8	0,374	0,90	414	0,45	0,14	4,1	4,53	0,34	0,41
Герцаївський район	308,71	0,06	-	-	0,0	153,4	0,496	1,0	236	0,76	0,24	1,0	3,23	0,24	0,28
Глибоцький район	673,55	0,13	1134	1,68	1,0	318,2	0,472	1,0	656	0,97	0,31	3,9	5,79	0,44	0,52
Заставнівський район	619,23	0,21	1300	2,09	1,0	309,5	0,500	1,0	1999	3,22	1,0	2,0	3,22	0,24	0,60
Кельменецький район	670,17	0,17	30	0,04	0,02	323,1	0,482	1,0	1204	1,79	0,58	2,2	3,28	0,25	0,33
Кіцманський район	608,46	0,20	361	0,59	0,41	293,2	0,481	1,0	1899	3,12	1,0	4,1	6,73	0,51	0,54
Новоселицький район	737,99	0,09	996	1,34	0,94	369,8	0,537	1,0	1040	1,4	0,45	3,3	4,47	0,34	0,52
Путильський район	877,98	0,13	315	0,35	0,24	195,3	0,222	0,54	272	0,30	0,09	1,3	1,48	0,11	0,17
Сокирянський район	667,97	0,21	674	1,0	0,70	265,8	0,397	0,96	626	0,93	0,30	1,2	1,79	0,13	0,35
Сторожинецький р-н.	1159,85	0,34	2748	2,36	1,0	396,1	0,341	0,82	995	0,85	0,27	4,9	4,22	0,32	0,43
Хотинський район	715,92	0,15	223	0,31	0,21	296,8	0,414	1,0	1308	1,82	0,59	4,7	6,56	0,50	0,43
м. Чернівці	152,45	1,0	1830	12,0	1,0	69,7	0,457	1,0	14189	93,07	1,0	71,6	469,66	1,0	0,60
Чернівецька область	8095,79	0,40	11504	1,42	-	3329,7	0,411	-	25013	3,08	-	105,5	13,03	-	0,43

Варто зазначити, що аж вісім адміністративно-територіальних одиниць мають середній рівень атрактивності СЕРТР, а саме: м. Чернівці (0,60), Заставнівський (0,60), Кіцманський (0,54), Новоселицький (0,52), Глибоцький (0,52), Сторожинецький (0,43), Хотинський (0,43), Вижницький (0,41) райони.

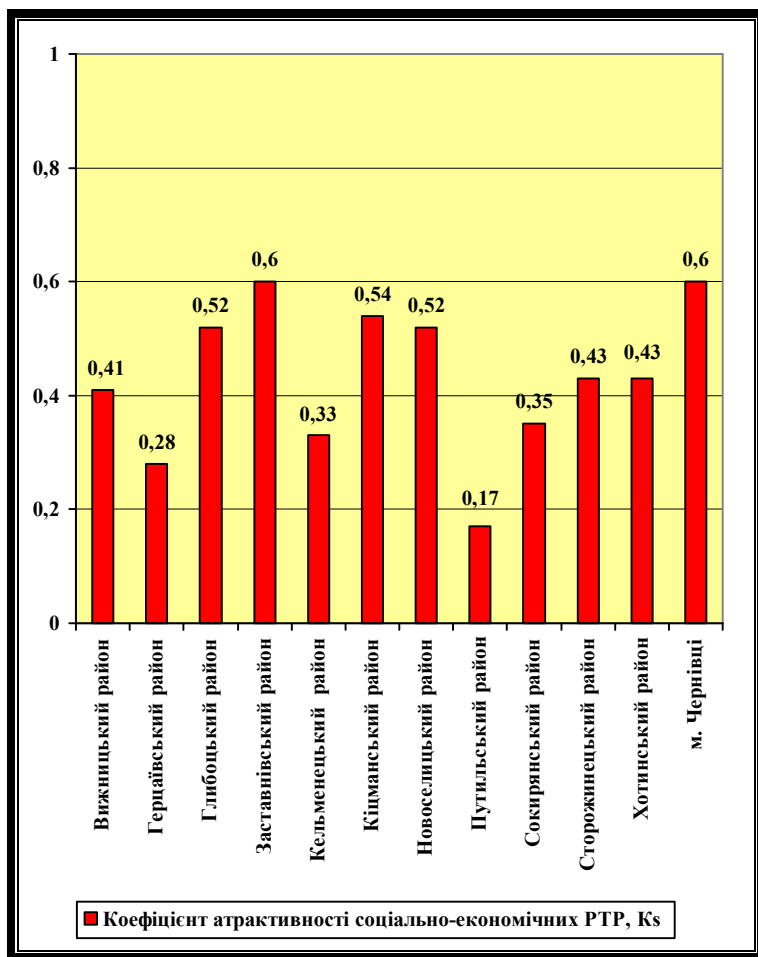

Рис. 5.2. Рівень атрактивності соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

Зрозуміло, що рівень розвитку окремих компонентів різний. Так, найбільше місць у закладах розміщення в Сторожинецькому районі, високий рівень їх щільності також у м. Чернівці, Заставнівському та Вижницькому районах. Лише в Путильському та Вижницькому районах рівень розвитку транспортних шляхів сполучення нижчий, ніж у середньому по області, це спричинено насамперед гірськими формами рельєфу. Найвища щільність місць гастрономічної сфери у м. Чернівці (де і закладів найбільше), а також у Заставнівському та Кіцманському районах. Найкраще розвинута торговельна мережа в обласному центрі, де і кількість місцевого населення найбільша.

До районів із малоатрактивним рівнем соціально-економічні РТР, за нашими оцінками, належать Сокирянський (0,35), Кельменецький (0,33) та Герцаївський (0,28) райони. Слід зазначити, що лише в Герцаївському районі не виявлено жодного закладу розміщення, а в Кельменецькому – лише один. Розвиток транспортної мережі в цих районах перебуває на високому рівні, чого не можна сказати про гастрономічну та торговельну інфраструктуру.

Неатрактивним вважаються соціально-економічні РТР тільки в Путильському районі (0,17), де щільність закладів розміщення складає $0,35 \text{ місця/км}^2$, а це для гірської місцевості показник навіть вищий, ніж у деяких районах із вищим рівнем соціально-економічного розвитку. А от інфраструктурне забезпечення має найнижчі показники атрактивності.

Питання та завдання для самоперевірки

1. *Які основні класифікаційні відмінності у підходах до оцінки соціально-економічних РТР?*
2. *Матеріально-технічна база, її поділ та значення.*
3. *Що таке “коефіцієнт Успенського”?*
4. *Дайте характеристику підходам з оцінки інфраструктурної складової соціально-економічних РТР.*
5. *Що таке “коефіцієнт Енгеля”?*

6. *Які критерії оцінки соціально-економічних РТР Ви знаєте?*
7. *Які фактори впливають на коефіцієнт атрактивності соціально-економічних РТР?*
8. *Охарактеризуйте розподіл рівнів атрактивності соціально-економічних РТР.*

РОЗДІЛ 6

ОЦІНКА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ АТРАКТИВНОСТІ

§ 6.1. Комплексна атрактивність рекреаційно-туристичних ресурсів території

Питання інтегральної оцінки атрактивності РТР є важливою, а в деяких випадках необхідною передумовою для організації рекреаційно-туристичного господарства та планування перспектив його розвитку на окремій території. Кожен вид РТР має певний рівень привабливості, освоєності та розвитку і представлений на території області. На сьогоднішній день відсутня універсальна методика оцінки атрактивності РТР у комплексі природних, історико-культурних та соціально-економічних ресурсів.

За результатами попереднього дослідження окремих видів РТР визначено, що лише п'ять із дванадцяти адміністративних територій мають високоатрактивний або унікальний рівень привабливості по окремих видах ресурсів.

Як вважає G.E. Swerisson [262], сучасні споживачі рекреаційно-туристичних послуг (туристи, рекреанти) – це дуже розрізнена група, вважається, що її вимоги до природного та штучного середовищ є комплексною вимогою до рекреаційно-туристичної території із тимчасовим перебуванням.

Запропонуємо методику оцінки атрактивності РТР (АРТР) території, яку застосуємо на прикладі Чернівецької області. Мотивацією до розробки даної методики є те, що на сьогоднішній день рекреаційно-туристична галузь постає вагомим складовим економіки окремих територій. Визначення рівня атрактивності територій буде слугувати економічно-ефективному використанню РТР і розміщенню об'єктів рекреаційно-туристичної галузі, що буде науковим обґрунтуванням до розподілу територіальної структури

економіки, в тому числі й рекреаційно-туристичної галузі окремих територій зокрема.

Розроблена методика базується на структурно-комплексному підході до оцінки атрактивності території, яка поєднує оцінки атрактивності окремих видів РТР в єдину величину. При розрахунках ми спирались як на результати запозичених науково-методичних підходів, так і на власні методичні розробки, яких у дослідженні переважна більшість.

Основою для розрахунку “рівня атрактивності РТР території” є результати оцінок окремих видів РТР. Їх визнано першочерговими й такими, що найбільшою мірою визначають рекреаційно-туристичну атрактивність території, за умови їх порівняно сталого й незмінного характеру, з обов’язковим врахуванням величини **фактору привабливості (атрактивності)** окремих видів РТР і рівня екологічної ситуації на певній території.

Сучасний процес споживання РТР – у комплексі чи окремо – залежить від екологічного стану території. Тому для інтегральної оцінки атрактивності РТР території використаємо показник “екологічної стабільності території”, який розраховується за методикою А.М. Третьяка [214]. Згідно з цією методикою найбільш нестійкими (в екологічному розумінні) угіддями виступають забудовані території та орні землі.

Розрахунок даного коефіцієнта для адміністративних територій Чернівецької області був здійснений В.К. Сіваком [197]. Звичайно, в межах навіть адміністративних районів цей показник змінюється, але для нашого дослідження необхідний його адміністративний вимір (див. рис. 6.2 та табл. 6.1). Ще однією позитивною ознакою даного показника є те, що шкала його виміру збігається зі шкалою виміру оцінки РТР.

Безумовно, для інтегральної оцінки атрактивності РТР території вагоме значення має привабливість окремих видів РТР, апріорі дозволимо собі припустити, що атрактивність їх неоднакова. У праці G. Swerisson (The world's resources of tourism) [262] визначені частки привабливості окремих компонентів зокрема, природної складової, яка становить 57 %, історії та архітектури – 14 %, умов проживання та харчування –

20 %, розважальної сфери 9 %. Об'єднавши умови проживання і харчування з розважальною сферою, як компоненти соціально-економічної складової, визначимо коефіцієнти цінності (ваги) окремих видів РТР, а саме для ПРТР – 1,57 (k_n); ІКРТР – 1,14 (k_p); СЕРТР – 1,29 (k_s).

Отримавши всі вихідні дані, можемо подати інтегральний запис “коефіцієнта атрактивності РТР території”, який визначається за формулою

$$K_{Aj} = \frac{Kn_j k_n + Kp_j k_p + Ks_j k_s + Ke_j}{n_k + 1}, \quad (6.1)$$

де K_{Aj} – коефіцієнт атрактивності РТР j -ї території; Kn_j – коефіцієнт атрактивності природних рекреаційно-туристичних ресурсів j -ї території; k_n – коефіцієнт природної цінності; Kp_j – коефіцієнт атрактивності історико-культурних РТР j -ї території; k_p – коефіцієнт пізнавальної цінності; Ks_j – коефіцієнт атрактивності соціально-економічних РТР j -ї території; k_s – коефіцієнт сервісної цінності; Ke – коефіцієнт екологічної стабільності j -ї території; n_k – кількість складових коефіцієнтів, що визначають атрактивність РТР території.

Таблиця 6.1

Атрактивність РТР Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Коеф. атрактивності ПРТР (Kn)	Коеф. атрактивності ІКРТР (Kp)	Коеф. атрактивності СЕРТР (Ks)	Коеф. екологічної стабільності (Ke)	Коеф. атрактивності РТР (K_A)
Вижницький район	0,70	0,57	0,41	0,80	0,62
Герцаївський район	0,25	0,55	0,28	0,40	0,36
Глибоцький район	0,39	0,59	0,52	0,60	0,51
Заставнівський район	0,65	0,44	0,60	0,40	0,54
Кельменецький район	0,43	0,38	0,33	0,20	0,34
Кіцманський район	0,51	0,52	0,54	0,30	0,48
Новоселицький район	0,33	0,32	0,52	0,30	0,37
Путильський район	0,55	0,50	0,17	0,90	0,51
Сокирянський район	0,38	0,40	0,35	0,40	0,38
Сторожинецький р-н.	0,74	0,53	0,43	0,60	0,58
Хотинський район	0,37	0,65	0,43	0,40	0,46
м. Чернівці	0,44	0,81	0,60	0,24	0,53
Чернівецька область	0,48	0,54	0,43	0,46	0,48

Отриманий загальний результат є інтегральною величиною атрактивності рекреаційно-туристичних ресурсів в окремому адміністративному районі та в області зокрема (див. табл. 6.1).

Для визначення якісних параметрів атрактивності РТР необхідна класифікаційна градація, яка вже була застосована для оцінки окремих видів ресурсів.

За якісними параметрами лише рекреаційно-туристичні ресурси Вижницького району мають статус високоатрактивної території з показником атрактивності 0,62, насамперед завдяки високій атрактивності природних РТР і високому показнику екологічної стабільності.

Середньоатрактивні РТР у семи адміністративно-територіальних одиницях. Найатрактивніші з них – у Сторожинецькому районі (0,58), де також найвищий рівень атрактивності природних РТР. За рахунок високих показників атрактивності саме природної складової до цієї групи потрапили Заставнівський, Кіцманський та Путильський райони, а останній ще й за рахунок найкращого стану екологічної ситуації. Глибоцький, Хотинський райони – завдяки високому рівню атрактивності ІКРТР, а м. Чернівці – внаслідок їх унікальності.

Решта чотири райони мають малоатрактивні РТР, хоча структура атрактивності у всіх різна. Так, у Герцаївському районі переважає історико-культурна складова, в Кельменецькому – природна, в Новоселицькому – соціально-економічні умови, а в Сокирянському районі розподіл привабливості РТР приблизно однаковий.

Загалом рівень атрактивності РТР в області як покомпонентно, так і загалом середньоатрактивний і становить 0,48. Але це не означає, що даний показник є константою, його можна поліпшити. А це можна зробити через якісне і кількісне підвищення всіх складових даного ресурсу. Наприклад, у природних РТР підвищення атрактивності займе найбільше часу, але це можна зробити через:

- збільшення площ лісових насаджень;
- збільшення площі природно-заповідного фонду;
- збільшення площі водного дзеркала ставків;

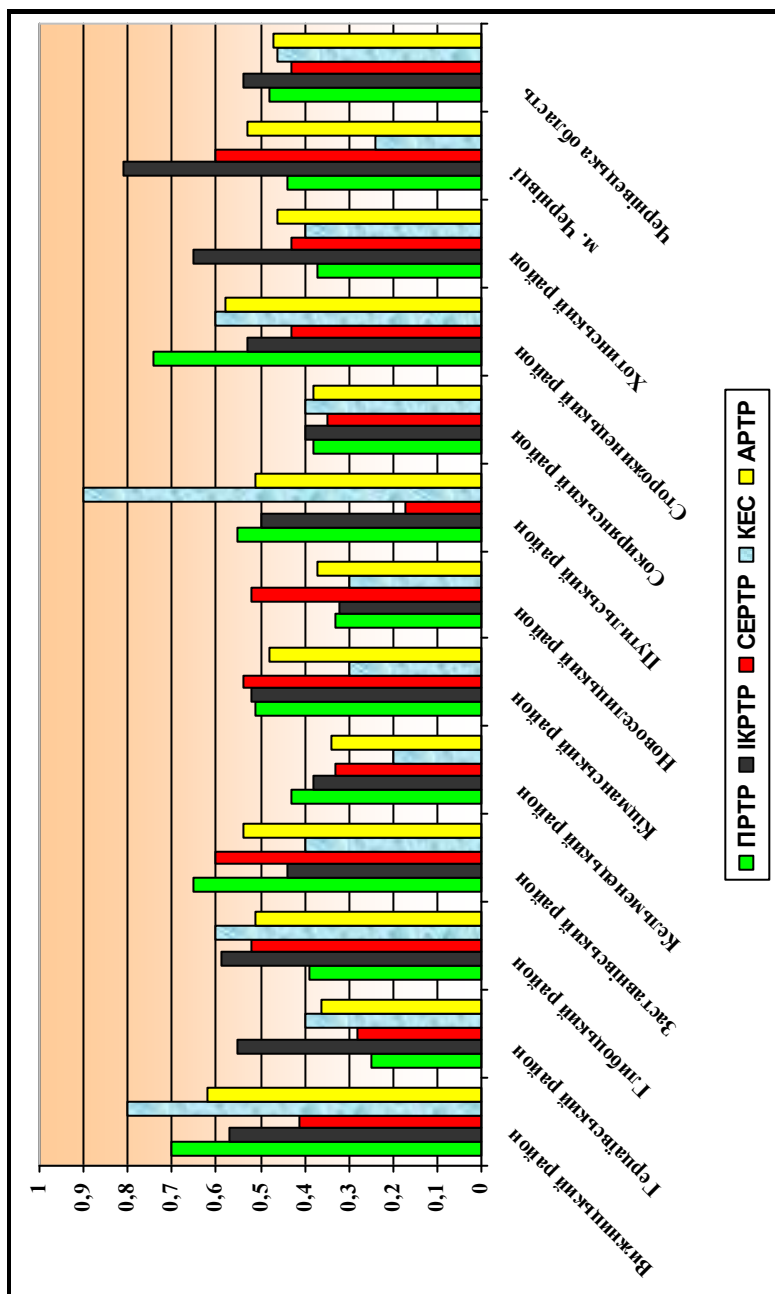

Рис. 6.1. Рівень attractiveness рекреаційно-туристичних ресурсів Чернівецької області

- виявлення та сертифікацію джерел лікувальних мінеральних вод;
- виявлення нових печер, придатних для рекреаційно-туристичної діяльності.

Рівень атрактивності історико-культурних РТР можна підвищити лише двома способами:

- по-перше, поліпшивши матеріально-технічні умови функціонування наявних об'єктів історико-культурної спадщини;
- по-друге, що менш імовірно, очікувати нових значних історико-культурних відкриттів (напр., археологічних).

Загальний рівень соціально-економічних РТР, їх суспільна корисність залежать від відповідного стану матеріально-технічної бази та інфраструктури. Їх розвиток впливає перш за все на ступінь доступності до об'єктів природного та історико-культурного попиту, а також на задоволення поточних потреб туристів і місцевого населення. **Поліпшення стану соціально-економічних РТР базується на будівництві нових готелів, туристичних комплексів, шляхів сполучення та супутньої інфраструктури. Це найшвидший шлях підвищення рекреаційно-туристичної атрактивності території.**

Що стосується структури атрактивності РТР території, то її розподіл здійснюється відповідно до величини коефіцієнтів рівня атрактивності окремих компонентів РТР, а також корегується факторами цінності (привабливості), які розроблені G.E. Swerisson [262] і нами подаються у вигляді вагових коефіцієнтів (див. табл. 6.2). Отримавши поділ атрактивності РТР, визначимо домінуючі компоненти за такими критеріями:

- природні – домінуючим, якщо їх частка перевищує 40 % (+/- 0,5 %);
- історико-культурні – домінуючим, якщо їх частка перевищує 33,3 % (+/- 0,5 %);
- соціально-економічні – домінуючим, якщо їх частка перевищує 33,3 % (+/- 1 %).

Унаслідок такого розподілу атрактивності РТР визначилися території з чистою (переважаючою) та змішаною домінантою. Зокрема, останні мають найрізноманітніші конфігурації (див. рис. 6.2).

Таблиця 6.2

Структура атрактивності РТР Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Питома вага атрактивності РТР, %		
	Природні	Історико-культурні	Соціально-економічні
Вижницький район	48,3	28,5	23,2
Герцаївський район	28,4	45,4	26,2
Глибоцький район	31,3	34,4	34,3
Заставнівський район	44,5	21,8	33,7
Кельменецький район	44,0	28,2	27,8
Кіцманський район	38,3	28,4	33,3
Новоселицький район	33,4	23,4	43,2
Путильський район	52,2	34,5	13,3
Сокирянський район	39,7	30,3	30,0
Сторожинецький р-н.	50,0	26,0	24,0
Хотинський район	30,9	39,5	29,6
м. Чернівці	29,0	38,6	32,4
Чернівецька область	39,2	32,0	28,8

Примітка. “**жирним виділено**” – домінуючі компоненти РТР.

Структурні особливості розподілу рекреаційно-туристичних ресурсів та їх атрактивність мають важливе значення для визначення спеціалізації рекреаційно-туристичної діяльності на певній території, як для її організаторів, так і для споживачів РТР. Величина домінуючого компонента покаже переваги та можливість задоволення власних споживчих потреб у певному виді ресурсів. Наш погляд, як для інвесторів рекреаційно-туристичної діяльності, так і для споживачів, відповідно до можливостей перших та особливостей потреб других, пріоритетом можуть виступають лише природні та історико-культурні РТР.

Інвесторам для досягнення ефективної організації туризму та рекреації на певній території потрібно насамперед орієнтуватися на високий показник рівня атрактивності певного компонента РТР. Вторинним, на наш погляд, буде їхня сукупна висока атрактивність, яка дасть можливість диверсифікувати рекреаційно-туристичну діяльність, але знизить цільову спеціалізацію.

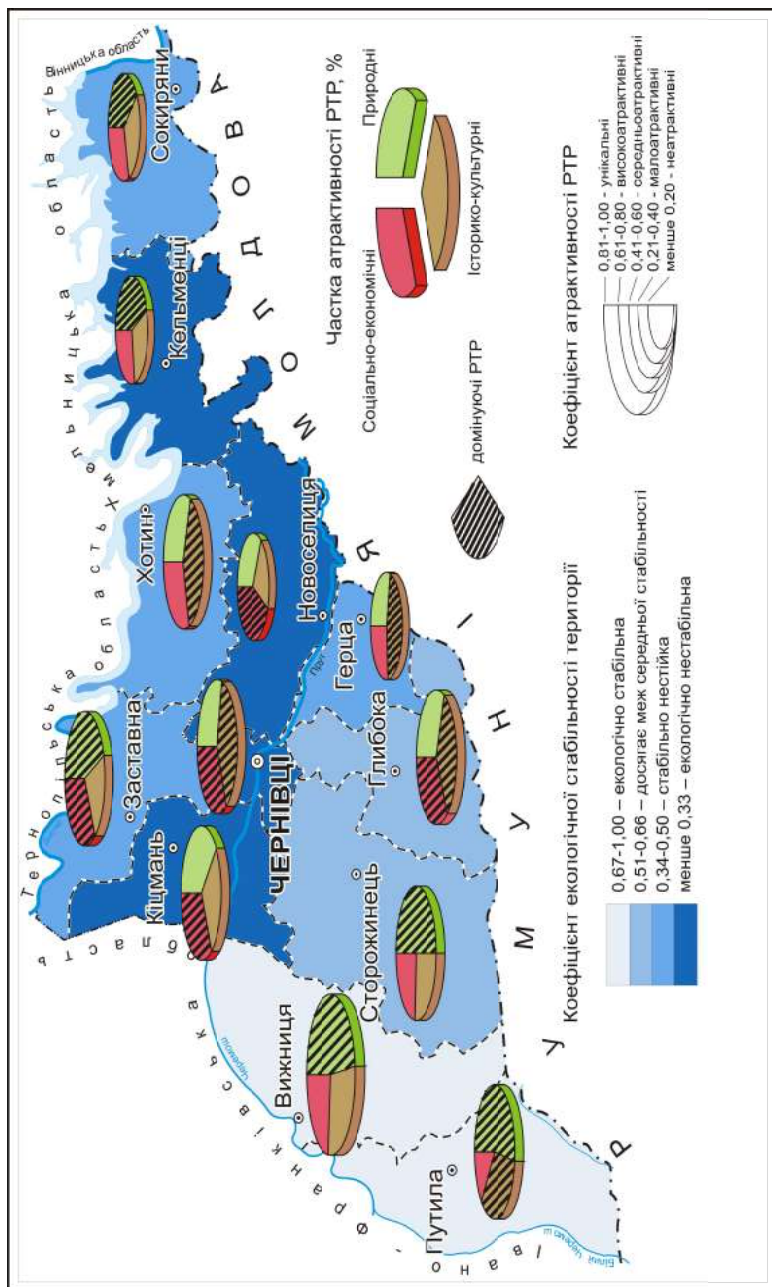

Рис. 6.2. Структура РТР Чернівецької області за ознакою атрактивності

Для споживачів РТР головним чинником привабливості ресурсів території виступає високий рівень атрактивності природних або пізнавальної цінності історико-культурних – у поєднанні з високим рівнем розвитку соціально-економічних РТР певної території. Тому для **гармонійного та ефективного розвитку рекреації та туризму на певній території важливий фактор домінування хоча б одного з компонентів (природного або історико-культурного характеру), які виконують роль атрактивних об'єктів, великою мірою завдяки своїй неповторності, унікальності, у зв'язку з чим можливість пошуку нових обмежена або недоцільна.**

§ 6.2. Атрактивний потенціал розбудови закладів розміщення та громадського харчування в межах природної місткості

Інвестиційні перспективи розвитку туристичної галузі базується на порівняльному аналізі атрактивного потенціалу розбудови закладів матеріально-технічної бази та супутньої інфраструктури в допустимих межах природної місткості.

Одним із найбільш конструктивних загальнонаукових методів дослідження атрактивного потенціалу розбудови МТБ і супутньої інфраструктури є системно-структурний аналіз. Він відображає процеси розбудови даних об'єктів у ринкових умовах та в допустимих межах природної місткості територій. На думку В.П. Руденка, даний вид аналізу дає змогу проникнути в глибини “структурності” суспільно-територіальних комплексів та визначити їх просторовий характер [192].

Такі науковці, як В.В. Покишевський, В.Б. Нефьодова, С.Ю. Смірнова, пропонують оцінювати рекреаційно-туристичну територію як:

- ємність природних РТР (млн. людино-годин/рік);
- ємність історико-культурних РТР (млн. людино-днів/рік);
- туристичне навантаження на природні комплекси (людей/км²) [55].

Але зазначені показники відображають лише природні можливості території і не враховують матеріально-інфраструктурне забезпечення.

Вважаємо, що головною функцією рекреаційно-туристичної діяльності є надання споживачу комплексу якісних послуг, насамперед на базі використання природних рекреаційно-туристичних ресурсів у межах відповідної матеріально-технічної бази рекреації та туризму даної території. Проте потрібно зазначити, що не завжди на рекреаційно-туристичній території розміщуються відповідні заклади, де надаються платні послуги. Однак, якщо рекреаційно-туристичним закладом вважати спеціально облаштовану територію для активного і пасивного видів відпочинку, то вважаємо, що вона частково може вважатися рекреаційно-туристичною. Переконані, що найкращим методом структурно-порівняльного аналізу атрактивного потенціалу розбудови закладів матеріально-технічної бази й інфраструктури є порівняння існуючої місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства з допустимими межами природної місткості територій.

Головне завдання аналізу – визначення потенціалу (або надлишку) місць у закладах розміщення та ресторанного господарства території у відповідний сезонний період для потреб рекреаційно-туристичної галузі.

Тоді потенціал розбудови місць у закладах розміщення, в допустимих межах природної рекреаційної місткості території можна записати у вигляді формули

$$H_{ij} = \frac{V_{ij} - (h_{ij} \times T_{ij})}{T_{ij}} D, \quad (6.2)$$

де H_{ij} – додатковий потенціал місць у закладах розміщення в i -му районі j -го сезону; V_{ij} – технологічна рекреаційна місткість в i -му районі j -го сезону; h_{ij} – одноденна місткість у закладах розміщення в i -му районі j -го сезону; T_{ij} – тривалість рекреаційного j -го сезону в i -му районі; D – допустима частка використання технологічної рекреаційної місткості.

Використаємо дану методику на прикладі Чернівецької області. Варто зазначити, що для зимового сезону ми не враховували (що є очевидним) місця в дитячих оздоровчих таборах як обсяг технічної місткості у закладах розміщення (див. табл. 5.7).

Значення допустимої частки використання природної рекреаційної місткості, на думку багатьох дослідників [37; 95; 108; 109; 110; 162; 224], встановлене на сьогодні в межах 40% розмір даної величини детально обґрунтований (див. підрозділ 3.2). Тоді в нашому випадку допустима частка теж складатиме 0,4. Важливість урахування даного показника визначаємо лише по відношенню до потенційної місткості, яка буде використана для екологічно збалансованої розбудови закладів розміщення різного типу.

Провівши комплекс розрахунків, ми отримали зведені результати, які відображені в таблиці (див. табл. 6.3), а також у територіально-просторовому відношенні – на рис. 6.3. Одержані результати потенціалу розбудови місткості в закладах розміщення можна вважати опосередкованими абсолютними величинами, які вказують лише приблизну величину розбудови даних об'єктів та порівняльні перспективи різних територій для розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

У загальному ж територія Чернівецької області для розвитку та забезпечення потреб рекреацій та туризму має потенціал у додатковій місткості закладів розміщення як у літній, так і в зимовий сезони.

Додатковий потенціал в умовах збереження частки використання природної місткості для літнього сезону складає 6370 місць, а для зимового – 2775, що становить 55% і 36% відповідно від нинішніх можливостей матеріально-технічної бази регіону. Отже, можемо вважати, що оптимальна одноденна кількість місць у закладах розміщення за умови дотримання норм використання природних можливостей має складати для літнього сезону 17874 місця, а для зимового – 10453.

Проте варто зазначити, що в територіальному відношенні існують деякі відмінності. Так, найбільший потенціал місць у

Таблиця 6.3

Допустимі природно-екологічні межі потенціалу розбудови місткості в закладах розміщення для рекреаційно-туристичної сфери на території Чернівецької області станом на 1 січня 2008 року

Адміністративні території	Тривалість рекреаційного сезону, днів		Рекреаційна місткість, тис. осіб		Заклади розміщення					
	літо	зима	літо	зима	одноденна місткість, місць		сезонна місткість, тис. осіб		додатковий потенціал, місць ²	
					літо	зима ¹	літо	зима	літо	зима
Вижницький район	112	132	591,4	396,8	1893	1088	212,0	143,6	1355	768
Герцаївський район	125	102	22,3	7,2	-	-	-	-	72	28
Глибочківський район	125	102	177,5	51,7	1134	684	141,8	69,8	115	-71
Заставнівський район	125	102	327,9	97,5	1300	775	162,5	79,1	520	64
Кельменецький район	125	102	245,0	52,1	30	30	3,8	3,1	772	192
Кіцманський район	125	102	123,0	36,5	361	361	45,1	36,8	250	-1
Новоселицький район	125	102	86,0	27,9	996	636	124,5	64,9	-123	-145
Путилівський район	107	144	437,2	419,2	315	315	33,7	45,4	1508	1038
Сокрянський район	125	102	436,8	92,9	674	354	84,3	36,1	1128	223
Сторожинський район	118	125	652,3	393,4	2748	1382	324,3	172,6	1112	707
Хотинський район	125	102	217,0	87,8	223	223	27,9	22,7	605	255
м. Чернівці	125	102	70,8	19,8	1830	1830	228,6	186,7	-505	-556
Чернівецька область	123	105	3373,8	1534,5	11504	7678	1415,0	806,2	6370	2775

Примітки:

¹ За винятком місць у дитячих оздоровчих таборах.

² Знак "мінус" – надлишковий потенціал.

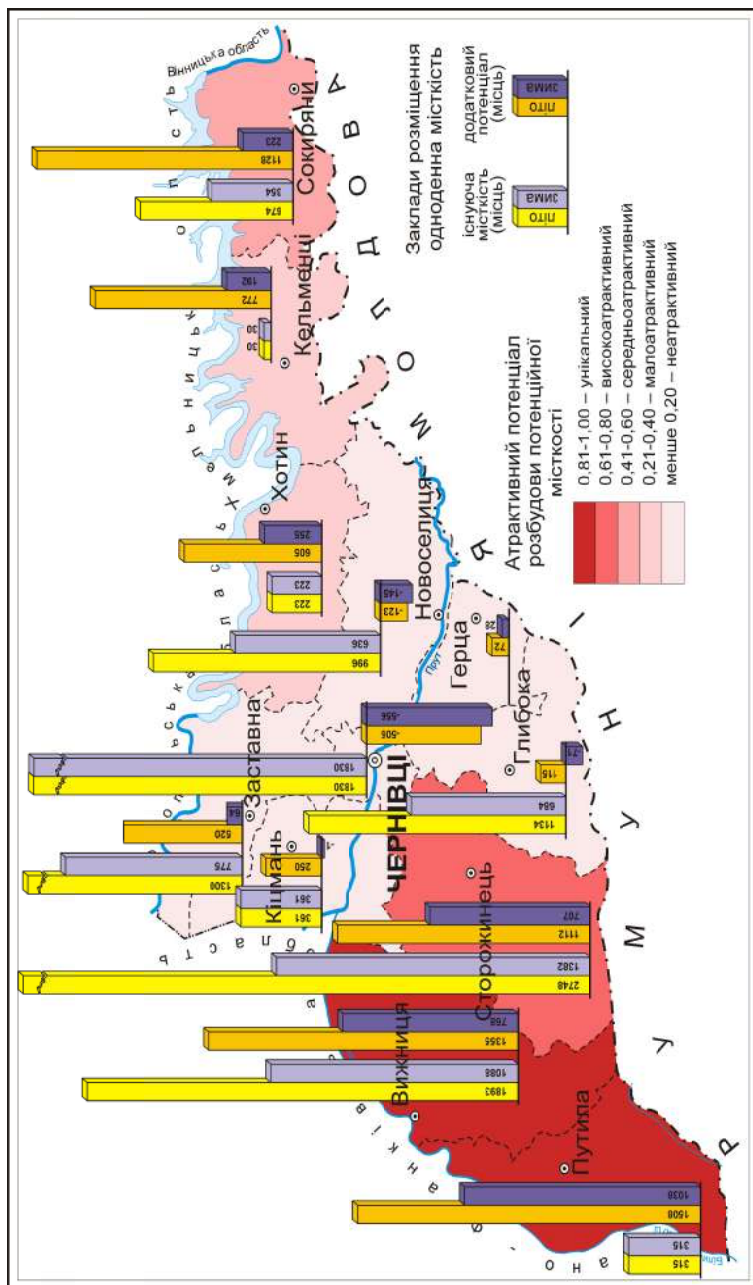

Рис. 6.3. Атрактивний потенціал розбудови потенційної місткості в закладах розміщення

закладах розміщення спостерігається в літній період, а саме в Путильському (1508), Вижницькому (1355), Сокирянському (1128) та Сторожинецькому (1112) районах. Хоча додатковий потенціал мають майже всі райони, крім Новоселицького та м. Чернівці, де є його надлишок. Значний потенціал місткості в закладах розміщення в зимовий період у гірських та передгірних районах, сумарно він складає понад 2,5 тис. місць. Надлишковий потенціал у той самий період мають Глибоцький, Кіцманський, Новоселицький райони та м. Чернівці, причому в обласному центрі таких місць найбільше.

За аналогією проведемо детальний аналіз та визначимо потенціал місць на об'єктах ресторанного господарства для потреб рекреаційно-туристичної галузі, у допустимих межах природної рекреаційної місткості території, який можна записати у вигляді формули

$$G_{ij} = \frac{V_{ij} - (g_i \times T_{ij})}{T_{ij}} D, \quad (6.3)$$

де G_{ij} – додатковий потенціал місць у закладах ресторанного господарства в i -му районі j -го сезону; V_{ij} – технологічна рекреаційна місткість в i -му районі j -го сезону; g_i – одноденна місткість у закладах ресторанного господарства в i -му районі; T_{ij} – тривалість рекреаційного j -го сезону в i -му районі; D – допустима частка використання технологічної рекреаційної місткості.

Виконавши ряд розрахунків, отримані результати зведемо до таблиці (див. табл. 6.4). У результаті проведеного дослідження виявили, що між потенціалами місткості в закладах розміщення й ресторанного господарства існують значні відмінності. А саме: Чернівецька область має додатковий потенціал місткості в закладах ресторанного господарства лише в літній сезон – 967 місць, а в зимовий сезон існує значний надлишок – 4161 місце, що становить 3,9 % і -16,6 % відповідно від реальних можливостей нинішньої стану ресторанного господарства.

Проте вже в межах даного показника існують кардинальні відмінності потенціалу місць об'єктів ресторанного господарства в територіальному відношенні (див. рис. 6.4). Найбільший потенціал місткості об'єктів ресторанного

Таблиця 6.4

Допустимі природно-екологічні межі потенціалу розбудови місткості у закладах ресторанного господарства для рекреаційно-туристичної сфери на території Чернівецької області станом на 1 січня 2008 року

Адміністративні території	Тривалість рекреаційного сезону, днів		Рекреаційна місткість, тис. осіб		однорідна місткість, місць	Заклад ресторанного господарства			
	літо	зима	літо	зима		сезонна місткість, тис. осіб		додатковий потенціал, тис. місць ¹	
						літо	зима		
Вижницький район	112	132	591,4	396,8	414	46,4	54,4	1946	1038
Герцаївський район	125	102	22,3	7,2	236	29,5	24,1	-23	-66
Глибоцький район	125	102	177,5	51,7	656	82,0	67,0	306	-60
Заставнівський район	125	102	327,9	97,5	1999	249,9	203,9	250	-355
Кельменецький район	125	102	245,0	52,1	1204	150,5	122,8	302	-277
Кіцманський район	125	102	123,0	36,5	1899	237,4	193,7	-366	-616
Новоселицький район	125	102	86,0	27,9	1040	130,0	106,0	-141	-306
Путильський район	107	144	437,2	419,2	272	29,1	36,2	1526	1064
Сокирянський район	125	102	436,8	92,9	626	78,3	63,9	1147	114
Сторожинецький район	118	125	652,3	393,4	995	117,4	124,4	1813	861
Хотинський район	125	102	217,0	87,8	1308	163,5	133,4	171	-179
м. Чернівці	125	102	70,8	19,8	14189	1773,6	1447,3	-5448,0	-5598
Чернівецька область	123	105	3373,8	1534,5	25013	3076,6	2626,7	967	-4161

Примітка. ¹ Знак "мінус" – надлишковий потенціал.

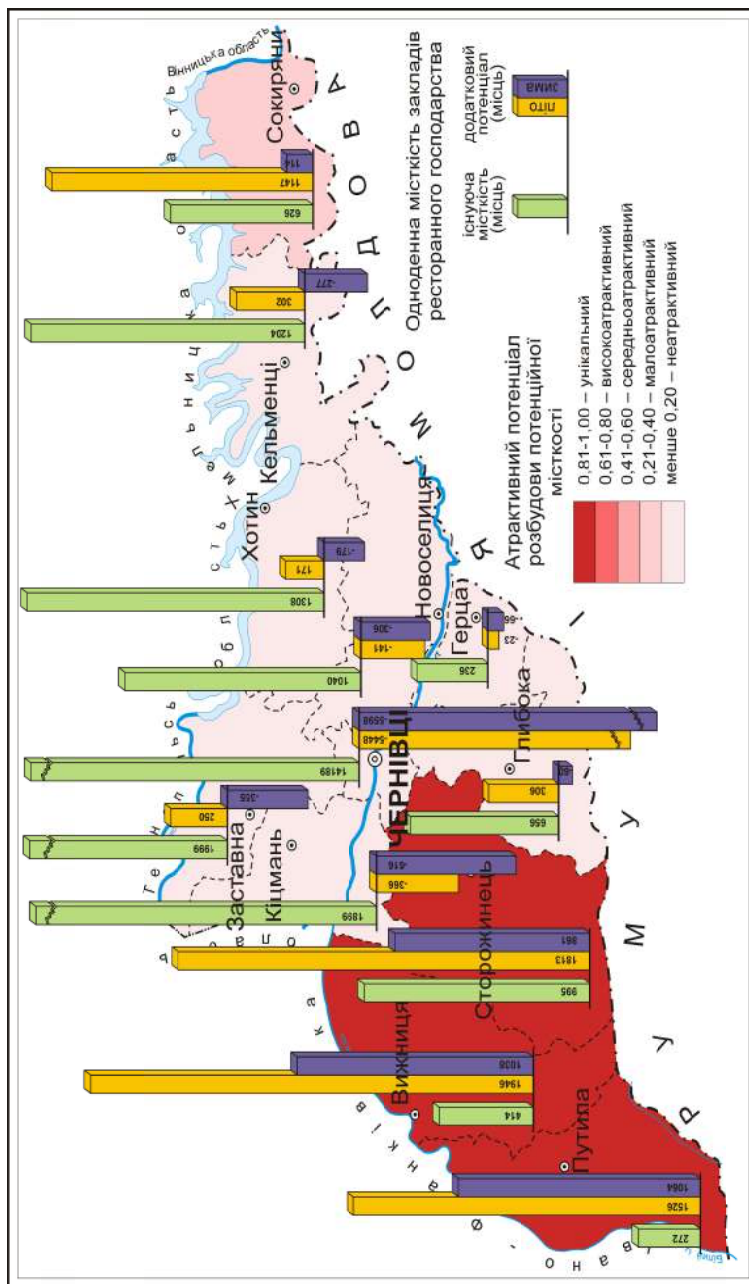

Рис. 6.4. Атрактивний потенціал розбудови потенційної місткості об'єктів ресторанного господарства

господарства в літній період мають Вижницький (1946), Сторожинецький (1813), Путильський (1526) та Сокирянський (1147) райони, ці ж самі райони, але в дещо іншій послідовності мають і найбільший потенціал у даний сезон і в закладах розміщення. Значно менший потенціал виявлено у Глибоцькому, Заставнівському, Кельменецькому та Хотинському районах. А надлишкова кількість місць у літній період зафіксована в Герцаївському, Кіцманському, Новоселицькому районах та м. Чернівці, де цей показник складає майже 5,5 тис. місць.

Що стосується зимового сезону, то найбільший потенціал об'єктів ресторанного господарства мають все ті ж гірські та передгірні райони, сумарно їх потенційна місткість складає 3000 місць. Надлишковий потенціал мають решта районів, у т.ч. і м. Чернівці, де таких місць більше 5000, за винятком Сокирянського району, де наявний незначний потенціал у розмірі більше 100 місць.

Отже, найбільший потенціал місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства, незважаючи на сезони відмінності, має місце в гірських і передгірних районах, а також у районах Дністровського водосховища, а надлишок спостерігається в Новоселицькому районі та м. Чернівці.

У подальшому визначимо атрактивність потенціалу розбудови місткості в закладах розміщення та об'єктів ресторанного господарства в межах природної місткості регіону виключно для потреб рекреаційно-туристичного господарства, застосувавши метод вагових коефіцієнтів, який можна записати у вигляді формул

$$Kh_{ij} = \frac{H_{ij}}{H_j^{\max}}, \quad (6.4)$$

$$Kg_{ij} = \frac{G_{ij}}{G_j^{\max}}, \quad (6.5)$$

де Kh_{ij} – потенційний рівень атрактивності розбудови місткості в закладах розміщення в i -му районі j -го сезону; H_{ij} – фактичний показник потенційної місткості в закладах розміщення в i -му районі j -го сезону; $H_j^{\max}$ – максимальне значення потенційної

місткості в закладах розміщення j -го сезону; Kg_{ij} – потенційний рівень атрактивності розбудови місткості в закладах ресторанного господарства в i -му районі j -го сезону; G_{ij} – фактичний показник потенційної місткості в закладах ресторанного господарства в i -му районі j -го сезону; G_{ij}^{max} – максимальне значення потенційної місткості в закладах ресторанного господарства j -го сезону.

Отримані результати обчислень рівнів атрактивності розбудови місткості в закладах розміщення й ресторанного господарства відобразимо в таблиці (див. табл. 6.5).

Для комплексного розвитку рекреаційно-туристичної галузі доцільно додатково визначити середні (сумарнорічні) рівні атрактивності розбудови місткості та розрахувати загальний рівень потенційної розбудови місць у закладах розміщення і ресторанного господарства за формулою

$$Khg_i = \frac{Kh_i + Kg_i}{n_{ki}}, \quad (6.6)$$

де Khg_i – атрактивний рівень розбудови потенційної місткості в закладах розміщення й ресторанного господарства i -го району; Kh_i – середній рівень атрактивності розбудови потенційної місткості в закладах розміщення i -го району; Kg_i – середній рівень атрактивності розбудови потенційної місткості в закладах ресторанного господарства i -го району; n_{ki} – кількість k -х компонентів в i -му районі.

Звичайно, отримані результати потребують градації. Застосуємо розподіл, який використовували для визначення атрактивності рекреаційно-туристичних ресурсів. Дане ранжування рівнів демонструє загальний потенційний рівень атрактивності розбудови місткості в закладах розміщення й ресторанного господарства на певній території. Дана оцінка дає можливість оцінити привабливість потенційної розбудови як для конкретного сезону, так і в комплексі. Але аналіз отриманих результатів слід обов'язково здійснювати з урахуванням кожного компонента окремо.

Таблиця 6.5

Рівень атрактивності розбудови місткості в закладах
розміщення і ресторанного господарства
на території Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Заклади розміщення			Заклади ресторанного господарства			Загальний рівень потенційної розбудови місткості
	літо	зима	середн. рівень	літо	зима	середн. рівень	
Вижницький район	0,90	0,74	0,82	1,0	0,98	0,99	0,91
Герцаївський район	0,05	0,03	0,04	0,0	0,0	0,0	0,02
Глибоцький район	0,08	0,0	0,04	0,16	0,0	0,08	0,06
Заставнівський район	0,34	0,06	0,20	0,13	0,0	0,07	0,14
Кельменецький район	0,51	0,18	0,34	0,16	0,0	0,08	0,21
Кіцманський район	0,17	0,0	0,09	0,0	0,0	0,0	0,05
Новоселицький район	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Путильський район	1,0	1,0	1,0	0,78	1,0	0,89	0,95
Сокирянський район	0,75	0,21	0,48	0,59	0,11	0,35	0,42
Сторожинецький р-н.	0,74	0,68	0,71	0,93	0,81	0,87	0,79
Хотинський район	0,40	0,25	0,33	0,09	0,0	0,05	0,19
м. Чернівці	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Чернівецька область	-	-	0,34	-	-	0,28	0,31

За результатами розподілу на території Чернівецької області виявлено, що лише Вижницький та Путильський райони мають унікальні можливості розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства в межах природної місткості території, незважаючи на сезонні зміни. Сторожинецький район має такі можливості лише в ресторанному господарстві та дещо нижчі в закладах розміщення. Варто відзначити, що високоатрактивні можливості розбудови місткості в закладах розміщення в літній період має також Сокирянський район, а Кельменецький у цьому відношенні є середньоатрактивним. Дещо нижчий рівень атрактивності в цей же період мають Заставнівський та Хотинський райони (див. рис. 6.3).

Окрім унікальних перспектив розбудови місткості на об'єктах ресторанного господарства в гірських і передгірних районах, середній рівень атрактивності в даному потенціалі має

лише Сокирянський район (див. рис. 6.4). Всі інші мають досить мізерний потенціал, який не є атрактивним, а Новоселицький район і м. Чернівці не мають навіть і його.

Слід зауважити, що показники потенціалу атрактивності розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства є орієнтиром для ринкового потенціалу. В майбутньому допустимо, щоб ринковий потенціал, який базується на економічній вигоді та зростаючих потребах суспільства у розбудові даної місткості, перевищив межу природної рекреаційної місткості, встановлену на рівні 40 %. **Але якщо величина ринкового потенціалу перевищить можливості природної місткості, то граничне навантаження може зашкодити екологічній ситуації, що в свою чергу знизить атрактивність природних рекреаційно-туристичних ресурсів, які є основою рекреаційно-туристичної галузі.**

§ 6.3. Особливості поширення цінових пропозицій земель рекреаційно-туристичного призначення

Один із напрямів дослідження рекреаційно-туристичного потенціалу та розвиненої відповідної соціально-економічної галузі вартісна оцінка туристсько-рекреаційних земель. Опосередкованими оціночними інструментами дослідження галузі є просторовий розподіл кількості прибуттів чи цінова флуктуація вартості земель, спричинена виключно попитом на інфраструктуру або на комплексні туристсько-рекреаційні утворення. Інвестиційна привабливість туристських територій визначається наявністю стійких туристських ресурсів, які мають ринкову ціну. Тоді витрати на створення капіталомісткої інфраструктури туризму будуть виправданими, а рентабельність туристського продукту конкурентоспроможною.

Атрактивність ціни на землю диверсифікується з врахуванням фактору сезонного використання території у рекреаційно-туристичних цілях. Комплексний підхід до цього питання існує, проте у даній галузі необхідно використовувати

пріоритетний підхід, який насамперед продиктований природними умовами.

У 2000 році почалося спорудження туристичного гірськолижного комплексу європейського зразка „Буковель”, що перевернуло життя і змінило побут місцевих жителів. За період 2001–2007 рр. у його розвиток вкладено близько 150 млн. доларів, що дало серйозний поштовх розвитку гірськолижного спорту в Україні й туризму на Прикарпатті.

Інвестори запланували відвести під територію курорту 600 га, 70 % площі для облаштування лижних трас та спорудження канатних доріг, решту площі – під будівництво готелів, комерційних закладів та інженерних комунікацій.

У селі Поляниця вартість землі збільшилася з 2000 р. по 2005 р. (спорудження та введення в дію ГК „Буковель”) в кілька десятків разів і сягала до 2500\$ за 0,01 га. Пояснюється динаміка зростання цін дуже просто – розвитком гірських курортів. Великою мірою ціновий ажіотаж стимулюють перекупники, які складають майже 20 % покупців карпатської нерухомості. Вони викупляють усю вільну землю, а тоді пропонують її інвесторам, що будують туристичні комплекси за ціною, в 1,5 - 2 рази вищою від первинної.

Таблиця 6.6

Часовий розподіл вартості землі рекреаційно-туристичного призначення с. Поляниця (тис. \$ за 0,01 га)

	Роки					
	2000	2002	2005	2007	2008	2009
Вартість	0,05	0,10	2,50	12,5	22,5	15,0

Зрозумівши всю масштабність проекту „Буковель”, місцеві жителі, які жили досить скромно, раптово розбагатіли. До 2007 року 0,01 га землі коштував уже від 10000 до 15000 \$. Та попит на землю з кожним роком зростає, а вільного місця чимраз менше. У 2008 і на початку 2009 року вартість землі дорівнювала 20000 – 25000 \$ за 0,01 га.

Проте динаміка цін змінилася, відбулося значне зниження вартості землі, у зв’язку з фінансово-економічною кризою, 0,01 га становить (середньозважено за всією площею пункту, з врахуванням специфіки рельєфу ділянки) 15000 доларів.

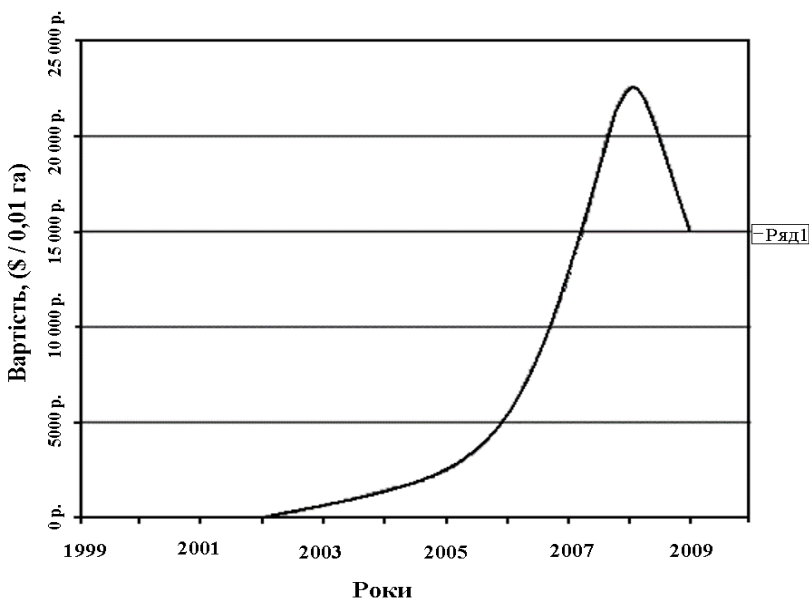

Рис. 6.5. Часовий розподіл вартості землі у рекреаційно-туристичному вузлі

Епіцентром високих цін є, звичайно, „Буковель” і прилегла до нього територія с. Поляниця. Приблизно однаково віддалені від досліджуваного курорту с. Яблучниця і с. Татарів, тут 0,01 га продають за 4000 - 5000\$. У с. Микуличин, ціна 3000 - 4000 доларів за 0,01 га. На території Яремчанської міської ради вартість 0,01га землі за 5000 - 7000 доларів.

Таблиця 6.7
Вартість земельних ділянок у регіоні ГК „Буковель”

Назва населеного пункту (відстань від ГК „Буковель”, км)	Вартість землі (в \$ за 0,01 га)
ГК „Буковель”, с. Поляниця	13000 – 18000
Яблучниця (12)	3500 – 5000
Татарів (15)	3500 – 5000
Микуличин (20)	3000 – 4000
Яремче (30)	5000 – 7000

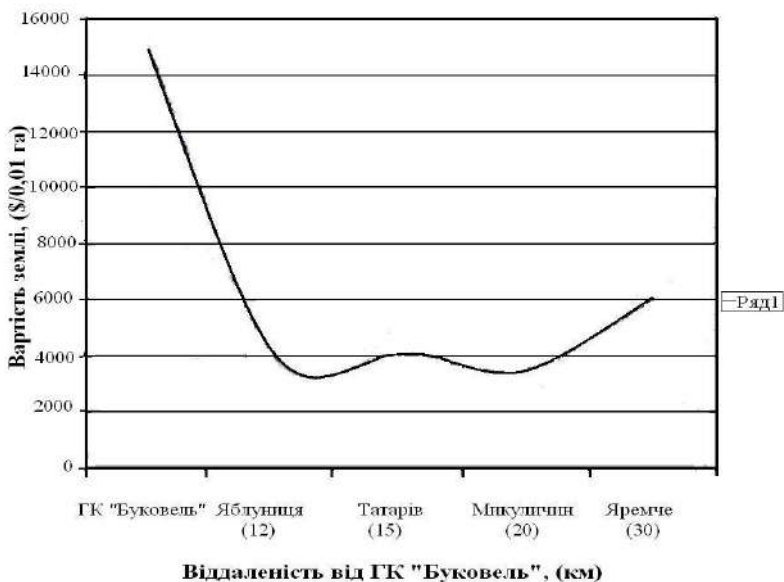

Рис. 6.6. Розподіл вартості землі
у рекреаційно-туристичному вузлі

З огляду на невинне зростання популярності й моди на зимові види спорту, а також беручи до уваги виняткові особливості розгляданої території (наявні унікальні природні ресурси і значне освоєння), розвиток гірськолижного туризму в Карпатському регіоні надзвичайно атрактивний, перспективний та економічно доцільний.

Вартість та попит на землю в Карпатському регіоні має чіткий акцент на розвиток зимових атракцій. Процес формування цін на землі з пріоритетом літнього відпочинку має свої особливості, відмінності та схожі ознаки.

У рекреаційно-туристичній практиці узбережжям належить досить важлива роль. Поєднання повітряних і сонячних ванн із купаннями та знаходженням на пляжі (таласотерапія або таласопрофілактика) сприяє тренуванню нервово-гуморальних, серцево-судинних та інших механізмів

терморегуляції, нормалізує обмін речовин і дихання, стимулюючи процеси життєдіяльності організму [237].

Значні перспективи приватного рекреаційно-туристичного бізнесу формують інтенсивний розвиток інфраструктури та МТБ, що простежується в останні роки в районі Дністровського водосховища. На фоні цих видозмін різко збільшується специфічна конкуренція в пропозиції і попиті атрактивних рекреаційно-туристичних ділянок приакваторної землі.

Значний потенціал природно-географічних рекреаційно-туристських ресурсів досліджуваної території зобумовлений наявністю великого Дністровського водосховища, яке є одним з основних системоутворюючих рекреаційно-туристичних об'єктів даного регіону. Тут проходить межа між Чернівецькою, Вінницькою, Хмельницькою та Тернопільською областями. Серед великих водосховищ України Дністровське має протяжність берегової лінії 536 км, в тому числі по лівому березі – 346 км, по правому – 190 км [27].

З часу створення водосховища воно та прилегла до нього територія стали рекреаційною зоною. Спочатку для мешканців найближчих населених пунктів, а потім і більш віддалених. Зараз відбувається інтенсивне рекреаційно-туристичне освоєння акваторії та узбережжя.

Літній рекреації на узбережжі Дністровського водосховища притаманна підвищена кліматична комфортність. Сприятливі погоди мають місце з березня по жовтень. Найбільша кількість днів з такою погодою спостерігається з травня по серпень. Упродовж цього періоду переважають комфортні й жаркі субкомфортні типи погоди [237]. В середньому сприятливий період складає 146 днів, що становить 40 % від загальної кількості днів у році.

Більш прагматичними оцінками потенційної якості рекреаційного середовища є вартісна оцінка територій рекреаційно-туристичного призначення або кількість прибуттів. Спроби підрахунків кількості рекреантів у приакваторіальних територіях Дністровського водосховища, на жаль, ще не мають статистичної значущості та дозволу на узагальнення.

Проте поширення цінових пропозицій на ділянках земель рекреаційного призначення (див. табл. 6.8) дозволяє зробити деякі обережні узагальнення.

Таблиця 6.8

Пропозиція ціни на землі Придністровського узбережжя, ар

№	Місце знаходження	Ціна (\$)	Віддаль до врізу вдсх. Міра комфортності
1	2	3	4
	Кам'янець-Подільський район		
1	с. Устя (1)	5000\$	100 м. комфортний
2	(2)	4500\$	150 м. комфортний
3	с. Стара Ушиця (1)	3500\$	2000 м. комфортний
4	(2)	4500\$	100 м. комфортний
5	с. Велика Слобідка	1400\$	80 м. комфортний
6	с. Бакота*	4000\$	100 м. комфортний
	Новоушицький район		
7	с. Рудківці (1)	3000\$	120 м. комфортний
8	(2)	6000\$	100 м. комфортний
9	с. Хребтіївка	1000\$	800 м. дискомфорт
10	с. Пижівка	1700\$	450 м. комфортний
11	с. Куражин (1)	1000\$	2000 м. комфортний
12	(2)**	8500\$	50 м. комфортний
13	с. Новохребтіївка	1000\$	120 м. комфортний
	Кельменецький район		
14	с. Макарівка***	6500\$	100 м. комфортний
15	с. Бернове	1000\$	350 м. комфортний
16	с. Вороновиця	2500\$	200 м. комфортний
	Сокирянський район		
17	с. Непоротово	2300\$	140 м. комфортний
18	Новодністровськ (1)	7000\$	130 м. комфортний
	(2)	8800\$	250 м. комфортний
	(3)	10000\$	200 м. комфортний
	Хотинський район		
19	с. Гордівці	120\$	700 м. комфортний
20	с. Анадоли	1000\$	400 м. комфортний

Примітка:

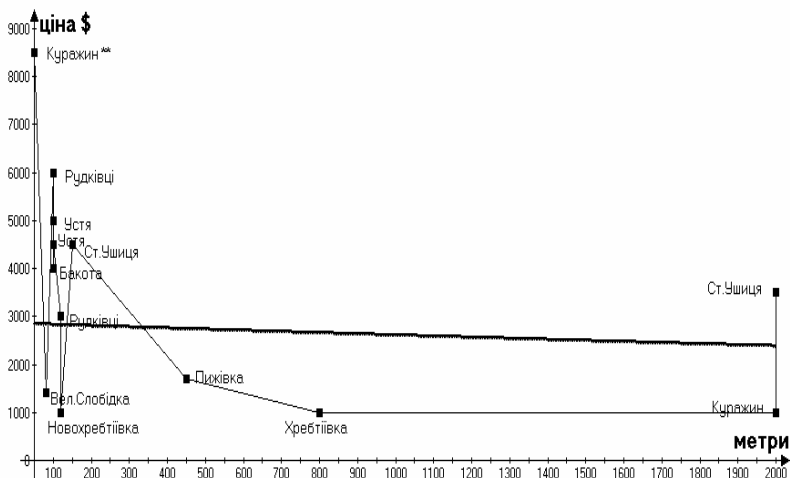
* – власний піщаний пляж;

** – приватна власність;

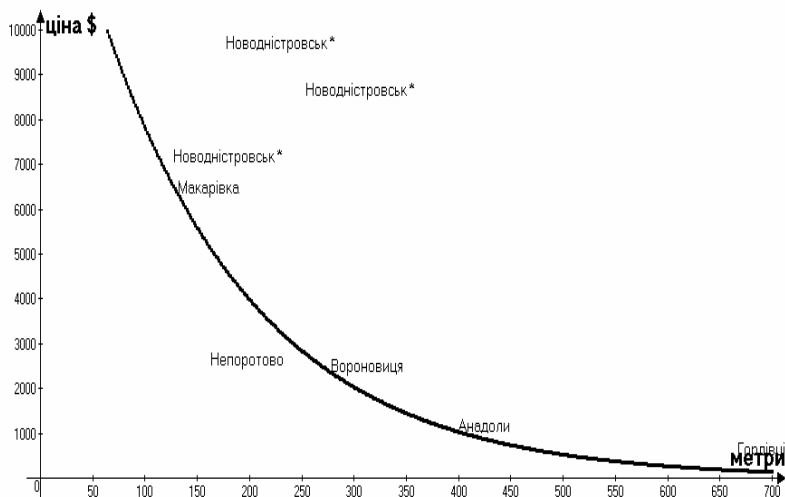
*** – сформований рекреаційний мікроцентр.

Існують певні провідні ознаки розподілу вартості на землі рекреаційно-туристичного призначення, а саме наближеність до

узбережжя. В безпосередній близькості до берега цінова пропозиція вища.

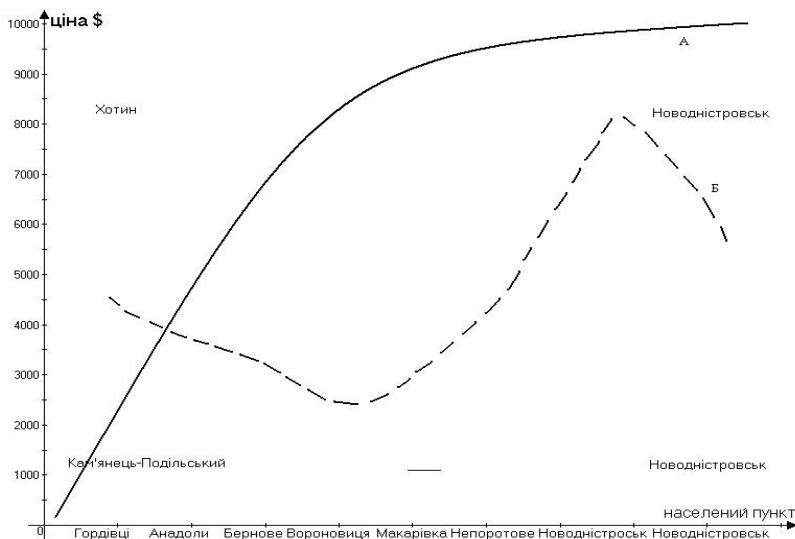
1)

2)

Рис. 6.7. Зміни цінової пропозиції на землю до врізу води (Північний (1) та Південний (2) береги)

У запропонованій вибірці наявні статистичні шуми відхилень від певного тренду, що пов'язані з законодавчим статусом земель. Насамперед немає закону про продаж землі. Проте існують кілька декларативних прихованих колізій функціонування ринку землі. Це приватизація, спадок, оренда, переведення земель цільового статусу в землі несільськогосподарського призначення. Цінові пропозиції узагальнено на кінець 2010 року. Ще однією характерною особливістю ринку земель рекреаційного призначення є те, що їх інвестиційна привабливість залишається високою без додаткових інфраструктурних вкладень. По-друге, помітне зростання ціни із заходу на схід до дамби водосховища, що, очевидно, пов'язано з кількома причинами: наближеністю до українських потужних адміністративно-промислових центрів; збільшенням акваторії та наявністю м. Новодністровська, яке поступово перепрофілюється з промислового у курортно-промислове місто.

А – Північний берег Дністровського водосховища

Б – Південний берег Дністровського водосховища

Рис. 6.8. Зростання ціни на землю на схід від Новодністровська

По-третє, присутні інші суттєві відхилення від вищезазначених ознак. Це мінімальні прояви комфортної транспортної складової, пейзажні переваги ділянок, наявність піщаних пляжів (не намулові).

Процес засвоєння рекреаційно-туристичних атрактивних Придністровських територій відбувається досить інтенсивно. Його просторова неоднорідність позначена специфічними величинами атрактивності природних та соціально-економічних комплексів окремих територій. **Співвідношення між пропозицією та попитом на ринку землі має декілька суттєвих ознак: віддаленість від акваторії (урізу води), зростання вартості з заходу на схід, вплив правового статусу ділянок на цінові величини.**

§ 6.4. Вартість землі в контексті економіко-природничої атрактивності території

Одними з визначних та основоположних елементів будь-якого виду економічної діяльності є питання просторового розміщення та вартості землі. Однак вважаємо, що неможливо визначити рівень рекреаційно-туристичної атрактивності території, залишаючись поза ринком землі, оскільки таке абстрагування значною мірою сповільнює економічні перетворення в галузі, негативно впливає на інвестиційний клімат і унеможлиблює її конкурентоспроможність на ринку рекреаційно-туристичних послуг.

На думку Л.М. Черчик [224], рекреаційно-туристичні ресурси тісно пов'язані із землею, а отже, мають властивість до підвищення вартості. Вони також мають інвестиційну привабливість і можуть розглядатися як об'єкт інвестування, а саме як нерухомість, яка приносить прибуток.

Більшість ресурсів розглядаються крізь призму територіально-просторового використання, а особливо рекреаційно-туристичні, які на спільній земельній площі мають альтернативні форми використання в інших галузях економіки. Найчастіше – це взаємовиключна діяльність, набагато рідше –

взаємодоповнююча. Тому виникають і суперечності щодо їх використання. Перевагу має фактор економічної вигоди та вартості земельної ділянки для певної господарської діяльності. Вважаємо, що вартість землі є невід'ємним компонентом при оцінці рекреаційно-туристичної атрактивності території.

Ринок земель Чернівецької області тісно інтегрований у національну систему ринкових земельних відносин. Послідовно створюються умови для розвитку і функціонування ринку земель із метою розв'язання економічних, соціальних, демографічних та інших потреб. Ринкові земельні відносини в Україні розвиваються, керуючись створеною законодавчою базою, основою якої є Конституція України та Земельний кодекс [214].

Під терміном “земельний ринок” розуміється система організаційно-правових і економічних відносин, що виникають у процесі перерозподілу земель та прав на них між суб'єктами цього ринку [68]. Правомірно виділяється, залежно від характеру здійснюваних операцій, ринок купівлі-продажу та ринок оренди землі [219]. Очевидні переваги приватної власності на землю для суб'єктів земельного ринку. Місцеві ради отримують одноразовий дохід від продажу землі. Власники придбаних земельних ділянок мають право володіти, користуватись і розпоряджатись земельними ділянками відповідно до цивільно-правових угод [73].

На практиці ринок земель має функціонувати в розрізі двох сегментів – ринок земель сільськогосподарського призначення та ринок земель несільськогосподарського призначення. На ринок сільськогосподарських земель в Україні накладено мораторій, а ринок земель несільськогосподарського призначення діє вже сьогодні [219]. Як результат, упродовж 1999 - 2007 років в області підготовлено до продажу 1822, а органами місцевого самоврядування продано 1810 земельних ділянок несільськогосподарського призначення площею 510,8 га. Загальна вартість проданих земельних ділянок склала 113,7 млн. грн. (див. додаток Ж, табл. Ж.1). Проте в динаміці 95 % обсягів продажу припадає на період з 2004 по 2007 і 82 % площ земельних ділянок за цей же період (див. рис. 6.9, 6.10). Стрімке

зростання на ринку відбулося лише в останні роки, що дало змогу забезпечити надходження коштів до бюджетів усіх рівнів на суму 94,21 млн. грн., у тому числі до державного бюджету – 9,4 млн. грн. [214].

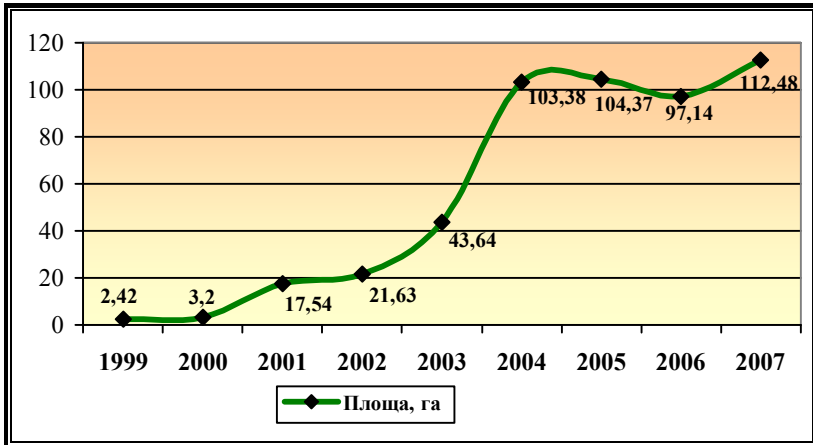

Рис. 6.9. Динаміка площ реалізованих земельних ділянок у Чернівецькій області

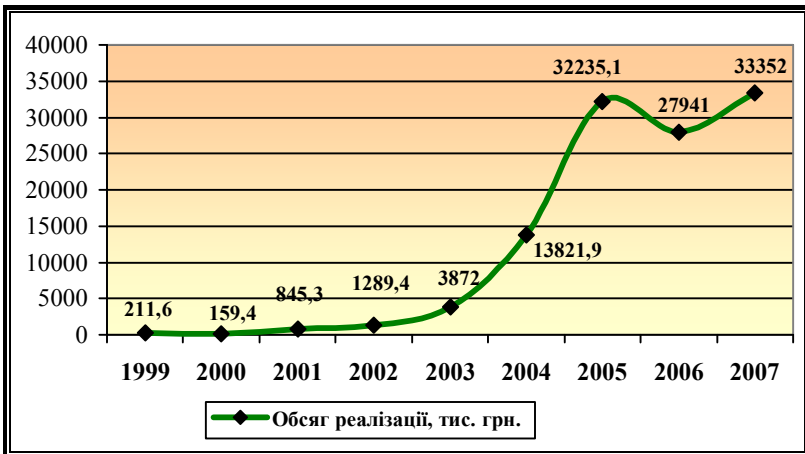

Рис. 6.10. Динаміка обсягів продажу земельних ділянок у Чернівецькій області

Детально аналізуючи продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення в Чернівецькій області, зокрема й у м. Чернівці, спостерігаємо динаміку до зростання вартості землі. У 2005 році земля подорожчала майже на 130% порівняно з попереднім роком, і це поки що було найстрімкіше зростання вартості землі за останнє десятиліття в області.

Процес зростання вартості земельних ділянок залежить від багатьох факторів. Зокрема, від фізичної якості землі, місця розміщення земельної ділянки, наявності транспортних мереж, екологічної безпеки, від попиту і пропозиції. Середня вартість гектара земельних ділянок, проданих упродовж 2007 року, становить 296,5 тис. грн., що підтвердило тенденцію до коливання цін на землю за останні три роки в межах 300 тис. грн. за гектар і визначило стабілізаційний рівень ринкової вартості землі. Вартість землі в період 2005 - 2007 рр. порівняно з періодом 2000 - 2002 рр. зросла в шість разів.

У територіальному відношенні вартість земельних ділянок несільськогосподарського призначення контрастно відрізняється. Так, найдорожчими є земельні ділянки в обласному центрі та суміжні землі адміністративних районів, які мають спільні межі з м. Чернівці. Проте варто зауважити, що ці землі найчастіше використовуються для житлового та торгово-промислового господарювання.

Динаміка зміни вартості землі в територіально-просторовому відношенні неоднакова. Це насамперед пов'язано з придбанням окремих невеликих, але дуже привабливих ділянок за значні кошти, що певною мірою спотворює загальні тенденції. Такі випадки характерні для Сокирянського району в 2005 р., Кельменецького, Сторожинецького районів та м. Чернівці – в 2007 році (див. рис. 6.11), хоча поодинокі коливання в умовах ринку і присутні по роках, що є неминучим.

Варто зазначити, що в районах, де знаходяться найбільші рекреаційні площі (див. рис. 3.1, табл. 3.3), вартість земель за період 2003 - 2007 рр. коливається в межах 50 - 150 тис. грн. за гектар, що вказує на безсумнівні переваги даних районів для перспектив організації рекреаційно-туристичної діяльності.

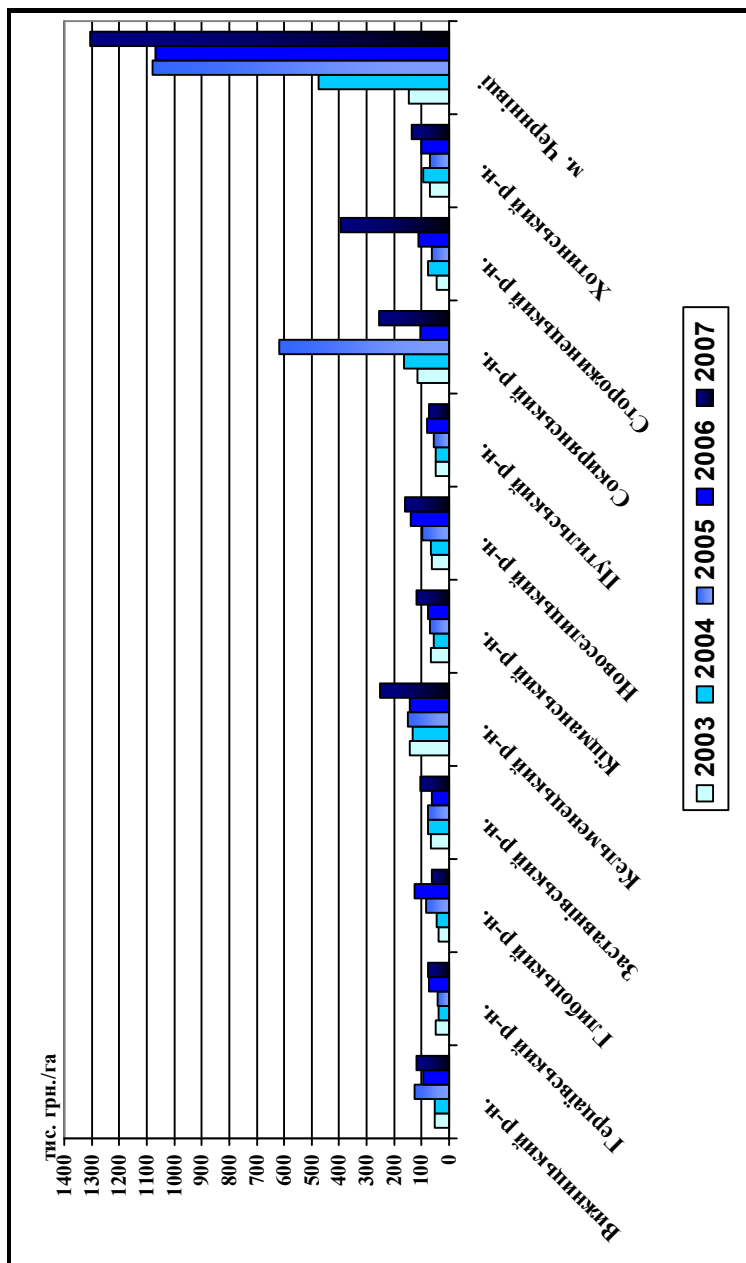

Рис. 6.11. Динаміка ринкової вартості землі несільськогосподарського призначення, реалізованої на земельних аукціонах, у розрізі районів Чернівецької області

На сьогодні в Чернівецькій області, на думку І. Хапіцького [219], існує значна зацікавленість у залученні інвестицій у галузь. З цією метою необхідно запровадити прозорий порядок надання земельних ділянок у власність на умовах аукціонів. Починаючи з 2004 року вони запрацювали в Чернівецькій області й одразу дали позитивний результат, в умовах якого зросли обсяги продажів і ціна землі (див. рис. 6.10, 6.12). **Практика продажу земельних ділянок показує, що ціна проданих на земельних торгах ділянок збільшується від її початкової (стартової) ціни в кілька разів. Формування ціни на конкурентних засадах аукціонів збільшує іноземну інвестиційну атрактивність земель рекреаційно-туристичного призначення, що в свою чергу призводить до капіталізації інфраструктури галузі.**

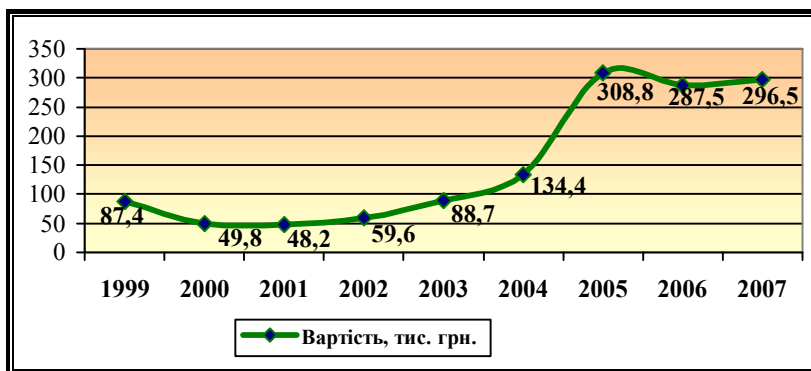

Рис. 6.12. Динаміка ринкової вартості одного гектара землі по території Чернівецькій області

На сучасному етапі земельних відносин слід послідовно формувати цивілізований ринок земель, який передбачає запровадження прозорого механізму надання земельних ділянок державної та комунальної власності у приватну власність і користування ними. Незважаючи на те, що ринкові відносини на земельному ринку – це комплексні багатогранні взаємозв'язки, проте основним мірилом даного ринку є саме вартість землі, як основний критерій.

§ 6.5. Економіко-природнича атрактивність території

Економіко-природнича атрактивність території для потреб та перспектив розвитку рекреаційно-туристичною галузі передбачає узагальнений аналіз групи різноманітних показників, як природничих, так і економіко-природничих. Використання даних показників у сфері ринкового рекреаційно-туристичного природокористування доцільне й неминуче. Базовими критеріями для оцінки економіко-природничої атрактивності території запропоновано такі:

- рекреаційна площа території, га;
- природна рекреаційна місткість, тис. осіб;
- потенціал розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства в межах природної рекреаційної місткості території, місць;
- ринкова вартість земель несільськогосподарського призначення в період з 2005 - 2007, тис. грн. /га.

Для визначення економіко-природничої атрактивності території використаємо принципи розробленої методики, яку вже частково застосовували в дослідженні оцінки атрактивності соціально-економічних рекреаційно-туристичних ресурсів.

В даній же ситуації розрахуємо показник економіко-природничої атрактивності території в комплексі, а також у залежності від сезону. Спочатку необхідно визначити рівень розвитку окремих компонентів на певній території. Потім доцільно перейти до відносних величин (коефіцієнтів) для визначення рівнів атрактивності у випадку з показниками рекреаційної площі, природної рекреаційної місткості та вартості землі, а рівні атрактивності розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства розраховані (див. табл. 6.5) як сезонні, так і загальні. Для інших показників рівні атрактивності обчислимо методом вагових коефіцієнтів, що визначаються за формулами

$$k_{ij} = \frac{p_{ij}}{P_i}, \quad (6,7)$$

$$k_{ij} = \frac{P_i}{P_{ij}}, \quad (6.8)$$

де k_{ij} – рівень атрактивності i -го компонента в j -му районі; p_{ij} – фактичний показник i -го компонента в j -му районі; P_i – еталонний показник i -го компонента, що береться за максимальне значення.

Зауважимо, що рівень вартості землі розраховуємо за формулою (6.8), оскільки тут мінімальне значення вартості земельної ділянки виступає еталоном привабливої ціни. Отримані результати рівнів атрактивності зведемо до таблиці (див. табл. 6.9) та розрахуємо узагальнену величину економіко-природничої атрактивності територій – “коефіцієнт економіко-природничої атрактивності територій” Kt . Розрахунок цього коефіцієнта відбувається шляхом сумарного середнього зіставлення рівнів атрактивності: рекреаційних площ; ринкової вартості землі; сумарної сезонної природної рекреаційної місткості; загального рівня потенційної розбудови місткості в закладах розміщення і ресторанного господарства. За аналогією визначимо й сезонні показники (Kts_j – літній, Ktw_j – зимовий) економіко-природничої атрактивності території та врахуємо сезони відмінності для рівня природної рекреаційної місткості території, а також розгорнуто й деталізовано в сезонному розумінні застосуємо рівні потенційної розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства по одинці.

Підсумковий результат розрахунку зведемо до таблиці (див. табл. 6.9), показник економіко-природничої атрактивності території легко можна зіставляти з іншими оціночними показниками як рекреаційно-туристичних ресурсів, так і рівня атрактивності окремих його компонентів, що в подальшому складатиме загальну оцінку рекреаційно-туристичним перспективам території.

Аналізуючи суть отриманого показника економіко-природничої атрактивності території, зазначимо, що він акумулює в собі основні економічні характеристики території, які визначають її перспективу та привабливість для рекреаційно-туристичної діяльності в межах природного середовища.

Таблиця 6.9

Економіко-природнича атрактивність Чернівецької області

№ п/п	Адміністративні одиниці	Рекреаційна площа, га	Ринкова вартість земель несільськогос- подарського призначення в період з 2005 - 2007, тис. грн./га	Природна рекреаційна місткість, тис. осіб			Потенціал розбудови місткості в закладах			
				літо	зима	сумарна сезонна	розміщення, місць		ресторанного господарства, місць	
							літо	зима		
										літо
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	Вижницький район	24089,0	113,1	591,4	396,8	988,2	1355	768	1946	1038
2	Герцаївський район	1198,1	64,3	22,3	7,2	29,5	72	28	-23	-66
3	Глибоцький район	9058,0	90,4	177,5	51,7	229,2	115	-71	306	-60
4	Заставнівський район	17077,4	81,6	327,9	97,5	425,4	520	64	250	-355
5	Кельменецький район	8627,9	180,9	245,0	52,1	297,1	772	192	302	-277
6	Кіцманський район	6402,3	89,2	123,0	36,5	159,5	250	-1	-366	-616
7	Новоселицький район	4627,3	131,7	86,0	27,9	113,9	-123	-145	-141	-306
8	Путильський район	16690,6	70,8	437,2	419,2	856,4	1508	1038	1526	1064
9	Сокирянський район	15382,5	325,4	436,8	92,9	529,7	1128	223	1147	114
10	Сторожинецький р-н.	25217,9	189,9	652,3	393,4	1045,7	1112	707	1813	861
11	Хотинський район	8676,5	101,9	217,0	87,8	304,8	605	255	171	-179
12	м. Чернівці	3472,4	1151,4	70,8	19,8	90,6	-505	-556	-5448,0	-5598
	Чернівецька область	140520,0	297,6	3373,8	1534,5	4908,3	6370	2775	967	-4161

РІВНІ АТРАКТИВНОСТІ ЕКОНОМІКО-ПРИРОДНИЧИХ ПОКАЗНИКІВ															
№ п/п	Рівень рекреаційної площі	Рівень ринкової вартості земель несільськогос- подарського подарського призначення в період з 2005 - 2007	Рівень природної рекреаційної місткості				Рівень потенціалу розбудови місткості в закладах				Загальний рівень потенційної розбудови місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства	Коефіцієнт економіко- природничої атрактивності території			
			Рівень природної рекреаційної місткості		розміщення ресторанного господарства		розбудови місткості в закладах		ресторанного господарства			літо K_{ts}	зима K_{tw}	Загал. K_t	
			літо	зима	сумарна сезонна	літо	зима	літо	зима	літо					зима
1	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24		
1	0,96	0,57	0,91	0,95	0,95	0,90	0,74	1,0	0,98	0,91	0,87	0,84	0,85		
2	0,05	1,0	0,03	0,02	0,03	0,05	0,03	0,0	0,0	0,02	0,23	0,22	0,28		
3	0,36	0,71	0,27	0,12	0,22	0,08	0,0	0,16	0,0	0,06	0,32	0,24	0,33		
4	0,68	0,79	0,50	0,23	0,41	0,34	0,06	0,13	0,0	0,14	0,49	0,35	0,51		
5	0,34	0,36	0,38	0,12	0,28	0,51	0,18	0,16	0,0	0,21	0,35	0,20	0,30		
6	0,25	0,72	0,19	0,09	0,15	0,17	0,0	0,0	0,0	0,05	0,27	0,21	0,29		
7	0,18	0,49	0,20	0,07	0,11	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,17	0,15	0,20		
8	0,66	0,91	0,67	1,0	0,82	1,0	1,0	0,78	1,0	0,95	0,80	0,91	0,84		
9	0,61	0,20	0,67	0,22	0,51	0,75	0,21	0,59	0,11	0,42	0,56	0,27	0,44		
10	1,0	0,34	1,0	0,94	1,0	0,74	0,68	0,93	0,81	0,79	0,80	0,75	0,78		
11	0,34	0,63	0,33	0,21	0,29	0,40	0,25	0,09	0,0	0,19	0,36	0,29	0,36		
12	0,14	0,06	0,11	0,05	0,09	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,06	0,05	0,07		
	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,31	-	-	-	0,44	

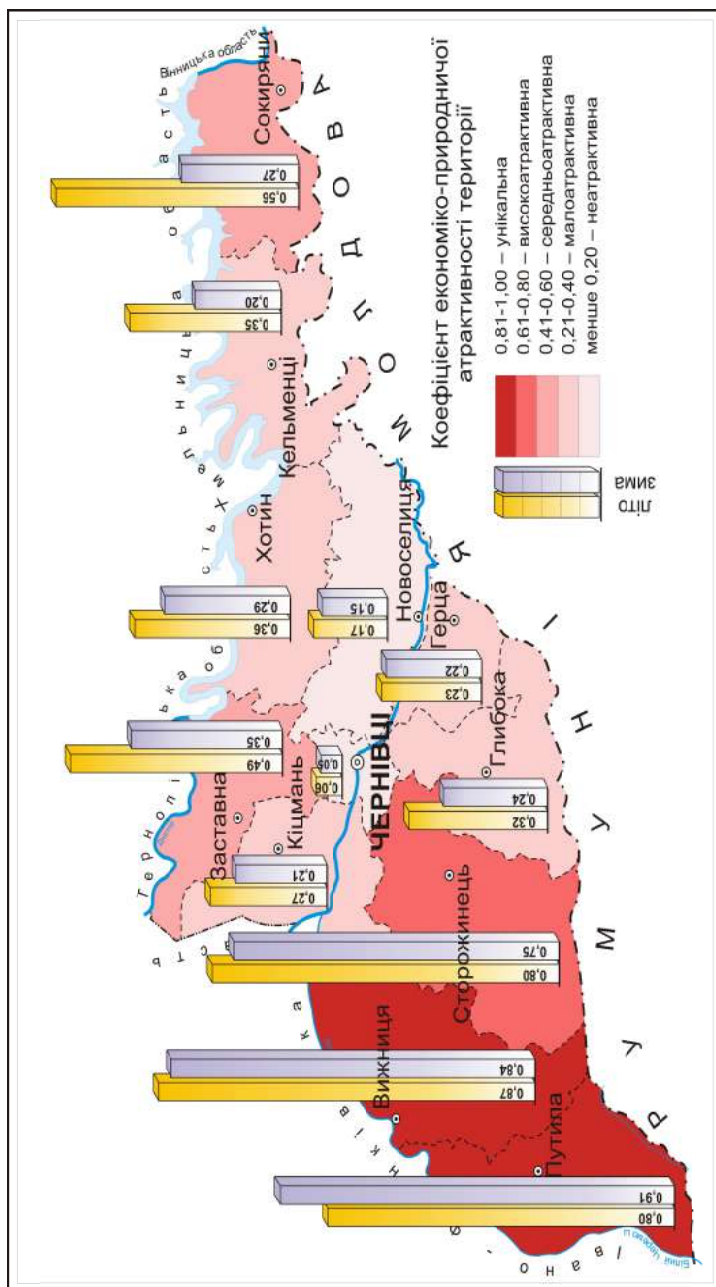

Рис. 6.13. Економіко-природнича атрактивність території Чернівецької області

За даною характеристикою унікальні можливості для перспектив розвитку рекреаційно-туристичного бізнесу мають Вишницький та Путильський райони (див. рис. 6.13), оскільки тут розташовані значні рекреаційні площі, які мають велику місткість, та існує найбільший потенціал розбудови місткості матеріально-технічної бази, чому сприяє й помірна вартість землі несільськогосподарського призначення.

Зауважимо, що Сторожинецький район має дещо нижчу економіко-природничу атрактивність, насамперед за рахунок вищої ціни на землю, проте очевидно його перевагою є граничність з обласним центром, що гарантує кращу доступність до рекреаційно-туристичних територій, в тому числі за рахунок зручного транспортного та комунікаційного сполучення.

Середнім рівнем економіко-природничої атрактивності територій вирізняються Заставнівський та Сокирянський райони, їх рівень привабливості зумовлений значними рекреаційними площами, високою природною місткістю і потенціалом розбудови закладів розміщення й ресторанного господарства саме в літній період. Різниця між ними та районами з унікальними і високоатрактивними можливостями в тому, що це райони тільки з літньою атрактивністю, тобто “сезоні території”, які мають обмежені можливості диверсифікації рекреаційно-туристичних послуг.

Найменшу атрактивність з економічної точки зору мають, звичайно, густозаселені та розорені території (Герцаївський, Глибоцький, Кіцманський, Кельменецький, Новоселицький, Хотинський райони та м. Чернівці), де значно менші рекреаційні площі та можливості потенційної розбудови; місткості в закладах розміщення та ресторанного господарства – в межах природної місткості. Як показує практика, в них і вартість землі вища.

Економіко-природнича атрактивність територій виступає узагальнюючим показником для можливостей та перспектив економічної доцільності з урахуванням меж розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

§ 6.6. Просторовий аналіз основних складових рекреаційно-туристичної атрактивності території

Головним результатом дослідження атрактивності та перспектив розвитку рекреаційно-туристичної галузі на певній території є узагальнена оцінка територіальної рекреаційно-туристичної атрактивності, яка визначається сумарним середнім зіставленням двох взаємодоповнюючих і одночасно незалежних складових, таких як атрактивність рекреаційно-туристичних ресурсів території та економіко-природнича атрактивність території, що дасть показник територіальної рекреаційно-туристичної атрактивності (коефіцієнт K_{art}). Отримані результати зведемо до таблиці (див. табл. 10).

Таблиця 6.10

Територіальна рекреаційно-туристична атрактивність Чернівецької області

Адміністративні одиниці	Коефіцієнт атрактивності РТР, K_A	Коефіцієнт економіко-природничої атрактивності території, K_t			Коефіцієнт територіальної рекреаційно- туристичної атрактивності, K_{art}
		літо	зима	загальний	
Вижницький район	0,62	0,87	0,84	0,85	0,74
Герцаївський район	0,36	0,23	0,22	0,28	0,32
Глибоцький район	0,51	0,32	0,24	0,33	0,42
Заставнівський район	0,54	0,49	0,35	0,51	0,53
Кельменецький район	0,34	0,35	0,20	0,30	0,32
Кіцманський район	0,48	0,27	0,21	0,29	0,39
Новоселицький район	0,37	0,17	0,15	0,20	0,29
Путильський район	0,51	0,80	0,91	0,84	0,68
Сокирянський район	0,38	0,56	0,27	0,44	0,41
Сторожинецький р-н.	0,58	0,80	0,75	0,78	0,68
Хотинський район	0,46	0,36	0,29	0,36	0,41
м. Чернівці	0,53	0,06	0,05	0,07	0,30
Чернівецька область	0,47	-	-	0,44	0,46

Акцент у дослідженні зроблено на визначенні атрактивності територій та їх використанні саме для рекреаційно-туристичних потреб, без суміжних альтернатив, і найкраще проявляється крізь призму економіко-організаційної складової даного виду діяльності. Результати оціночного

показника та навіть його окремих складових, мають вагоме значення при виборі територій для ефективного розвитку рекреаційно-туристичної галузі.

Найбільш привабливими районами в цьому відношенні, тобто з високоатрактивним коефіцієнтом територіальної рекреаційно-туристичної привабливості, є території Вижицького (0,74), Сторожинецького (0,68) та Путильського (0,68) районів. Спільною ознакою даних територій є те, що потенціал економіко-природничої атрактивності перевищує атрактивність рекреаційно-туристичних ресурсів, а це означає, що дані території мають вигідніші економіко-організаційні переваги для розвитку рекреаційно-туристичної діяльності.

Середній рівень територіальної рекреаційно-туристичної атрактивності зафіксований у Глибоцькому, Заставнівському, Сокирянському та Хотинському районах (див. рис. 6.14). На фоні загальних тенденцій територіальної атрактивності вирізняється Сокирянський район, в якому економіко-природнича атрактивність перевищує атрактивність рекреаційно-туристичних ресурсів, що дає можливість сподіватися на поштовх розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в даному районі.

Що стосується малоатрактивних територій, то тут особливо виділяються території, які належать обласному центру. Існує велика контрастність між атрактивністю рекреаційно-туристичних ресурсів та економіко-природничою атрактивністю, що має неоднозначне тлумачення. З одного боку, проявляється безперспективність розвитку рекреаційно-туристичної діяльності, з іншого – на даній території існують певні рекреаційно-туристичні ресурси зі своїм рівнем атрактивності, а також тут проживає велика кількість споживачів даних ресурсів. На території м. Чернівці розвиток рекреаційно-туристичної діяльності, як на базі рекреаційно-туристичних ресурсів, так і в плані економіко-природничих умов використання даних ресурсів, має найкращий рівень розвитку на території області. **Але для перспектив розвитку даної галузі більше підходять неурбанізовані території на базі природних рекреаційно-туристичних ресурсів.**

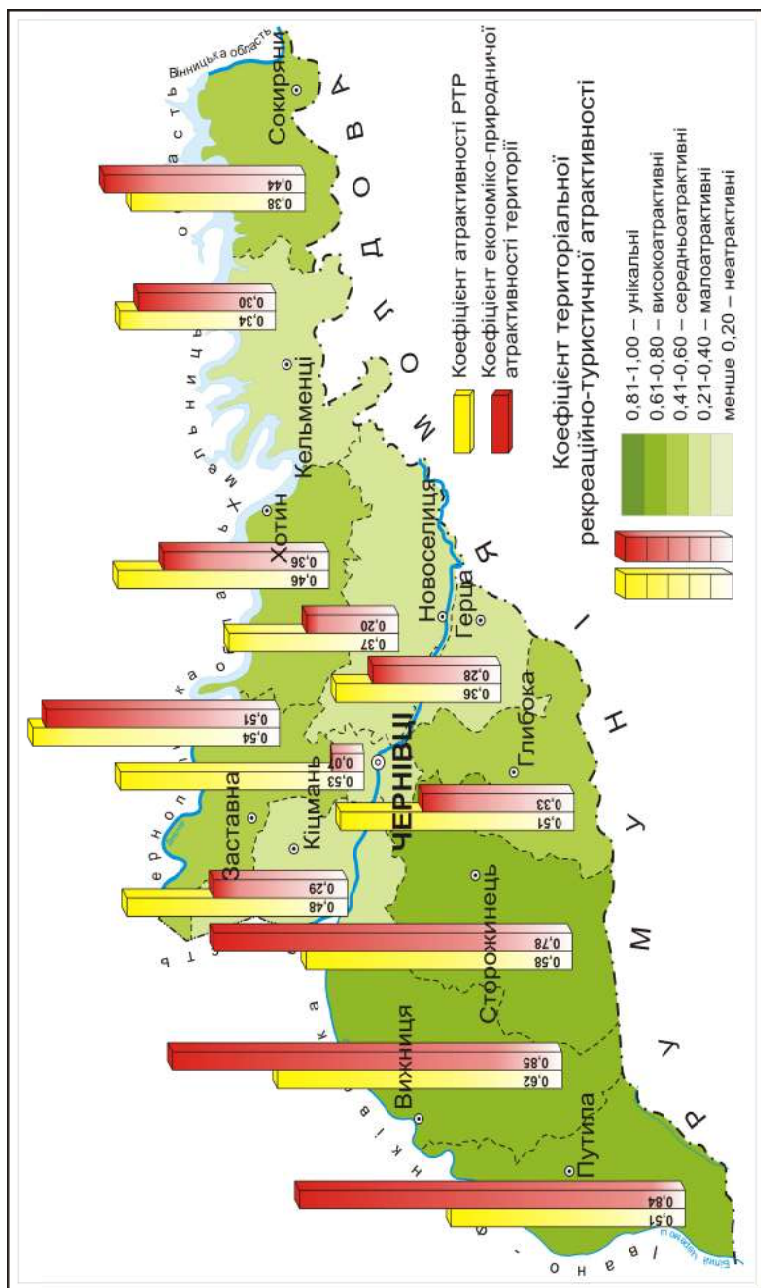

Рис. 6.14. Територіальна рекреаційно-туристична атрактивність Чернівецької області

Рекреаційно-туристичні зони (центри) області сформовані у двох самостійних векторах. Одні традиційно розвиваються на історично сформованих природних та антропогенних атракціях, а інші розбудовуються на новій соціально-економічній основі, віддаючи перевагу якійсь одній атракції [77].

Для найповнішого використання територіальної атрактивності доцільно формувати рекреаційно-туристичні зони в такому окресленні, яке б збігалось з адміністративно-територіальним поділом, це значно спростить процес організації, зробить його оперативнішим та більш дієвим. Для потреб територіального чи регіонального планування можна прийняти рекреаційно-туристичні зони такими, якими вони є, наприклад, адміністративні райони, з подальшим застосуванням до них методів оцінювання рекреаційно-туристичних ресурсів.

Функціонування на території області взаємопов'язаних функціональних рекреаційно-туристичних зон за наявності кваліфікованих місцевих трудових ресурсів, розвиненої матеріально-технічної бази та супутньої інфраструктури, відповідно до сучасних вимог, дозволить створити диверсифікований, повнопрофільний, конкурентоспроможний рекреаційно-туристичний комплекс з єдиним центром управління. Функціями його здебільшого повинні бути рекомендації для суб'єктів підприємницької діяльності щодо ведення рекреаційно-туристичного господарства, розроблені на основі наукового підходу до проблеми.

Питання та завдання для самоперевірки

- 1. Які Ви знаєте напрямки оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів?*
- 2. Які існують нові методики комплексної оцінки РТР?*
- 3. Які Ви знаєте основні методи комплексної оцінки РТР?*
- 4. В яких випадках доцільно застосовувати бальні принципи оцінок РТР?*
- 5. За якими показниками найчастіше здійснюється оцінка історико-культурних РТР?*

6. *В чому полягають основні суперечності при комплексній оцінці соціально-економічних РТР?*
7. *Що таке атрактивність РТР?*
8. *Який сучасний структурний розподіл атрактивності РТР?*
9. *Які основні фактори атрактивності РТР?*
10. *Що таке первина та вторинна атрактивність РТР?*

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агафонова Л.Г. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: Ціноутворення, конкуренція, державне регулювання : навч. посіб. / Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. – К. : Знання України, 2002. – 358 с.
2. Акименко В.В. Моделі й системи аналізу і прогнозування техногенного забруднення приграничного шару атмосфери : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора техн. наук : спец. 01.05.04 “Системний аналіз і теорія оптимальних рішень” / В.В. Акименко. – К., 2001. – 37 с.
3. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Алаев Э.Б. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
4. Александрова А.Ю. Международный туризм : учебник / Александрова А.Ю. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
5. Бабарицька В.К. Організація туризму : навч. посіб. / Бабарицька В.К., Любіцева О.О. – К. : РВЦ “Київськ. ун-т”, 1998. – Ч. 1. – 145 с.
6. Бабарицька В.К. Организация туризма : учеб-метод. пособие / Бабарицькая В.К. – К. : “Київськ. ун-т”, 1994. – 140 с.
7. Багрова Л.А. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятия) / Багрова Л.А., Багров Н.В., Преображенский В.С. // Известия АН СССР. – 1977. – № 2. – С. 37 - 45. – (Серія “Географія”).
8. Багрова Л.А. Физико-географические (природоведческие) основы рекреационной географии : учеб. пособие / Багрова Л.А., Поргорецкий П.Д. – Симферополь : СТУ, 1982. – 156 с.
9. Баридзе Г.И. Формирование системы курортно-рекреационных ресурсов в Грузинской ССР / Баридзе Г.И. – Тбилиси : Мацнеероба, 1975. – 94 с.
10. Безуглая Э.Ю. Влияние метеорологических условий на загрязнение воздуха в городах Советского Союза / Э.Ю. Безуглая, Л.Р. Сонькин // Метеорологические аспекты загрязнения атмосферы : сб. ст. – Л., 1997. – С. 241 - 252.
11. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: Методологія та методики аналізу, термінологія, районування : [монографія] / Бейдик О.О. – К. : КНУ, 2001. – 397 с.

12. Бейдик О.О. Тлумачний словник термінів з рекреаційної географії (географії туризму) / Бейдик О.О. – К. : “Київський університет”, 1993. – 56 с.
13. Брижак П.М. Регіональний розвиток туристичної інфраструктури (на прикладі Чернівецької області) / Брижак П.М., Виклюк Я.І. // Проблеми географії та менеджменту туризму : [монографія] / Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. – Чернівці : Рута, 2006. – С. 224 - 235.
14. Брижак П.М. Місце і роль туристичної галузі Чернівецької області у формуванні сучасної інфраструктури регіону / Брижак П.М., Данілова О.М. // Науковий вісник ЧТЕІ КНТЕУ. – Чернівці : АНТ Лтд, 2005. – Вип. III. Економічні науки. – С. 80 - 84.
15. Брижак П.М. Рекреаційний комплекс Чернівецької області: стан та перспективи розвитку / Брижак П.М. // Рекреація й туризм: сучасні тенденції та регіональні особливості : матеріали міжнар. наук-практ. конф. “Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове співробітництво: історія, культура, туризм”, 23 - 24 вересня 2006 р. – Чернівці : Рута, 2006. – Ч. 1. – С. 10 - 17.
16. Бошка В.Г., Богущкий Б.В. Медицинская климатология и климатотерапия / В.Г. Бошка – К. : Здоров'я, 1980. – 260 с.
17. Буковина : історичний нарис. – Чернівці : Зелена Буковина, 1998. – 416 с.
18. Буркинський Б.В. Природопользование: основы экономико-экологической теории / Буркинський Б.В., Степанов В.Н., Харичков С.К. – Одесса : ИПРЭИ НАН Украины, 1999. – 350 с.
19. Бутюгин В.В. Природопользование. Влияние техногенных воздействий на воздушный бассейн : [учебное пособие] / В.В. Бутюгин, Л.В. Гришаева, В.В. Галишевская. – Норильск : Норильский индустриальный ин-т, 2001. – 79 с.
20. Бучко Ж.І. До аналізу естетичних властивостей ландшафту / Бучко Ж.І. // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. – Чернівці : Рута, 1997. – Вип. 19 : Географія. – С. 144 - 150.
21. Буштуева К.А. Выбор зон наблюдения в крупных промышленных городах для выявления влияния атмосферных загрязнений на здоровье населения / К.А. Буштуева, Д.П. Парцев, Й.А. Беккер и др. // Гигиена и санитария, 1985. – № 1. – С. 4 - 6.

22. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем / Ю.А. Веденин – М. : Наука, 1982. – 190 с.
23. Веденин Ю.А. Рекреационные ресурсы СССР: Проблемы рационального использования / Веденин Ю.А. // Известия АН СССР. – М. : Наука, 1990. – С. 168-179 (Серия “География”)
24. Веденин Ю.А. Социально-экономические и географические аспекты исследования территориальных рекреационных систем / Веденин Ю.А. // Известия АН СССР : сб. статей. – М. : Наука, 1980. – С. 46 - 57.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел] – К. : Ірпінь ВТФ “Перун”, 2000. – 1440 с.
26. Виленский М.И. Земле-денежная оценка / Виленский М.И. // Вопросы экономики. – 1968. – № 3. – С. 36-48.
27. Вишневський В.І. Гідрологічні характеристики річок України / Вишневський В.І., Косовець О.О. – К. : Ніка-Центр, 2003. – 324 с.
28. Вишнякова Й.В. О показателях уровня территориального развития хозяйства / Вишнякова Й.В. // Региональное развитие и географическая среда. – 1972. – С. 422 - 434.
29. Вопросы методологии и методики исчисления дифференциальной ренты в связи с экономической оценкой земли / [под ред. Виленского М.И.]. – М. : Наука, 1972. – 188 с.
30. Гайдук А.Б. Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец 08.02.03 “Організація управління, планування і регулювання економіки” / А. Б. Гайдук. – Львів, 1999. – 19 с.
31. Гайдук А.Б. Економічне регулювання розвитку сфери туристичних послуг : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.02.03 / А.Б. Гайдук – Львів, 1999. – 186 с.
32. Генсирук С.А. Рекреационная эксплуатация лесов / Генсирук С.А. Нижник М.С. – К. : Урожай, 1987. – 198 с.
33. География рекреационных систем СССР / под. ред. Преображенского В.С., Кривошеева В.М. – М. : Наука, 1980. – 232 с.
34. Географічна енциклопедія України : в 3 т. / [редкол.: О.М. Маринич (відп. ред.) та ін.] – К. : “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 1989 - 1993. – Т. 3: П-Я. – 480 с.

35. Географія в інформаційному суспільстві : збірник наук. праць : у 4 т. / відповід. ред. Шищенко П.Г. – К. : Обрії, 2008. – Т. III. – С. 171 - 173.
36. Географія Чернівецької області : навч. посіб. / за ред. Я.І. Жупанського. – Чернівці : Рута, 1993. – 192 с.
37. Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації : монографія / Герасимчук З.В., Коленда Н.В., Черчик Л.М. – Луцьк : Настир'я, 2007. – 172 с.
38. Гіріс О.А. Лісовпорядкування / Гіріс О.А., Новак Б.І., Кашпор С.М. – К. : Арістей, 2004. – 384 с.
39. Гофман К.Г. Экономические проблемы природопользования / Гофман К.Г. – М. : Наука, 1985. – 270 с.
40. Гринів Л.С. Методологія і методика визначення нормативної оцінки природних курортних ресурсів та платежів за їх використання / Гринів Л.С. – Львів : Світ, 1992. – 26 с.
41. Гринив Л.С. Территориальный хозрасчетный механизм управления курортами (на примере бальнеологических курортов Карпатского региона УССР) : автореф. дис. на соискание учнен. степ. канд. экон. наук : Л.С. Гринив – Львов, 1990. – 17 с.
42. Громадське харчування і туристична індустрія у ринкових умовах : збірник наук. праць / [за ред. Агафонової Л.Г.] – К., 2001. – 238 с.
43. Груза Г.В. Эмпирико-статистический анализ структуры и изменений наблюдаемого климата / Г.В. Груза, Э.Я. Ранькова // Труды ВНИИГМИ-МЦД. – 1980. – Вып. 68. – С. 3 - 22.
44. Гулич О.І. Рекреаційний потенціал Українських Карпат та сучасний стан його освоєння / Гулич О.І. Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів, 2004. – 56 с.
45. Гуляев В.Г. Новые информационные технологии в туризме : учебн. пособие / Гуляев В.Г. – М. : ПРИОР, 1999. – 185 с.
46. Гуляев В.Г. Туризм: экономика и социальное развитие / Гуляев В.Г. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 304 с.
47. Гуменюк Ю.П. Організаційно-економічні механізми стимулювання розвитку рекреаційно-туристичного комплексу : дис. на здобуття наук. ступ. канд. экон. наук : 08.10.01 / Гуменюк Юрій Петрович. – Львів, 2005. – 198 с.
48. Давиденко І.В. Економічна оцінка рекреаційних ресурсів / Давиденко І.В. // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2003. – Вип. 15. – С. 71 - 75.

49. Давиденко І.В. Організаційно-економічний механізм регулювання розвитку рекреаційної системи регіону : дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук. : 08.02.03 / Давиденко Ірина Володимірна. – Одеса, 2006. – 236 с.
50. Давиденко І.В. Розвиток туризму як фактор формування інвестиційного іміджу Причорноморського регіону / Давиденко І.В. // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ, 2002. – Вип. 13. – С. 229–232.
51. Данилова Н.Н. Климат и отдых в нашей стране / Н.Н. Данилова – М. : Мысль, 1980. – 156 с.
52. Долишний М.И. Социально-экономические проблемы непроизводственной сферы / Долишний М.И. – К. : Наукова думка, 1984. – 256 с.
53. Дорогунцов С.И. Прогнозирование экономического развития УССР: опыт и проблемы / Дорогунцов С.И. – К. : Наук. думка, 1990. – 180 с.
54. Дутчак С.В. Туристсько-рекреаційні ресурси ландшафтів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. географ. наук. : спец. 11.00.11 “Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів” / С.В. Дутчак. – К., 2008. – 20 с.
55. Екологія міст і рекреаційних зон : матеріали наук. конф. / [редкол.: Андронаті С.А., Бабов К.Д. та ін.]. – Одеса : Астропринт, 1998. – 388 с.
56. Економічна енциклопедія : в 3 т. / за ред. С.В. Мочерного – Тернопіль : Академія народного господарства, 2000.
57. Економічна і соціальна географія світу / за ред. Б.П. Яценка – К. : АртЕк, 1997. – 288 с.
58. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. – К. : Феміна, 1995. – 368 с.
59. Енциклопедія архітектурної спадщини України : тематичний словник. – К. : Українська Академія архітектури, 1985. – 366 с.
60. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму (Методологія формування. Механізм реалізації) / Євдокименко В.К. – Чернівці : Прут, 1996. – 288 с.
61. Живицький О.В. Економіко-екологічні проблеми формування рекреаційних вільних економічних зон у природних рекреаційних регіонах / Живицький О.В., Бабій Т.М., Медяна А.І. // Українські Карпати : проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 жовтня 1993 р. – Львів, 1993. – С. 70 - 72.

62. Живицький О.В. Економіко-екологічні проблеми використання і охорони рекреаційних ресурсів побережжя / Живицький О.В. // Економіко-екологічні проблеми морської середовища. – К., 1983 – С. 195 - 208.
63. Живицький О.В. Соціально-економічна ефективність і природоохоронні проблеми освоєння рекреаційних ресурсів України / Живицький О.В., Степанов В.Н. // Економіка радянської України. – 1986. – № 6. – С. 91 - 96.
64. Жукова М.А. Індустрія туризму / М.А. Жукова – М. : Фінанси і статистика, 2002. – 200 с.
65. Жук П.В. Економічна оцінка природно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону УРСР : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Жук Петро Васильович. – Львів, 1995. – 170 с.
66. Жук П.В. Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання / Жук П.В., Кравців В.С. // Українські Карпати: проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 3-5 жовтня 1993 р. – Львів, 1993. – С. 111 - 121.
67. Завада В.Т. Архітектурна спадщина України як об'єкт туризму. Регіональний аспект / Завада В.Т. // Туристично-краєзнавчі дослідження. – К. : Інститут туризму, – Вип. 1 – Ч. 2. – С. 23 - 28.
68. Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону України “Про плату за землю” // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 45. – Ст. 46.
69. Закон України “Про природно-заповідний фонд України” / Прийнятий ВР України 16.06.1992 № 2456-ХІІ // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 34. – С. 502.
70. Закон України “Про туризм” від 15 вересня 1995 року № 324/95 // Відомості ВР. – 1995. – № 31 – С. 241 - 254.
71. Зачиняев П.Н. Географія міжнародного туризму / Зачиняев П.Н., Фалькович Н.С. – М. : Мисль, 1972. – 158 с.
72. Звіт управління земельних ресурсів Чернівецької області про наявність земель та розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами економічної діяльності // Форма № 6-зем, станом на 01.01 2007 р.
73. Земельний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 2768-ІІІ.
74. Зорин Й.В. Енциклопедія туризму : справочник / Зорин Й.В., Квартальнов В.А. – М. : Фінанси і статистика, 2000. – 368 с.

75. Іванов В.В. Классификация подземных минеральных вод / Іванов В.В, Невраева Е.К. – М. : Недра, 1964. – 168 с.
76. Іванунік В. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної бази закладів розміщення на території Чернівецької області // Іванунік В., Явкін В. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль : Видавництво ТНПУ. – № 1 (випуск 25). – 2008. – С. 94 - 101.
77. Іванунік В.О. Антропогені атракції в туристичному ринку / Іванунік В.О // Відтворення господарського комплексу регіону: методологія, механізми, інструментарій : матеріали міжнар. наук-практ. конф., 22 - 23 лютого 2007 р. : у 2 т. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2007. – Т. 2 – С. 336 - 339.
78. Іванунік В.О. Атрактивний потенціал розбудови закладів рекреаційно-туристичної інфраструктури в межах природної місткості регіону на прикладі Чернівецької області / В.О. Іванунік // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки : збірник наукових праць. – Луцьк : Волинський нац. ун-т, 2012. – Вип. 18: Географічні науки – С. 126 - 132.
79. Іванунік В.О. Інноваційний менеджмент готельного, курортного і туристичного сервісу : метод. вказівки до практ. занять / укл. В.О. Іванунік. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 20 с.
80. Іванунік В.О. Інтегральна оцінка атрактивності рекреаційно-туристичних ресурсів на прикладі / В.О. Чернівці // Чернівецької області : Географія та туризм : наук. зб. / ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 16. – С. 144 - 151.
81. Іванунік В.О. Концепції оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів : навч. посібник / Іванунік В.О. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 84 с.
82. Іванунік В.О. Оцінка природної рекреаційно-туристичної місткості та її використання в Чернівецькій області / В.О. Іванунік // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2008. – Вип. 17 : Географія. – С. 196 - 200.
83. Іванунік В.О. Оцінка рівня розвитку туристичної інфраструктури в системі закладів громадського харчування на прикладі Чернівецької області / В.О. Іванунік // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. –

- Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011 – Вип. 553 - 554 : Географія. – С. 105 - 108.
84. Іванунік В.О. Принципи оцінки атрактивності історико-культурних туристичних ресурсів Чернівецької області / Іванунік В.О. // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : збірник наук. праць / [відп. ред. Ф.В. Зузук.] – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – Т. 4. – С. 176 - 181.
85. Іванунік В.О. Регуляторний механізм та особливості функціонування рекреаційно-туристичного ринку Карпатського регіону / Іванунік В.О. // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наук. праць. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 361: Географія. – С. 192 - 203.
86. Іванунік В.О. Розвиток екстремальних різновидів спортивно-оздоровчого туризму / Іванунік В.О. // Проблеми географії та менеджменту туризму : монографія / [редкол. Явкін В.Г., Руденко В. П., Король О.Д. та ін.] – Чернівці : Рута, 2006. – С. 194 - 201.
87. Іванунік В.О. Сучасний стан та оцінка рівня розвитку транспортної та торговельної інфраструктури для потреб туризму та рекреації на прикладі Чернівецької області / Іванунік В.О. // Географія та туризм : наук. зб. / ред. кол. : Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 14. – С. 188 - 195.
88. Іванунік В.О. Територіально-просторові та регіональні аспекти організації рекреаційної діяльності / Іванунік В.О. // Рекреація й туризм: сучасні тенденції та регіональні особливості : матеріали міжнар. наук-практ конф. [“Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове співробітництво: історія, культура, туризм”], (Чернівці, 23 - 24 вересня 2006 р.) – Чернівці : Рута, 2006. – Ч. 1. – С. 84 - 91.
89. Іванунік В.О. Туристичний менеджмент : метод. вказівки до практ. занять / укл. : В.О. Іванунік, С.Д. Брик. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 32 с.
90. Іванунік В.О. Фактори атрактивності як інструмент оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів / Іванунік В.О., Явкін В.Г. // матеріали міжнар. наук-практ. конф. [“Дністровський каньйон – унікальна територія туризму”], (Тернопіль, 16-18 травня 2009 р.) – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – С. 32 - 34.

91. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія та механізми) / за ред. П.Ю. Балєського. – Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2002. – 308 с.
92. Історія міст і сіл Української РСР. Чернівецька область / за ред. Мироненка В.Г. – К. : УРЕ, 1969. – 704 с.
93. Казанская Н.С. Изучение рекреационной дигрессии естественных группировок растительности / Казанская Н.С. // Известия АН СССР. – М. : Наука, 1972. – № 1. – С. 52 - 59. – (Серия “География”).
94. Калитюк В.О. Рекреаційно-туристичний комплекс в умовах ринку / Калитюк В.О. – Львів : Світ, 1999. – 164 с.
95. Карпатский рекреационный комплекс / под ред. М.И. Долишнего – К. : Наукова думка, 1984. – 148 с.
96. Квартальков В.А. Туризм социальный: история и современность / Квартальков В.А., Федорченко В.К. – К. : Вища школа, 1989. – 178 с.
97. Кислый В.М. Экономическая оценка природных рекреационных ресурсов в условиях совершенствования хозяйственного механизма рекреационного природопользования (на примере оценки бальнеологических местностей) : автореф. на соискание учен. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.19 / В.М. Кислый. – Одесса, 1989. – 17 с.
98. Кифяк В. Розвиток міжнародного туризму як один з факторів становлення економіки України / Кифяк В. // Економіка України. – 1995. – № 7. – С. 23 - 29.
99. Клімат України / за ред. В.М. Ліпінського. – К. : Вид-во Раєвського, 2003. – 343 с.
100. Комаров М.П. Инфраструктура регионов мира : учебник / Комаров М.П. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2000. – 347 с.
101. Комплексное планирование экономического и социального развития городов и районов : учеб. пособие / под ред. Лугина Н.В. – М. : Мысль, 1983. – 272 с.
102. Кононыхин С.В. Организация гостиничного и ресторанного хозяйства : учеб. пособие / Кононыхин С.В. – Донецк : ДИТБ, 2004. – 344 с.
103. Концепція соціально-економічного розвитку Чернівецької області на 2004-2011 роки : рішення XII сесії Чернівецької обласної ради XXIV скликання. – Чернівці, 2003.
104. Коржик В.П. Особенности микроклимата пещеры “Золушка” и возможности его практического использования / Коржик В.П.,

- Андрейчук В.Н. // Аккумуляция зимнего холода в горных породах и его использование в народном хозяйстве : тезисы докл. – Пермь, 1981. – С. 92 - 95.
105. Король О.Д. Менеджмент туризму : навч. посібник / Король О.Д., Крачило М.П. – Чернівці : Рута, 2008. – 240 с.
106. Костишин М.Д. Водний фонд Чернівецької області : довідник / Костишин М.Д., Юсько О.В., Лосік І.І. – Чернівці : Рута, 2006. – 64 с.
107. Котляров Е.А. География отдыха и туризма: Формирование и развитие территориальных рекреационных комплексов / Котляров Е.А. – М. : Мысль, 1978. – 238 с.
108. Коцан Н.Н. Територіальна організація лісопромислового комплексу Волинської області : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 “Соціально-економічна географія” / Н.Н. Коцан – К. : 1994. – 23 с.
109. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери : наук. видання / [Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П.] – Львів : ІРД НАН України, 1999. – 78 с.
110. Кравців В.С. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації / Кравців В.С., Євдокименко В.К., Габрель М.М., Копач М.В. – Чернівці : Прут, 1995. – 72 с.
111. Кравчук Н.Т. Туризм: бізнес і відпочинок / Кравчук Н.Т. // Галицькі контракти. – 1997. – № 10. – С. 32.
112. Крачило М.П. География туризма : учеб. пособие / Крачило М.П. – К. : Вища школа, 1987. – 208 с.
113. Крачило М.П. Економічні аспекти розвитку туризму в Україні в контексті світового досвіду / Крачило М.П. // Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму : тези доп. Всеукр. наук-практ. конф. 7-9 жовтня 1994 р. – Київ - Косів, 1994. – Ч. 1. – С. 14-17.
114. Крачило М.П. Основи екології та економіки природокористування : навч. посіб / Крачило М.П. – К. : Крамар, 1998. – 170 с.
115. Крачило М.П. Основы туризмоведения / Крачило М.П. – К. : Вища школа, 1980. – 17 с.
116. Кузик С.П. Математико-картографічний аналіз територіальних особливостей рекреаційних чинників в Українських Карпатах / Кузик С.П., Грицевич В.С., Шаблій З.О. // Проблеми

- регіональної політики : збірник наук. праць. – Львів, 1995. – С. 131 - 138.
117. Кузик С.П. Оцінка туристичної придатності території Карпат / Кузик С.П., Касянчук З.О. // Карпати. Український міст в Європу : проблеми і перспективи : матер. міжнар. наук-практ. конф., 17 - 19 лютого 1993 р. – Львів, 1993. – С. 110 - 113.
 118. Кузик С.П. Австрійський досвід формування регіональної політики розвитку туризму / Кузик С.П., Олесневич Д.Л. // Регіональна політика України: наукові основи, методи, механізми : зб. наук. праць : у 3 т. – Львів, 1998. – Ч. 3. – С. 47 - 50.
 119. Кузык С.П. Социально-экономические проблемы развития туризма (на примере Карпатского региона УССР) : автореф. дис. на соискание науч. степ. канд. экон. наук : спец. 08.00.04 / С.П. Кузык. – Львов, 1986. – 17 с.
 120. Кузик С.П. Социально-экономические проблемы развития туризма (на примере Карпатского региона СССР) : дис. канд. экон. Наук : 08.00.04 / С.П. Кузик. – Львов, 1986. – 156 с.
 121. Кузнецов А.А. Туристские ресурсы : учеб. пособие / А.А. Кузнецов, Волкова Н.В. – М. : Изд-во Рос. экон. акад., 2003. – 55 с.
 122. Кузнецова Н.М. Основы економіки готельного та ресторанного господарства : навч. посіб. / Кузнецова Н.М. – К. : Інститут туризму ФП України, 1997. – 176 с.
 123. Кулик В.У. Звіт про результати пошуків підземних вод для розширення діючого водопостачання м. Чернівці в 1983-1993 рр. / Кулик В.У. – Львів, 1993. – 145 с.
 124. Курортні ресурси України / за ред. М.С. Лободи. – К. : ЗАТ “Укрпрофоздоровниця”, ТАМЕД, 1999. – 592 с.
 125. Ланкар Р. Туристический маркетинг / Ланкар Р., Оллье Р. – М. : Экономика, 1993. – 340 с.
 126. Лапшын Ф.В. Химия минеральных вод Украинских Карпат : дис. докт. хим. наук / Лапшын Фёдор Василевич. – Черновцы, 1987. – 315 с.
 127. Легорнев С.Ф. Туризм в экономике открытого типа / [Легорнев С.Ф., Лайл К., Хьюв Д., Хэбиб Р.] // Вестник Моск. ун-та. – 1994. – № 2. – С. 62 - 70. – (Сер. 6. Экономика).
 128. Лемешев М.Я. Проблемы повышения зффеektivности природоохранной деятельности / Лемешев М.Я. // Экономика и мат. методы. – 1985. – Т. 21. – № 1. – С. 39 - 48.

129. Лемешев М.Я. Региональное природопользование: на пути к гармонии / Лемешев М.Я., Чепурных Н.В., Юрина Н.П. – М. : Мысль, 1986. – 262 с.
130. Лемешев М.Я. Оптимизация рекреационной деятельности / Лемешев М.Я., Щербина О.А. – М. : Экономика, 1986. – 160 с.
131. Лесик О.В. Замки та монастирі України / Лесик О.В. – Львів : Світ, 1993. – 173 с.
132. Лобанов Ю.Н. Отдых и архитектура: будущее и настоящее / Лобанов Ю.Н. – Л. : Стройиздат, 1982. – 183 с.
133. Луцишин Н.П. Економіка й організація міжнародного туризму : навч. посіб. / Луцишин Н.П., Луцишин П.В. – Луцьк, 2003. – 245 с.
134. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) / Любіцева О.О. – К. : Альтерпрес, 2002. – 436 с.
135. Максименко С.В. Туристическая деятельность: международно-правовые аспекты / Максименко С.В. – Одесса : Альтерпрес, 2001. – 175 с.
136. Манків Н.Г. Макроекономіка : посіб. / Манків Н.Г. – К. : Основи, 2000. – 386 с.
137. Масове харчування, готельне господарство і туризм в умовах ринкових відносин : зб. наук. праць / за ред. Е.І. Бойка – К. : КДТЕУ, 2000. – 318 с.
138. Математические методы в географии / под. ред. Климова С.А. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 184 с.
139. Матеріали відділу з питань туризму Чернівецької облдержадміністрації. ДЗС. Форма № 1-Тур (к), станом на 01.01 2007 р.
140. Мацола В.І. Рекреаційно-оздоровчо-туристичний комплекс (питання, теорії, методології, практики) : монографія / Мацола В.І / відп. ред. М.І. Долішній – Львів, 1998. – 278 с.
141. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичні ресурси України : монографія / Мацола В.І. – Львів, 1997. – 259 с.
142. Методические основы оценки земель / под ред. Сусллова И.Ф. – М. : Экономика, 1967. – 197 с.
143. Минеральные лечебно-столовые воды Украины : справочник / под ред. Бабова К.Д., Лободы М.В., Никепеловой Е.М. – Коломыя, 1998. – 207 с.
144. Минц О.О. Экономическая оценка естественных ресурсов / Минц О.О. – М. : Мысль, 1972. – 303 с.
145. Мироненко Н.С., Рекреационная география / Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 207 с.

146. Мирошниченко К.П. Оценка природных условий для организации отдыха / Мирошниченко К.П., Веденин Ю.А. // Известия АН СССР. 1969. – № 3-4. – С. 42 - 49. – (Серия “География”).
147. Михайленко Н.М. Біокліматичний аналіз фізико-географічних областей Українських Карпат : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. геогр. наук : спец. 11.00.01 / Н.М. Михайленко – К., 1994. – 25 с.
148. Моргоч О.В. Особливості місцевого клімату на берегах Дністровського водосховища / Моргоч О.В. // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія : тези доп. 2-ї всеукр. наук. конф. (Київ, 24 - 26 листопада 2003 р.) – К. : Ніка-Центр, 2003. – С. 186 - 187.
149. Моргоч О.В. Ресурсні аспекти дослідження клімату Українських Карпат / Моргоч О.В. // Наук. вісник Чернівецького ун-ту : збірник наук. праць. – Чернівці : Рута, 2000. – Вип. 80 : Географія. – С. 20 - 25.
150. Мухина Л.И. Подходы к оценке условий рекреационной деятельности / Мухина Л.И., Веденин Ю.А., Зорин М.В. // Известия АН СССР. – 1974. – № 3. – С. 112 - 117. – (Серия “География”).
151. Мухина Л.И. Принципы и методы технологической оценки природных комплексов. / Мухина Л.И. – М. : Знание, 1982. – 212 с.
152. Навчально краєзнавчий атлас Чернівецької області / відпов. ред. Жупанський Я.І. – Львів : ВНТЛ, 2000. – 24 с.
153. Немчинов В.С. Избранные произведения : в 3 т. / за ред. В.С. Немчинова – М. : Наука, 1967. – Т. 3. Экономика и математические методы. – 472 с.
154. Непша О.В. Місця водосховищ в організації короткочасної рекреаційної діяльності / О.В. Непша // Проблеми раціонального використання, охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу України : тези доп. 2-ї всеукр. наук-метод. конф. 24 - 26 квітня 2000 р. – Чернівці : Рута, 2000 – С.136 - 137.
155. Николаенко Д.В. Рекреационная география : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Николаенко Д.В. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288 с.
156. Новожилов В.В. Проблема измерения затрат и результатов при оптимальном планировании / Новожилов В.В. – М. : Наука, 1972. – 352 с.

157. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / М.С. Нудельман. – К. : Наукова думка, 1987. – 129 с.
158. Нудельман М.С. Управление развитием рекреационного комплекса : дис. докт. экон. наук. / М.С. Нудельман. – Львов, 1987. – 264 с.
159. Онищук Г.І Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика / Онищук Г.І – К. : Наукова думка, 2002. – 506 с.
160. Орешин В.П. Планирование производительности инфраструктуры: комплексный подход / Орешин В.П. – М. : Экономика, 1986. – С. 136 - 138.
161. Павленко А.В. Оцінка клімату Одеси в медичних цілях на основі використання системи ефективних температур / Павленко А.В., Катеруша Г.П. // Екологічні проблеми регіонів України : мат. VII всеукр. наук. конф. студентів, магістрів і аспірантів. – Одеса : Екологія, 2005 – С. 122 - 123.
162. Павлов В.І. Рекреаційний комплекс Волині. Теорія, практика, перспективи / Павлов В.І., Черчик Л.М. – Луцьк, 1998. – 124 с.
163. Памятники истории и культуры Украинской ССР / за ред. Крамара С.О. – К. : Наукова думка, 1987. – 756 с.
164. Петренко І.М. Еколого-економічні основи формування та використання рекреаційних територій в умовах міських агломерацій : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. экон. наук : 08.08.01 / І.М. Петренко – Суми, 2003. – 20 с.
165. Полинова Н.Ф. Оценка необходимого и достаточного времени на осмотр экскурсионных объектов / Полинова Н.Ф. // Социально-географические проблемы повышения эффективности туристско-экскурсионного обслуживания. – Минск : Изд-во Беларус. ун-та., 1978. – С. 100 - 104.
166. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні : збірник нормативно-правових актів / за заг. ред. В.К. Федорченка – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.
167. Преображенский В.С. География и отдых / Преображенский В.С., Веденин Ю.А. – М. : Знание, 1971. – 48 с.
168. Преображенский В.С. Территориальные рекреационные системы как объект изучения географических наук / Преображенский В.С., Веденин Ю.А., Зорин Й.В., Мухина Л.И. // Известия АН СССР. – 1974 – № 2. – С. 32 - 40. – (Серия “География”).

169. Преображенский В.С. Междисциплинарные исследования территориальных систем и моделирование / Преображенский В.С. // Вопросы географии. – 1977. – Вып. 104. – С. 54 - 61.
170. Преображенский В.С. Теоретические основы рекреационной географии / Преображенский В.С. – М. : Наука, 1975. – С. 7 - 28.
171. Природа Чернівецької області / за ред. К.І. Геренчука. – Львів : Вища школа, 1978. – 158 с.
172. Притула Т.Ю. Методический опыт рекреационной оценки административной области на основе ландшафтных исследований / Притула Т.Ю. // Вопросы ландшафтоведения. – М. : Наука, 1974. – С. 160 - 174.
173. Проблеми географії та менеджменту туризму : монографія / Явкін В.Г., Руденко В.П., Король О.Д. та ін. – Чернівці : Рута, 2006. – 260 с.
174. Програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2004-2010 роки : Затверджена рішенням XI сесії Чернівецької обласної ради XXIV скликання, жовтень 2003 рік. – Чернівці, 2003.
175. Путрик Ю.С. Туризм глазами географа / Путрик Ю.С., Свешников В.В. – М. : Мысль, 1986. – 174 с.
176. Реймерс Н.Ф. Природопользование : словарь-справочник / Реймерс Н.Ф. – М. : Мысль, 1990. – 637 с.
177. Рекреаційно-туристичний комплекс України / відп. ред. М.І. Долішній. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 1997. – 259 с.
178. Рекреационные ресурсы СССР : Проблемы рационального использования / Козлов Н.В., Филипович Л.С., Чалая И.П. и др. – М. : Наука, 1990. – 168 с.
179. Рекреационные системы / [редкол. Мироненко Н.С., Твердохлебов И.Г. и др.]. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 180 с.
180. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития и функционирования : учеб. пособие / сост. А.Н. Игнатенко. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. – 88 с.
181. Рекреационное использование территории и охрана лесов / под ред. Прохорова Л.Ю. – М. : Лесн. пром., 1986. – 156 с.
182. Рекреация и охраняемые территории / под ред. Темофеева М.М. – Иркутск, 1988. – 127 с.

183. Рекреация: социально-экономические и правовые аспекты / Мамутов В.К., Амоша А.Й., Дементьева Т.Н. и др. – К. : Наукова думка, 1992. – 208 с.
184. Рекреація й туризм: сучасні тенденції та регіональні особливості // Інноваційні моделі розвитку туристичної інфраструктури України. Буковинське та світове співробітництво: історія, культура, туризм : матеріали міжнар. наук-практ. конф. 23 - 24 вересня 2006 р. –Чернівці : Рута, 2006. – Ч. 1. – 224 с.
185. Ресторанне господарство і туристична індустрія у ринкових умовах : зб. наукових праць / за ред. Е.І. Бойка – К. : КНТЕУ, 2003. – 303 с.
186. Рідуш Б. Печери Чернівецької області. / Рідуш Б., Купріч П. – Чернівці : Прут, 2003. – 68 с.
187. Рідуш Б.Т. Природно-антропогенні скельно-печерні комплекси Українських Карпат / Рідуш Б.Т. // Наук. вісник Чернівецького ун-ту : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2006. – Вип. 294 : Географія. – С. 195 - 206.
188. Рідуш Б.Т. Скельно-печерні природно-антропогенні комплекси в ландшафті Дністровського каньйону / Рідуш Б.Т. // Ландшафти річкових долин: природа-ландшафти-людина : зб. наук. праць. – Чернівці-Сосновець : Рута, 2007. – С. 281 - 308.
189. Романчук М.Є. Клімато-фізіологічний підхід для визначення рекреаційного типу погоди / Романчук М.Є., Гуляєва О.О. // Вісник Одеського державного екологічного університету . – 2006. – № 3. – С. 105-114.
190. Росоха Р. Світовий досвід організації рекреаційно-туристичної діяльності / Росоха Р. // Регіональна економіка. – 2002. – № 3. – С. 191 - 195.
191. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / Руденко В.П. – Львів : Світ, 1993. – 238 с.
192. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / Руденко В.П. – К. : “К.-М. Академія”; Чернівці : Зелена Буковина, 1999. – 386 с.
193. Рутинський М.І. Суспільно-економічні тенденції розвитку мережі закладів громадського харчування як підсистеми туристичного комплексу Карпатського регіону України / Рутинський М.І. // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 149 - 158.

194. Середін В.І. Ліс – база відпочинку / Середін В.І., Парпан В.І. – Ужгород : Карпати, 1988. – 108 с.
195. Середнє Придністров'я / за ред. Г.І. Денисика. – Вінниця : Теза, 2007. – 431 с.
196. Сівак В.К. Створення нових об'єктів природно-заповідного фонду Буковини як ключових територій екомережі в Карпатському регіоні та Передкарпатті / Сівак В.К., Білоконь М. В. // Молодь у вирішенні регіональних та транскордонних проблем екологічної безпеки : матеріали IV Міжнар. наук. конф. 23 - 25 вересня 2005 р. – Чернівці : Зелена Буковина, 2005. – С. 362 - 369.
197. Сівак В.К. Конструктивно-географічний аналіз лісових ландшафтів як основи розвитку природоохоронних територій Чернівецької області : дис. канд. геогр. наук : 11.00.11 / Сівак Володимир Карлович – Чернівці, 2007. – 198 с.
198. Сівак В.К. Заповідна справа : навч. посіб. / Сівак В.К., Солодкий В.Д. – Чернівці : Зелена Буковина, 2001. – 208 с.
199. Скибенко А.Т. Де він, спортивний туризм? / Скибенко А.Т. // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2001. – № 11. – С. 8-11.
200. Смаль І.В. Територіальна структура рекреаційної системи Чернігівської області України : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 “Соціально-економічна географія” / І. В. Смаль – К., 1992. – 19 с.
201. Сокол Т.Г. Матеріальна база іноземного туризму в Україні і проблеми розвитку / Сокол Т.Г. // Проблеми розвитку в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму : тези доп. Всеукр. наук-практ. конф. 7-9 жовтня 1994 р. – Київ - Косів, 1994. – Ч. 1. – С. 98 - 104.
202. Социально-экономическая география зарубежного мира / под ред. В.В. Вольского. – М. : КРОН-ПРЕСС, 2001. – 592 с.
203. Соціально-економічна географія світу / за ред. С.П. Кузика. – Тернопіль : Посібник, 1998. – 256 с.
204. Соціально-економічна географія України / за ред. О.І. Шаблія. – Львів, 1994. – 480 с.
205. Сталий розвиток Карпат: сучасний стан та стратегія дій : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. / відп. ред. В.С. Кравців. – Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України, 2006. – 196 с.
206. Статистичні матеріали озерної метеостанції Новодністровськ : [рукопис] – Новодністровськ, 1997 - 2005 рр., рукопис.

207. Стаускас В.П. Градостроительная организация районов и центров отдыха / Стаускас В.П. – Л. : Стройиздат, 1977. – 164 с.
208. Стафійчук В.І. Рекреологія : навч. посібник / Стафійчук В.І. – К. : Альтерпрес, 2006. – 264 с.
209. Стратегія розвитку туристичної індустрії та громадського харчування : матеріали міжнар. наук-практ. конф. (Київ, 25–26 жовтня 2000 р.) / відп. ред. А.А. Мазаракі. – К., 2000. – 434 с.
210. Тарасов А.И. Экономика рекреационного лесопользования / Тарасов А.И. – М. : Наука, 1980. – 137 с.
211. Теоретические основы рекреационной географии / отв. ред. В.С. Преображенский. – М. : Наука, 1975. – 223 с.
212. Тепловой и водный режим Украинских Карпат. – Л. : Гидрометеиздат, 1985. – 365 с.
213. Токмаков А.И. Климатические условия района строительства Днестровской ГЭС / Токмаков А.И., Токмаков Ю.А. // Воздействие гидротехнического строительства на природу и хозяйство Среднего Приднестровья. – Л. : 1981 – С. 41 - 47.
214. Третяк А.М. Земельні ресурси України та їх використання / Третяк А.М., Бабміндра Д.І. – К. : ТОВ “ЦЗРУ”, 2003. – 143 с.
215. Туризм, відпочинок та санаторно-курортне лікування в області : статистичний збірник. – Чернівці : Державний комітет статистики України (Головне управління статистики в Чернівецькій області), 2008. – 52 с.
216. Туристичний путівник “Буковина туристична” / зав ред. Брижак П.М. – К. : Світ успіху, 2005. – 216 с. – (Серія “Україна запрошує”).
217. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія / Н.В. Фоменко – Івано-Франківськ, 2001. – 245 с.
218. Ханбекова В.Г. Нормы допустимых рекреационных нагрузок / Ханбекова В.Г. // Временная методика определения рекреационных нагрузок на природные комплексы – М., 1987 – С. 29-34.
219. Хапіцький І.В. Ринок земель Буковини – перспективи розвитку / Хапіцький І.В. // Буковинський край. – 2008. – № 37. – С. 2.
220. Харичков С.К. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / Харичков С.К. – Одесса : Астропринт, 2000. – 70 с.

221. Ходорков Л.Ф. Мировое гостиничное хозяйство / Л.Ф. Ходорков – М. : ВКШ по иностранному туризму, 1991. – 474 с.
222. Цибух В.І Динаміка українського туризму / Цибух В.І // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 39. – 28 лютого – С. 6.
223. Черемшин П.А. Виды современного туризма / Черемшин П.А. // Краснзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – липень (№ 25 - 28). – С. 54 - 58.
224. Черчик Л.М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Черчик Л.М. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
225. Чисельність та територіальне розміщення населення Чернівецької області (за даними всеукраїнського перепису населення 2001 року) : демографічний збірник / зав. ред. В. Камінської. – Чернівці : Відділ перепису населення обласного управління статистики, 2003. – 57 с.
226. Шепетюк С.М. Рекреаційно-туристичні ресурси Івано-Франківської області: структура та сучасний стан використання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. геор. наук : спец. 11.00.11 “Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів” / С.М. Шепетюк. – Чернівці, 2007. – 18 с.
227. Шмагіна В.В. Механізми мобілізації природно-ресурсного потенціалу розвитку рекреації та туризму (на прикладі Українського Причорномор'я) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : 08.06.02 / В.В. Шмагіна. – Одеса, 2001. – 21 с.
228. Шмагіна В.В. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития / Шмагіна В.В., Харичков С.К. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2000. – 70 с.
229. Явкін В.Г. Зимові рекреаційно-кліматичні ресурси розвитку гірськолижного та сільського туризму / В. Явкін, М. Депутат, О. Красовська-Токмакова // Науковий вісник Волинського наці. ун-ту ім. Л. Українки. – Луцьк : 2010 № 3 – Географічні науки. – С. 4-9.
230. Явкін В.Г. Особливості оцінки кліматичних рекреаційних ресурсів Карпат / Явкін В.Г., Євдокіменко В.К., Савранчук Л.А., Шупарська Л.П. // Вісник наукових

- досліджень. Серія: Туризм. – Тернопіль : Галицький інститут ім. В. Чорновола, 2006. – Вип. 1. – С. 108-112.
231. Явкін В.Г., Особливості рекреаційних передумов Дністровської долиної системи (на прикладі Чернівецького сегменту) / Явкін В.Г., Савранчук Л.А., Ясенчук В.І. // Матеріали V Межд. науч-практ. конф. «Наука и образование – 2007», 03-15 января 2007 года. – Днепропетровск : Наука и образование, 2007. Т. 3. – С. 32 - 34.
232. Явкін В.Г. Особливості поширення цінових пропозицій земель рекреаційного призначення Дністровського водосховища / Явкін В.Г., Ясенчук В.І., Мельничук А.Я. // Географія та туризм : наук. зб. / ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп.ред.) та ін. – К. : Альтерпрес, 2011. – Вип.11. – С. 219 - 225.
233. Явкін В.Г. Оцінка біокліматичних рекреаційних ресурсів Карпат / Явкін В.Г., Савранчук Л.А., Іванунік В.О. та ін. // Географія в інформаційному суспільстві : зб. наук праць : у 4 т. – К. : Обрії, 2008. – Т. III. – С. 171 - 174.
234. Явкін В.Г. Проблеми та перспективи розвитку водно-рекреаційних ресурсів Чернівецької області / Явкін В.Г., Савранчук Л.А., Ясенчук В.І. // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Географія. Спец. вип. : стале природокористування підходи, проблеми, перспектива – Тернопіль : СМП Тайп. – № 1 (вип. 27). – 2010 – С. 439 - 355.
235. Явкін В.Г. Прогноз просторового розподілу рекреаційної цінності ділянок узбережжя Дністровського водосховища / Явкін В.Г., Ясенчук В.І. // Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія : матер. 5-ї Всеукр. наук. конф. 22 - 24 вересня 2011 р. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 310 - 312.
236. Явкін В.Г. Регіоналістичні технології стимулювання розвитку туристично-рекреаційного потенціалу. Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі) : Монографія / В.Г. Явкін, В.П. Руденко, В.М. Андрейчук, та ін. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – С. 57 - 71.
237. Явкін В. Ресурсні передумови поєднання рекреаційної та туристсько-екскурсійної діяльності в районі Дністровського водосховища / Явкін В. Івашова Н. // Географічні аспекти розвитку туризму на прикладі України та Польщі : моног. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – с. 130 - 141.
238. Adam Lous. The economic development tourism in the south-east Asia / Adam Lous // Works. – Tokyo : Economic Planning Agency, 2005. – 75 p.

239. Archer B.H. Demand forecasting and summer resorts / Archer B.H. // *Travel, Tourism and Hospitality Research*. – New York : John Wiley and Sons, 2007. – P. 77 - 85.
240. Cluster specialization patterns and innovation styles // Den Haag – 1998. – 95 p.
241. Economic Development in Japan // *Works*. – Tokyo : Economic Planning Agency, 2001. – 75 p.
242. Europäische Veranstalter 2004. FVW-Dokumentation // *Beilage zur FVW International*. – 2005. – Nr. 13-won. – 237 p.
243. Freyer W. Globalisierung und Tourismus / Freyer W. – Dresden : FIT, 2002. – 2. Auflage. – 254 p.
244. Gaworecki W. Turystyka / Gaworecki W. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1997. – 346 s.
245. Gaworecki W. Ekonomia i organizacja turystyki / Gaworecki W. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1982. – 181 s.
246. Geografia turystyczna świata. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1994. – Część 2. – S. 288 - 305.
247. Gługiewicz Z. Transport w turystyce / Gługiewicz Z. – Poznań, 1977. – 96 s.
248. Jarosz A. Ekonomia regionalna z uwzględnieniem regionów turystycznych / Jarosz A. – Kraków : AWF, 1991. – 272 s.
249. Jarosz A. Polityka regionalna. Oficyna wydawnicza politechniki rzeszowskiej. / Jarosz A., Lesniak-Moczuk K. – Rzeszów, 1996. – 388 s.
250. Jedlińska M. Gospodarka turystyczna / Jedlińska M., Szubert-Zarzęczyński U. – Wrocław : Akademia Ekonomiczna, 1981. – 290 s.
251. Jedrzejczyk I. Ekologiczne uwarunkowania i funkcje turystyki / Jedrzejczyk I. – Katowice : Wydawnictwo Śląsk, 1995. – 190 s.
252. Keating M. The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change / Keating M. – Cheltenham : Edward Elgar Publishers, 1998. – 242 p.
253. Kotler Ph. Marketing, analiza, planowanie, wdrażanie i kontrola / Kotler Ph. – Englewood Cliffs, Prentice Hall Inc, 1982. – 529 p.
254. Liberalizing International Transactions in Services : a Handbook. UNCTAD. World Bank. – Geneva, 1994. – 248 p.
255. Lieb M.G. Erfahrung Internationales Tourismus-Management / Lieb M.G. – München : Vahlen, 2003. – S. 42 - 68.
256. Lijewski T. Geografia turystyki Polskiej. / Lijewski T., Mikulowski A., Wyrzykowski J. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1985. – 285 s.

257. Malisz B. Problematyka przestrzennego zagospodarowania kraju / Malisz B. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1974. – 264 s.
258. Mikulski M. Transport w obsłudze ruchu turystycznego / Mikulski M. – Krakow : Wyd. Skrypt, 1991. – 252 s.
259. Okun A.M. Economics for Policymaking / Okun A.M. – Cambridge; London : The MIT Press, 1983. – 634 p.
260. Rogalevski O. Zagospodarowanie turystyczne / Rogalevski O. – Warszawa : WSiP, 1974. – 320 s.
261. Susan A. Weston. Commercial Recreation & Tourism / Susan A. Weston. – Montclair State University, 1996. – 235 p.
262. Swerisson G.E. The world's resources of tourism / Swerisson G.E. Stockholm, 2006. – 341 p.
263. Warszynska J. Geografia turystyki / Warszynska J. // Geografia w Uniwersytecie Jagiellońskim. 1849-1999. T.III. Rozwój i dorobek nauk geograficznych w Uniwersytecie Jagiellońskim. – Krakow, 2001. – S. 45 - 63.
264. Warszynska J. Podstawy geografii turystyki. / Warszynska J., Jackowski A. – Warszawa : Wyd. Naukowe PWN, 1978. – 334 s.
265. Warszynska J. Ocena zasobów środowiska naturalnego dla potrzeb turystyki (na podstawie Krakowskiego) / Warszynska J. – Warszaw; Krakow : Wyd. Naukowe PWN, 1974. – 135 s.
266. Wyrzykowski J. Geograficzne uwarunkowania rozwoju turystyki wypoczynkowej w Polsce / Wyrzykowski J. – Wrocław : Wyd. Naukowe PWN, 1986. – S. 82 - 98.
267. Yavkin V. Tendencies in changes of air pollution factors in the city of Chernivtsi. International conference / Yavkin V., Krasovska-Tokmakova O. // Global and regional climate changes. – conference abstracts. – 16-19 november 2010, Kyiv, Ukraine : – Kyiv, 2010. – 87 p.
268. Zwolinska K. Słownik terminów Plastycznych / Zwolinska K., Malicki Z. – Warszawa, 1974. – 440 s.
269. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – <http://rada.gov.ua>.
270. Офіційний веб-сайт відділу з питань туризму Чернівецької облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – <http://buktour.com.ua>.
271. Офіційний веб-сайт Всесвітньої туристичної організації (WTO) [Електронний ресурс]. – <http://www.world-tourism.org>.
272. Офіційний веб-сайт головного управління статистики у Чернівецькій області [Електронний ресурс]. – <http://www.oblstat.cv.ua>

273. Офіційний веб-сайт державної туристичної адміністрації України. [Електронний ресурс]. – <http://www.tourism.gov.ua>.
274. Офіційний веб-сайт Європейської туристичної комісії [Електронний ресурс]. – <http://www.etc-europe-travel.org>.
275. Офіційний веб-сайт інституту регіональних досліджень НАН України [Електронний ресурс]. – <http://irr.org.ua>.
276. Офіційний веб-сайт Національної Академії Наук України [Електронний ресурс]. – <http://www.nas.gov.ua>.
277. Офіційний веб-сайт Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. – <http://www.nbuv.gov.ua>.
278. Офіційний веб-сайт Світової туристичної ради [Електронний ресурс]. – <http://www.wttc.org>.
279. Офіційний веб-сайт Чернівецької облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – <http://www.bucoda.cv.ua>.
280. Туристично-інформаційний центр м. Чернівці [Електронний ресурс]. – <http://www.city-tour.cv.ua>.
281. Туристичний каталог [Електронний ресурс]. – <http://www.tourlib.columb.net.ua>.
282. Готельно-туристичний каталог України [Електронний ресурс]. – <http://all-hotels.com.ua>.
283. Електронно-довідкова енциклопедія України [Електронний ресурс]. – <http://www.ukrainiankognita.org.ua>.
284. Каталог Україна туристична [Електронний ресурс]. – <http://www.tuor.com.ua>.
285. Західна інформаційна корпорація [Електронний ресурс]. – <http://www.zik.com.ua>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Природно-заповідний фонд Чернівецької області

Таблиця А.1

Структура природно-заповідного фонду Чернівецької області [197]

Категорія, тип	Станом на 1.01.2003 р.		Станом на 1.01.2005 р.	
	Кількість об'єктів	Площа, га	Кількість об'єктів	Площа, га
Національні природні парки	1	7928,4	1	7928,4
Регіональні ландшафтні парки	2	28060,0	2	43497,5
Заказники загальнодержавного значення	10	1261,8	10	1261,8
Заказники місцевого значення	42	26532,9	43	26522,8
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	9	552,5	9	552,5
Пам'ятки природи місцевого значення	160	564,4	159	554,2
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	3,5	1	3,5
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	2	22,3	2	22,3
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	39	254,6	41	265,8
Заповідні урочища	38	1072,5	41	1190,5
Разом:	308	66253,9	314	81821,3
Частка заповідності		8 %		10 %

Таблиця А.2

Об'єкти природно-заповідного фонду Чернівецької області

№ п/п	Назва території або об'єкта природно-заповідного фонду	Категорія	Площа, га	Рік створення
1	2	3	4	5
Національні природні парки				
1	Вижницький	-	7928,4	1995
Регіональні ландшафтні парки				
2	Чернівецький	-	21504,2	1996
3	Черемоський	-	6555,8	1996
Заказники				
4	Кадубівська стінка	Ландшафтний	22,8	1994
5	Товтрівська стінка	Ландшафтний	15,7	1994
6	Молочнобратський карстовий масив	Карстово-спелеологічні	20,3	1994
7	Цецино	Ландшафтний	430,0	1974

1	2	3	4	5
8	Чорний діл	Ландшафтний	263,0	1980
9	Савицькі болота	Ландшафтний	105,0	1994
10	Лубківський	Лісовий	106,0	1974
11	Петрівецький	Лісовий	170,0	1983
12	Драницький	Орнітологічний	80,0	1984
13	Чорнопотоцький	Карстово-спелеологічні	49,0	1994
14	Бернівський острів	Іхтіологічний	25,0	1996
15	Дарабанське плесо	Іхтіологічний	32,0	1994
16	Гриняцька стінка 1	Ландшафтний	25,1	1984
17	Гриняцька стінка 2	Ландшафтний	41,4	1984
18	Чапля	Орнітологічний	8,3	1984
19	Юрківський карст	Карстово-спелеологічні	12,1	1991
20	Василівська вирва	Іхтіологічний	7,0	1992
21	Репуженські острови	Іхтіологічний	14,0	1992
22	Дністровський	Орнітологічний	13,5	1984
23	Савицький рів	Ландшафтний	5,3	1992
24	Кліводинський	Орнітологічний	1,1	1984
25	Чорний лелека	Орнітологічний	17,1	1994
26	Еталонне насадження бука	Лісовий	69,0	1996
27	Білка	Ботанічний	19,8	1994
28	Чарівне крильце	Ентомологічний	20,0	1984
29	Буковинські водоспади	Ландшафтний	38,5	1991
30	Брендуша	Ботанічний	6,0	1991
31	Анкер	Ботанічний	8,0	1991
32	Мальованка	Ботанічний	24,9	1991
33	Гарячий урбан	Ландшафтний	108,0	1999
34	Зарожанська дача	Лісовий	129,0	1999
35	Сіретський	Іхтіологічний	501,0	2001
36	Черемоський	Іхтіологічний	3288,0	2001
37	Орестовський	Іхтіологічний	156,0	2001
38	Непоротівський	Іхтіологічний	9,0	2001
39	Куютинський	Іхтіологічний	16,0	2001
40	Митківський	Іхтіологічний	369,0	2001
41	Василишине	Орнітологічний	22,0	1999
42	Чорторийський	Орнітологічний	57,9	1999
43	Василевський яр	Ландшафтний	497,0	1994
44	Галицька стінка	Ландшафтний	119,4	1994
45	Шебутинський яр	Ландшафтний	794,0	1994
46	Молодівський яр	Ландшафтний	267,3	1994
47	Поливанів яр	Ландшафтний	411,0	1994
48	Бабинська стінка	Ландшафтний	1405,0	1991
49	Прутська заплава	Ландшафтний	805,1	1993
50	Баламутівська стінка	Ландшафтний	78,7	1993
51	Зубровиця	Загально зоологічний	11736,0	1994
52	Богиня	Лісовий	470,0	1984
53	Джерело	Лісовий	139,0	1984

1	2	3	4	5
Пам'ятки природи				
54	Печера Піонерка	Геологічна	0,0	1981
55	Тисовий яр	Ботанічна	10,0	1981
56	Печера Попелюшка	Геологічна	21,0	1981
57	Печера Буковина	Геологічна	0,0	1981
58	Печера Баламутівська	Геологічна	10,0	1975
59	Урочище Білка	Ботанічна	6,0	1981
60	Борівецька	Комплексна	20,4	1996
61	Рухотинський ліс	Ботанічна	49,0	1975
62	Шилівський ліс	Ботанічна	60,0	1981
63	Урочище Жафино	Ботанічна	2,0	1984
64	Чотири тополі	Ботанічна	0,02	1984
65	Джерело Розкопинці	Гідрологічна	0,3	1984
66	Ожевська мінеральна	Гідрологічна	0,5	1984
67	Платан східний (чинар)	Ботанічна	0,01	1984
68	Кельменецька мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
69	Бабинський карст	Геологічна	20,0	1994
70	Шишкові гори	Геологічна	12,0	1984
71	Джерело Хотинське	Гідрологічна	0,3	1984
72	Стратотип пригородської свити силуру	Геологічна	12,0	1994
73	Букова ділянка	Ботанічна	3,0	1984
74	Чотири Велетні	Ботанічна	0,4	1984
75	Боєрул Стурза	Ботанічна	0,03	1993
76	Хряківська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1993
77	Монастирський ліс	Ботанічна	0,01	1984
78	Новоселецька мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
79	Боянська мінеральна – 2	Гідрологічна	0,3	1984
80	Черленівська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
81	Черленівська мінеральна – 1	Гідрологічна	0,3	1984
82	Зарожанська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
83	Стратотип звенигородської свити силуру	Геологічна	11,1	1994
84	Городоше Корнети	Геологічна	31,0	1994
85	Ржавинецьке болото	Комплексна	4,4	1992
86	Печера Пресподія	Геологічна	1,0	1994
87	Буково-дубова ділянка	Ботанічна	5,0	1984
88	Карстова печера Дуча	Геологічна	1,0	1984
89	Печера Пісочниця	Геологічна	1,0	1984
90	Кісткові залишки слона південного	Геологічна	1,0	1984
91	Водоспад Чернопотоцький	Геологічна	0,1	1992
92	Онугська стінка	Геологічна	24,0	1993
93	Митківська стінка	Геологічна	12,0	1993
94	Джерело вікно	Гідрологічна	0,5	1984
95	Печера Фуштейка	Геологічна	2,5	1992
96	Печера Руїна	Геологічна	0,3	1992
97	Водоспад Дорошовецький	Геологічна	0,1	1992

1	2	3	4	5
98	Водоспад Фалинський	Геологічна	3,2	1992
99	Кадубівська лійка	Геологічна	3,2	1992
100	Одеський провал	Геологічна	0,7	1992
101	Василевська стінка	Геологічна	2,0	1984
102	Василевські водоспади	Геологічна	0,05	1992
103	Водоспад Кулівецький	Геологічна	0,2	1992
104	Джерело Хрещатик	Гідрологічна	0,3	1984
105	Звенячинська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
106	Печера Скитська	Геологічна	4,2	1992
107	Озеро Бездонне	Геологічна	3,4	1984
108	Савицькі понори	Геологічна	21,5	1992
109	Оршовецька мінеральна	Геологічна	0,3	1984
110	Брусницька мінеральна – 31	Гідрологічна	0,3	1984
111	Брусницька мінеральна – 3	Гідрологічна	0,3	1984
112	Брусницька мінеральна – 31-д	Гідрологічна	0,3	1984
113	Брусницька мінеральна - 508	Гідрологічна	0,3	1984
114	Брусницька мінеральна - 509	Гідрологічна	0,3	1984
115	Брусницька мінеральна - 514	Гідрологічна	0,3	1984
116	Брусницька мінеральна - 515	Гідрологічна	0,3	1984
117	Брусницька мінеральна - 516	Гідрологічна	0,3	1984
118	Брусницька мінеральна - 33-е	Гідрологічна	0,3	1984
119	Винницька мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
120	Скеля Протятя каміння	Геологічна	0,3	1984
121	Скеля Камінь Довбуша	Геологічна	2,0	1984
122	Німчич	Комплексна	0,2	1984
123	Джерело Черешенька	Гідрологічна	0,5	1984
124	Ділянка степової флори	Ботанічна	1,0	1984
125	Михальчанська мінеральна – 1	Гідрологічна	0,3	1984
126	Михальчанська мінеральна – 2	Гідрологічна	0,3	1984
127	Ділянка лучної флори	Ботанічна	2,0	1984
128	Дубово-лукова ділянка	Ботанічна	2,3	1984
129	П'ятсотлітній дуб	Ботанічна	0,01	1984
130	Гінго дволопатеве	Ботанічна	0,01	1984
131	Група рідкісних дерев	Ботанічна	0,3	1984
132	Дуб крупноплідний	Ботанічна	0,01	1984
133	Псевдо-смуга тисолиста	Ботанічна	0,02	1984
134	Магнолія Кобус	Ботанічна	0,01	1984
135	Магнолія Суланжа	Ботанічна	0,01	1984
136	Магнолія Суланжа	Ботанічна	0,01	1984
137	Кедр європейський	Ботанічна	0,3	1984
138	Ялина колюча	Ботанічна	0,01	1984
139	Лавр благородний	Ботанічна	0,01	1984
140	Група різновидів рідкісних дерев	Ботанічна	0,5	1984
141	Група рідкісних дерев	Ботанічна	0,06	1984
142	Магнолія Кобус	Ботанічна	0,01	1984
143	Сквер з різновидами рідкісних дерев	Ботанічна	0,4	1992

1	2	3	4	5
144	Сквер з різновидами рідкісних дерев	Ботанічна	0,5	1992
145	Група рідкісних дерев	Ботанічна	0,03	1992
146	Кедр європейський	Ботанічна	0,01	1992
147	Ділянка рідкісної та декоративної "Василина"	Ботанічна	0,06	1996
148	Магальянська мінеральна – 2	Гідрологічна	0,3	1984
149	Джерело Магала	Гідрологічна	0,3	1984
150	Берека лікарська	Ботанічна	0,04	1984
151	Садгірська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
152	Мінеральна вода Валя Кузьминська – 1	Гідрологічна	0,3	1984
153	Мінеральна вода Валя Кузьминська – 2	Гідрологічна	0,3	1984
154	Мінеральна вода Турбаза Буковина	Гідрологічна	0,3	1984
155	Праліс дуба скельного	Ботанічна	5,0	1984
156	Віковий дуб	Ботанічна	0,05	1984
157	Вікова діброва	Ботанічна	3,0	1984
158	Вісім горіхів гікорі	Ботанічна	0,2	1984
159	Ділянка дуба звичайного	Ботанічна	4,5	1984
160	Ділянка лікарських рослин	Ботанічна	1,0	1984
161	Францталь	Ботанічна	1,0	1984
162	Насадження дуба звичайного	Ботанічна	7,5	1984
163	Тисова ділянка	Ботанічна	0,2	1996
164	Ділянка лучної флори	Ботанічна	1,0	1984
165	Мінеральна вода Буковинська–1	Гідрологічна	0,3	1984
166	Мінеральна вода Буковинська–2	Гідрологічна	0,3	1984
167	Праліс грабово-буково-дубовий	Ботанічна	5,0	1984
168	Водопад Королівський	Геологічна	0,5	1984
169	Джерело Красноільське	Гідрологічна	0,5	1984
170	Джерело Стара Красношора	Гідрологічна	0,9	1984
171	Праліс модрина європейської	Ботанічна	0,5	1984
172	Джерело підгірне – 1	Гідрологічна	0,5	1984
173	Джерело підгірне – 2	Гідрологічна	0,5	1984
173	Джерело підгірне – 3	Гідрологічна	0,3	1984
175	Джерело Мигове – 1	Гідрологічна	0,3	1984
176	Джерело Мигове – 2	Гідрологічна	0,3	1984
177	Ділянка барвінку малого	Ботанічна	5,0	1984
178	Кошман	Ботанічна	3,0	1984
179	Ліснична	Ботанічна	5,0	1984
180	Водоспад Гук (Сучавський)	Геологічна	0,5	1991
181	Буковинка	Ботанічна	2,8	1984
182	Арніка	Ботанічна	2,0	1993
183	Жупани	Ботанічна	2,0	1984
184	Джерело Сарата – 1	Гідрологічна	0,5	1984
185	Джерело Сарата – 2	Гідрологічна	0,5	1984
186	Джерело Сарата – 3	Гідрологічна	0,5	1984

1	2	3	4	5
187	Білий Потік	Комплексна	5,0	1993
188	Озеро Гірське Око	Гідрологічна	2,5	1984
189	Ялинова ділянка	Ботанічна	25,0	1984
190	Ділянка арніки гірської	Ботанічна	4,0	1984
191	Смереки на садибі Лук'яна Кобилиці	Комплексна	0,005	1984
192	Сергієвська мінеральна	Гідрологічна	0,3	1984
193	Водоспад Поркулин	Геологічна	1,0	1993
194	Тораківська стінка	Геологічна	1,5	1984
195	Киселицька стінка	Геологічна	1,0	1984
196	Дихтинецька стінка	Геологічна	1,0	1984
197	Водоспад Бисків	Геологічна	0,5	1993
198	Водоспад Кізя	Геологічна	0,5	1993
199	Закам'яніла багачка	Геологічна	0,1	1984
200	Камінь Жаба	Геологічна	0,01	1984
201	Петрашівська стінка	Геологічна	2,0	1984
202	Водоспад Сиручок	Геологічна	0,5	1993
203	Печера Довбуша	Геологічна	0,1	1984
204	Праліс буково-дубовий	Ботанічна	3,7	1984
205	Ділянка конвалії	Ботанічна	3,0	1984
206	Соснова чорна	Ботанічна	8,7	2001
207	Вікові липи	Ботанічна	2,5	2001
208	Липа срібляста	Ботанічна	0,7	2001
209	Джерело Поруб	Гідрологічна	0,5	2001
210	Сторічний дуб	Ботанічна	0,03	2001
211	Берека звичайна	Ботанічна	0,03	2001
212	Два платани	Ботанічна	0,06	2001
213	Озеро Джурин	Гідрологічна	31,2	2001
214	Дарабанський мис	Геологічна	21,0	2001
215	Бульйони	Геологічна	39,1	2001
216	Колишнє торфовище	Геологічна	24,6	2001
217	Озера Очеретяні	Комплексна	4,6	2001
Заповідні урочища				
218	Глинище		30,0	1984
219	Зруб		8,5	1984
220	Праліс ясена звичайного		5,7	1984
221	Дубовий праліс		12,0	1984
222	Гай красуні		12,0	1984
223	Гайок		62,0	1984
224	Буковий ліс		33,0	1984
225	Дубовий праліс		13,0	1984
226	Реліктова бучина		60,0	1984
227	Бучок		25,8	1984
228	Ділянка рідкісних рослин		10,0	1984
229	Рукав		30,0	1984
230	Луківка		15,0	1984
231	Коцюба		20,0	1984
232	Берда		15,0	1984

1	2	3	4	5
233	Деревниця		98,0	1984
234	Хрещатико – Звеничине		25,0	1984
235	Ринва		33,0	1984
236	Буковий пралис		27,0	1984
237	Вісім береж		7,7	1984
238	Бугасць		12,0	1984
239	Кривка		13,0	1984
240	Маловатий		25,9	1984
241	Ярок		7,3	1984
242	Кривка		21,0	1984
243	Ділянка пралису		11,0	1984
244	Лаура		26,0	1984
245	Горянка		15,0	1984
246	Дубівка		8,9	1984
247	Квітка		7,3	1984
248	Рибне		10,0	1984
249	Мирів		10,5	1984
250	Дунавець		41,3	1991
251	Чермернарьське		8,7	1984
252	Павлюкові		260,9	1994
253	Товарниця		15,0	1984
254	Ділянка пралису		10,0	1984
255	Мартинівське		26,0	1979
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва				
256	Грушівський		3,7	1984
257	Хотинський		4,0	1984
258	Герцаївський		3,0	1984
259	Ставчанський		10,0	1984
260	Чернівський		8,0	1984
261	Заставнянський		2,0	1984
262	Оршовський		10,0	1984
263	Вашковський		5,0	1984
264	Чорторійський		3,0	1984
265	Брусницький		4,0	1984
266	Вижницький		2,0	1984
267	Сторожадівський		10,0	1984
268	Слобода-Комарівський		1,0	1984
269	Михальчанський		2,0	1984
270	Луганський		4,6	1984
271	Чернівський парк культури та відпочинку ім. Т. Шевченка		15,0	1984
272	Парк ім. Міллера		10,0	1984
273	Парк ім. Федьковича		10,0	1984
274	Парк-сквер		0,7	1984
275	Парк-сквер		0,5	1984
276	Садгірський		2,0	1984
277	Сад гірський		10,0	1984
278	Парк-сквер		0,5	1984

1	2	3	4	5
279	Парк Жовтневий		75,0	1984
280	Рідківський		2,0	1984
281	Байраківський		1,0	1984
282	Черепківський		3,0	1984
283	Петричанський		1,0	1984
284	Просокирянський		2,0	1984
285	Глибоцький		6,0	1984
286	Карапчивський		2,1	1984
287	Клиніківський		0,5	1984
288	Клиніківське		5,0	1984
289	Сторожинецький		5,0	1984
290	Буденецький		10,0	1984
291	Берегометський		3,0	1984
292	Банилівський		4,0	1984
293	Красноільський		12,0	1984
294	Вікнянський		2,0	1984
Дендрологічні парки				
295	Сторожинецький		17,5	1983
296	Чернівецький		4,8	1983
297	Млиники		13,8	1993
298	Киселівський "Гайдейка"		2,0	1999
Ботанічні сади				
299	Чернівецький		3,5	1983

Примітка.

Таблиця А.2 складена за даними управління екології та природних ресурсів у Чернівецькій області.

Додаток Б
Джерела мінеральних вод Чернівецької області

Таблиця Б.1

Сертифіковані джерела мінеральних вод Чернівецької області

№	Назва джерела	Місце розташування		Розподіл добового дебіту за категорія оцінки, м ³ /добу				Сумарний добовий дебіт, м ³ /добу
		Адміністративний район	Населений пункт	А	В	С ₁		
	2	3	4	5	6	7	8	
1	Малинешинське родовище мінеральної лікувально-столової води типу "Нафтуся" ²	Вижницький	с. Виженка	-	25,0	12,0	37,0	
2	Усть-Путільське родовище мінеральних вод ²	Путільський	с. Усть-Путила	-	-	55,0	55,0	
3	Поркулинське родовище мінеральних вод ²	Путільський	с. Поркулин	-	-	5,6	5,6	
4	Будинецьке родовище мінеральних вод №1 ²	Сторожинецький	с. Буденеш	-	-	48,0	48,0	
5	Долинське родовище мінеральних вод ¹	Заставнівський	с. Товтри	-	220	1162,0	1382,0	
6	Маморницьке родовище мінеральних вод ²	Герцаївський	с. Радгоспівка	-	-	30,0	30,0	
7	Шилівцьке родовище мінеральних вод ²	Хотинський	с. Шилівці	-	-	36,0	36,0	
8	Китроське родовище мінеральних вод ²	Кельменецький	с. Оселівка	-	-	150,0	150,0	
9	Зеленівське родовище мінеральних вод ²	Кельменецький	с. Зелена	-	-	151,0	151,0	
10	Мигівчанське родовище мінеральних вод ²	Сторожинецький	с. Мигово	-	-	30,0	30,0	
11	Брусницьке родовище мінеральних вод № 1 ¹	Кіцманський	с. Брусниця	160,0	-	-	160,0	
12	Чернівцьке родовище мінеральних вод ¹	-	м. Чернівці	-	36,0	-	36,0	
13	Хрещатинське родовище мінеральних вод ¹	Заставнівський	с. Хрещатик	-	46,0	-	46,0	

Продовження табл. Б.1

1	2	3	4	5	6	7	8
14	Кельменецьке родовище мінеральних вод ²	Кельменецький	смт. Кельменці	-	-	40,0	40,0
15	Новоселицьке родовище мінеральних вод ²	Новоселицький	м. Новоселиця	-	-	60,0	60,0
16	Валя-Кузьминське родовище мінеральних вод ¹	Глибоцький	с. Валя Кузьмин	-	25,0	-	25,0
17	Бабинське родовище мінеральних вод ¹	Заставнівський	с. Баби	-	20,0	230,0	250,0
18	Драчинецьке родовище мінеральних вод ¹	Кіцманський	с. Драченці	-	17,0	-	17,0
19	Лужанське родовище прісних столових вод ²	Кіцманський	смт. Лужани	-	-	750,0	750,0
20	Неполоківське родовище прісних столових вод ²	Кіцманський	с. Неполоківці	-	-	21,6	21,6
21	Брусницьке родовище мінеральних вод №2 ¹	Кіцманський	с. Кальнівці	-	10,0	-	10,0
22	Родовище прісних підземних вод "Буковина" ¹	-	м. Чернівці	-	100,0	-	100,0
23	Виженьське родовище мінеральних вод ²	Вижницький	с. Виженка	-	-	8,0	8,0
24	Іспаське родовище мінеральних вод ²	Вижницький	с. Іспас	-	-	80,0	80,0
25	Черемоське родовище мінеральних вод ²	Путильський	с. Довгопілля	-	-	3,9	3,9
26	Будинецьке-2 родовище мінеральних вод ¹	Сторожинецький	с. Буденць	83,0	-	-	83,0
27	Великокучурівське родовище мінеральних вод ²	Сторожинецький	с. Великий Кучурів	-	-	53,9	53,9

Примітки:

¹ Складено за даними оцінки Державної комісії по запасах при Кабінеті Міністрів України.² Складено за даними оцінки протокольних звітів НТР ДПГ "Західнургеологія".

Додаток В

Історико-культурні рекреаційно-туристичні ресурси

Таблиця В.1

Бальна шкала оцінок історико-культурних
рекреаційно-туристичних ресурсів

№ п/п	Групи і підгрупи об'єктів	Оцінка, бали
1	2	3
I. Археологічні об'єкти		
1.1	Території первісного заселення	1
1.2	Стоянки, поселення	2
1.3	Кургани	3
1.4	Древні городища (прості)	4
1.5	Древні городища – складні (з декількома лініями оборони, дитинцем і довколишнім містом)	5
II. Меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами і бойовими та культурними традиціями		
2.1	Пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, бойовими традиціями, що підтверджуються історичними джерелами	1
2.2	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, пам'ятні знаки простих форм	2
2.3	Окремі пам'ятки, меморіальні дошки, що мають високу мистецьку цінність	3
2.4	Групи пам'яток, меморіальні, парки, споруди, дошки, пам'ятні знаки простих форм	4
2.5	Група пам'яток, меморіальні музеї, парки, споруди та пам'ятні знаки, що мають високу мистецьку цінність	5
III. Пам'ятники та пам'ятні місця, пов'язані з життям та творчістю діячів історії, культури		
3.1	Пам'ятні місця, пов'язані з учасниками історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, із діячами історії та культури, що підтверджуються історичними джерелами	1
3.2	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури спрощені (з обмеженою інформацією)	2
3.3	Окремі пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	3
3.4	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури простих форм (з обмеженою інформацією)	4

1	2	3
3.5	Групи пам'ятників учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань, війн, діячам історії та культури, що мають високу мистецьку цінність	5
IV. Пам'ятки оборонного будівництва (земляні або муровані укріплення, замки з bastiонними укріпленнями, монастирі, найновіші фортифікаційні споруди XIX - XX сторіч)		
4.1	Частково збережені елементи оборонних споруд	1
4.2	Середньої збереженості елементи оборонних будівель або окремих архітектурних комплексів	2
4.3	Повністю збережені елементи або окремі комплекси пам'яток оборонного будівництва	3
4.4	Реставровані пам'ятки оборонного будівництва без музейної експозиції	4
4.5	Добре збережені й оновлені пам'ятки оборонного будівництва з музейною експозицією	5
V. Сакральні споруди (церкви, костели, синагоги тощо)		
5.1	Фрагменти культових споруд	1
5.2	Окремі культові різностильові споруди	2
5.3	Комплекс культових різностильових споруд	3
5.4	Окремі культові стильові споруди	4
5.5	Комплекс культових стильових споруд	5
VI. Пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські і житлові будівлі, дерев'яні церкви і т.п.)		
6.1	Окремі будівлі з елементами народної архітектури	1
6.2	Окремі будівлі, що є пам'ятками народної архітектури	2
6.3	Церкви, садиби, що є пам'ятками народної архітектури	3
6.4	Окремі вулиці або групи будівель, що є пам'ятками народної архітектури	4
6.5	Поселення, що визнані пам'ятками народної архітектури або спеціально зведені (музеї під відкритим небом)	5
VII. Громадські споруди (народні школи, народні доми, шпиталі, корчми, млини і т.п.)		
7.1	Частково збережені елементи громадських споруд	1
7.2	Середньо збережені елементи громадських споруд	2
7.3	Повністю збережені елементи громадських споруд	3
7.4	Реставровані пам'ятки громадських споруд	4
7.5	Добре збережені пам'ятки громадських споруд	5
VIII. Палацово-паркові ансамблів		
8.1	Окремі залишки палацово-паркових ансамблів	1
8.2	Окремі фрагменти палацово-паркових ансамблів	2
8.3	Впорядковані фрагменти палацово-паркових ансамблів	3
8.4	Добре збережені палацово-паркові ансамблі	4
8.5	Добре збережені і впорядковані палацово-паркові ансамблі	5

1	2	3
IX. Сучасні пам'ятки архітектури		
9.1	Окремі пам'ятки архітектури, що збудовані з використанням сучасних будівельних матеріалів, технологій, композиційних вирішень	3
9.2	Окремі сучасні пам'ятки архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів	4
9.3	Група сучасних пам'яток архітектури, що зведені з використанням найновіших технічних засобів	5
X. Професійні художні промисли		
10.1	Наявність музейних експозицій, що побудовані на базі зібраних зразків професійних народних майстрів	3
10.2	Наявність окремих майстрів з експозицією власних творів	4
10.3	Наявність декількох професійних майстрів та музейних експозицій, складених із художніх творів професійних майстрів	5
XI. Народні художні промисли (ткацтво, килимарство, вишивка, художня обробка шкіри, художнє плетіння, деревообробка, гончарство тощо)		
11.1	Наявність музейних експозицій, що побудовані на основі зібраних зразків народних умільців	3
11.2	Наявність окремих народних умільців з експозицією власних творів	4
11.3	Наявність декількох народних умільців та музейних експозицій, складених із художніх творів народних умільців	5
XII. Пам'ятки матеріальної культури		
12.1	Індивідуальні музейні експозиції	3
12.2	Відомчі музеї пам'яток матеріальної культури	4
12.3	Етнографічні музеї, музеї народної архітектури і побуту	5
XIII. Пам'ятки фольклору		
13.1	Наявність окремих традицій, що збереглися у родинному і громадському побуті	3
13.2	Поширення окремих жанрів або видів фольклору	4
13.3	Наявність різножанрового та різновидового складу фольклору	5

Примітка. Таблиця В.1 складена за науково-методичними розробками групи авторів В.С. Кравців, Л.С. Гринів, М.В. Копач, С.П. Кузик [109].

Додаток Д

Матеріально-технічна база та допоміжна інфраструктура

Таблиця Д.1

Динаміка основних показників підприємств
готельного господарства

Показники	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Загальна кількість готелів та інших місць для короткотермінового проживання, одиниць	21	20	18	19	18	17	15	12	17	27
<i>у тому числі:</i>										
готелів:	20	19	17	18	17	16	14	11	10	11
гуртожит. для приїжджих	1	1	1	1	1	-	-	-	-	-
інших місць для короткотермінового проживання	-	-	-	-	-	1	1	1	7	16
із загальної кількості готелів за категоріями:										
не сертифіковані	9	9	6	6	5	5	5	4	3	4
однотіровкові	9	8	9	10	10	9	6	4	3	3
двотіровкові	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
тротіровкові	2	2	1	1	1	1	1	1	1	1
чотиритіровкові	-	-	-	-	-	-	1	1	1	1
Середня площа одного номера, м²	15,2	15,2	14,6	14,8	14,4	14,6	14,7	14,8	20,8	24,1
Кількість номерів, одиниць	1049	968	943	939	899	904	825	785	1041	1370
<i>з них:</i>										
Люкс	27	28	27	24	27	31	67	68	41	40
напівлюкс	6	2	6	32	30	37	51	39	88	135
одномісних	211	196	195	199	199	196	198	181	163	105
двомісних	673	641	629	596	570	559	461	446	484	525
тримісних і з більшою кількістю місць	132	101	86	88	73	81	48	51	265	565
Одноразова місткість готелів та інших місць для короткотермінового проживання, місць	2078	1865	1793	1800	1706	1718	1457	1398	2665	4678
Середня місткість одного підприємства										
номерів	50	48	52	49	50	53	55	65	61	51
Місць	100	95	100	95	95	101	97	117	157	173

Примітка. Таблиця Д.1 складена за даними обласного управління статистики [215].

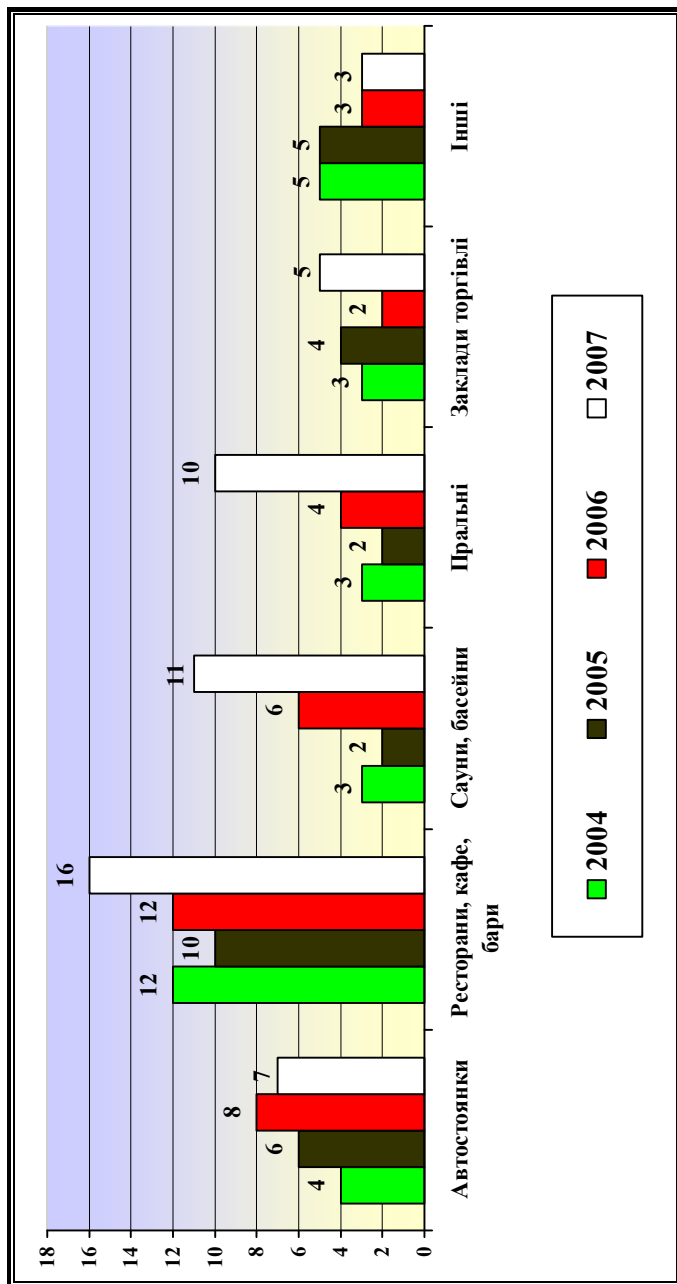

Рис. Д.1. Оснащеність підприємств готельного господарства Чернівецької області структурними підрозділами сфери сервісу

Примітка. Діаграма на рисунку Д.1 складена за даними обласного управління статистики [215].

Таблиця Д.2

Заклади розміщення, які не потрапили до офіційної статистики

Адміністративні одиниці	Готелі, готельно-ресторанні, туристичні комплекси та бази відпочинку	Населений пункт	К-ть місць
1	2	3	4
Вижницький район	Готель „Міговель” Гот.-тур. комплекс “Едельвейс” Гот.-тур. комплекс “ВасАнна” Турбаза “СВ-тур”	с. Мигово с. Іспас с. Банилів с. Долішній Шепіт	50 34 15 24
Герцаївський р-н.	-	-	-
Глибоцький район	Гот.-рестор. комплекс „Фараон” Гот.-рестор. комплекс „Мрія” Гот.-рестор. комплекс “Ельдорадо” Турбаза “Буковина”	смт. Глибока с. Чагор с. Черепківці с. Валя-Кузьміна	8 50 10 38
Заставнівський район	Ресторан-мотель „Корчма над панським ставом” Комплекс торгово-оздоровчий	м. Заставна м. Заставна	4 10
Кельменецький район	-	-	-
Кіцманський район	Готель Аграрного технікуму Готель „Любо дар” Готель Гот.-рестор. комплекс „Мак-авто” Гот.-рестор. комплекс „Смерека” Гот.-рестор. комплекс „Прага” Гот.-рестор. комплекс „Венеція” Гот.-рестор. комплекс „Фортуна” Гот.-рестор. комплекс „Оскар” Гот.-рестор. комплекс „Затишок” Гот.-рестор. комплекс „Білий лебідь”	м. Кіцмань м. Кіцмань с. Мамаївці с. Мамаївці с. Мамаївці с. Мамаївці с. Реваківці с. Витилівка с. Брусниця с. Оршівці с. Глиниця	10 14 16 44 24 18 14 16 10 18 12
Новоселицький район	Розваж-відпочин. комплекс “Валерія”	м. Новоселиця	38
Путильський район	Тур комплекс “Німчич” Готель “Арніка” Гот.-тур. комплекс “Едем” Гот.-тур. комплекс “Едельвейс” Гот.-тур. комплекс “Оскар” Гот.-тур. комплекс “Еліт” Гот.-рестор. комплекс “Лісова пісня” Турбаза комплекс “Лустун”	с. Підзахаричі смт. Путила с. Тораки с. Мариничі с. Розтоки смт. Путила смт. Путила с. Лустун	27 30 50 28 16 15 32 26

1	2	3	4
Сокирянський район	Готель „Еліт”	м. Сокиряни	20
Сторожинецький район	Тур комплекс “Колиба. Друзі мої”	м. Сторожинець	12
	Ресторан-мотель „Панночка”	с. Панка	15
	Ресторан-мотель “Олімпія”	с. Чудей	6
	База відпочинку „Аква-плюс”	с. Кам’яна	50
	База відпочинку „Берег любові”	с. Нові Бросківці	10
Хотинський район	Готель “Фортеця”	м. Хотин	73
	Готель “Хотин”	м. Хотин	54
м. Чернівці	Гот.-рестор. комплекс “Корал”	-	16
	Гот.-рестор. комплекс “Кайзер”	-	20
	Готель “Бульвар”	-	23
	Готель “Дельта”	-	34
	Готель “Панорама”	-	13
	Готель “Леонтон”	-	20
	Готель “Магнат”	-	24
	Готель “Магнат-Люкс”	-	22
	Готельні номери-апартаменти “Кнаус”	-	14
	Готель “Люкс-апартамент”	-	14
	Оздоровчий комплекс “Прем’єр-клуб”	-	10
Чернівецька область	Готелі	16	431
	Готельно-ресторанні комплекси	14	292
	Готельно-туристичні комплекси	6	158
	Туристичні комплекси та бази відпочинку	7	187
	Ресторан-мотель	3	25
	Інші	3	58
	Всього	49	1151

Примітка. Таблиця Д.2 складена за первинними матеріалами відділу туризму Чернівецької облдержадміністрації [270].

Додаток Е

Культурно-розважальна сфера

Таблиця Е.1

Театри, концертні організації та музеї Чернівецької області¹

Заклади	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Кількість відвідувань театрів за рік, тис.	57,5	55,6	51,2	57,2	65,6	51,7	71,3
Кількість відвідувань концертних організацій за рік, тис.	96,1	94,9	80,8	82,8	74,5	75,4	83,4
Кількість музеїв на кінець року ²	7	5	4	4	4	4	4
Кількість відвідувань музеїв за рік, тис.	266,7	276,8	253,1	261,6	240,6	245,4	272,3

Примітки:

¹ Таблиця Е.1 складена за даними обласного управління статистики [215].

² Із загальної кількості музеїв, які діяли у 2007 р., 1 – краєзнавчий, 1 – історичний, 1 – етнографічний, 1 – мистецтвознавчий.

До складу чернівецького краєзнавчого музею входить три філії – літературно-меморіальні музеї О. Кобилянської, Ю. Федьковича, М. Емінеску.

Таблиця Е.2

Заклади культури та мистецтва по містах та районах
станом на 1 січня 2008 р.

Адміністративні одиниці	Театри	Музеї	Бібліотеки	Демонстратори фільмів	Заклади клубного типу
Вижницький район	-	-	35	29	33
Герцаївський район	-	-	25	-	23
Глибоцький район	-	-	37	33	34
Заставнівський район	-	-	38	25	36
Кельменецький район	-	-	33	23	33
Кіцманський район	-	-	42	1	44
Новоселицький район	-	-	40	20	34
Путильський район	-	-	28	-	35
Сокирянський район	-	-	26	-	25
Сторожинецький р-н.	-	-	47	33	44
Хотинський район	-	-	37	-	34
м. Чернівці	3	4	23	4	18
Чернівецька область	3	4	411	168	393

Примітка. Таблиця Е.2 складена за даними обласного управління статистики [215].

Таблиця Е.3

**Динаміка розвитку спортивних споруд та об'єктів
у Чернівецькій області**

Об'єкти	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Стадіони з трибунами на 1500 місць	32	32	34	34	32	32	30
Спортивні майданчики	1077	1092	1092	1089	1085	1089	925
у тому числі тенісні корти	5	5	10	10	10	10	10
Футбольні поля	253	247	250	250	255	259	253
Лижні бази на 100 пар лижні більше	5	5	5	4	5	5	3
Стрілецькі тири криті і напівкриті на дистанцію не менше 25 м	156	149	147	146	143	141	10
Плавальні басейни	7	6	6	6	6	6	4
у тому числі							
п'ятдесятиметрові	-	1	1	1	1	1	...
Криті	4	4	4	4	4	3	...
Спортивні зали площею не менше 162 м²	308	307	308	310	316	320	323
Легкоатлетичні доріжки у критих приміщеннях	1	1	1	1	1	1	...
Легкоатлетичні ядра, що не входять до складу стадіонів	5	2	2	2	2	2	...
Майданчики (гімнастичні містечка) з тренажерним обладнанням	279	270	275	281	285	287	282
Приміщення з тренажерним обладнанням	75	80	77	78	80	81	...

Примітка. Таблиця Е.3 складена за даними обласного управління статистики [215].

Додаток Ж
Вартість землі в Чернівецькій області

Таблиця Ж.1

Продаж земельних ділянок несільськогосподарського призначення
в розрізі районів по Чернівецькій області

Адміністративні одиниці	1999				2000				2001	
	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Вижницький район	-	-	-	-	1	0,06	2,5	41,6	22	3,0
Герцаївський район	-	-	-	-	-	-	-	-	2	0,23
Глибоцький район	3	0,04	3,3	82,5	4	0,35	7,8	22,2	7	0,45
Заставнівський район	-	-	-	-	1	0,01	1,1	110,0	6	1,27
Кельменецький район	-	-	-	-	1	0,07	3,3	47,1	25	0,53
Кіцманський район	3	0,91	30,4	33,4	2	1,64	32,8	20,0	8	0,94
Новоселицький район	-	-	-	-	1	0,66	19,9	30,1	11	6,56
Путильський район	-	-	-	-	3	0,07	1,7	24,2	3	0,07
Сокирянський район	-	-	-	-	2	0,03	2,2	73,3	12	1,13
Сторожинецький р-н.	1	0,01	0,6	60,0	-	-	-	-	2	0,30
Хотинський район	-	-	-	-	-	-	-	-	1	0,27
м. Чернівці	13	1,46	177,3	121,4	3	0,31	88,0	283,8	5	2,79
Чернівецька область	20	2,42	211,6	87,4	18	3,20	159,4	49,8	104	17,54

Продовження табл. Ж.1

Адміністративні одиниці	2001			2002			2003			
	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.
1	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Вижницький район	108,0	36,0	14	3,76	151,3	40,2	21	4,0	209,9	52,5
Герцаївський район	15,0	65,2	-	-	-	-	6	0,42	20,8	49,4
Глибочський район	29,9	66,4	3	0,41	17,5	42,6	28	7,52	299,2	39,8
Заставнівський район	57,7	45,4	12	2,98	146,6	49,1	12	1,02	67,6	66,3
Кельменецький район	50,6	95,4	18	2,82	171,9	60,9	4	0,16	22,8	142,6
Кіцманський район	41,3	44,0	14	1,87	137,1	73,3	30	4,27	283,2	66,3
Новоселицький район	298,7	45,5	20	3,06	163,3	53,3	20	1,65	103,9	63,0
Путилівський район	3,7	52,8	5	1,85	53,7	29,0	26	1,95	96,3	49,4
Сокірянський район	62,2	55,0	14	1,05	143,2	136,4	7	0,53	60,4	114,0
Сторожинецький р-н.	9,2	30,6	24	1,16	57,5	49,5	27	4,60	208,6	45,3
Хотинський район	6,2	23,0	8	1,54	70,8	46,0	8	0,78	53,3	68,4
м. Чернівці	162,8	58,3	9	1,13	176,4	156,0	42	16,74	2446,0	146,1
Чернівецька область	845,3	48,2	139	21,63	1289,4	59,6	231	43,64	3872,0	88,7

Адміністративні одиниці	2004				2005				2006	
	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га
1	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Вижницький район	36	9,36	477,6	51,0	59	6,49	818,6	126,1	27	2,20
Герцаївський район	1	0,07	2,7	38,3	12	7,84	337,9	43,1	5	1,35
Глибоцький район	64	33,15	1482,1	44,7	56	13,96	1158,7	83,0	37	8,28
Заставнівський район	25	6,09	474,8	78,0	14	1,62	124,0	76,5	18	10,57
Кельменецький район	8	0,48	63,5	132,4	8	0,48	71,8	149,5	9	2,10
Кіцманський район	46	15,49	885,1	57,1	56	19,94	1418,6	71,1	40	22,39
Новоселицький район	39	8,39	564,7	67,3	35	6,47	633,1	97,8	40	14,30
Путилський район	18	1,64	80,3	49,0	15	1,60	90,8	56,7	18	1,10
Сокирянський район	17	0,79	129,9	164,5	7	0,28	172,7	616,9	18	2,37
Сторожинецький р-н.	38	6,29	472,5	75,1	36	6,03	381,6	63,3	36	6,30
Хотинський район	15	2,71	258,6	95,4	10	15,56	1064,6	68,4	12	7,36
м. Чернівці	53	18,91	8999,9	475,9	44	24,10	25962,7	1077,3	40	18,82
Чернівецька область	360	103,38	13891,9	134,4	352	104,37	32235,1	308,8	300	97,14

Продовження табл. Ж.1

Адміністративні одиниці	2006		2007			
	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.	Кількість ділянок	Площа, га	Ціна продажу, тис. грн.	Вартість га, тис. грн.
	32	33	34	35	36	37
1						
Вижницький район	210,1	95,5	43	12,36	1454,1	117,6
Герцаївський район	97,9	72,5	7	2,38	183,9	77,2
Глибоцький район	1026,9	124,0	34	34,49	2211,8	64,1
Заставнівський район	675,3	63,9	22	4,29	447,9	104,4
Кельменецький район	296,9	141,4	9	0,83	209,0	251,8
Кіцманський район	1746,4	78,0	41	21,18	2511,4	118,6
Новоселицький район	1973,5	138,0	23	3,97	631,9	159,2
Путильський район	89,4	81,3	26	6,20	461,2	74,4
Сокирянський район	250,2	105,6	12	1,84	467,1	253,8
Сторожинецький район	704,5	111,8	25	6,26	2471,1	394,7
Хотинський район	743,7	101,0	18	1,81	246,9	136,4
м. Чернівці	20126,2	1069,4	26	16,87	22055,6	1307,4
Чернівецька область	27941,0	287,6	286	112,48	33352,0	296,5

Примітка. Таблиця Ж.1 розрахована за даними департаменту земельних ресурсів Чернівецької обласдержадміністрації [72].

Навчальне видання

Іванунік Віталій Олександрович

Явкін В'ячеслав Григорович

***АТРАКТИВНІСТЬ
РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ
ТЕРИТОРІЙ***

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск	<i>Явкін В.Г.</i>
Комп'ютерний набір	<i>Іванунік В.О.</i>
Літературний редактор	<i>Колодій О.В.</i>
Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки	<i>Єрмоленко Є.С.</i>

Підписано до друку 04.12.2012. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк різнографічний. Умов. друк. арк. 13,6.
Обл.-вид. арк. 14,6. Зам. МОН-20. Тираж 100.
Друкарня Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №891 від 08.04.2002 р.